

Kleu(te)rrijk: intercultureel en antiracistisch onderwijs

Etnisch-rationale diversiteit in prentenboeken

Opleiding: Lerarenopleiding kleuter- en lager onderwijs (flextraject)
Academiejaar: 2022-2023

Studenten:

Rovena Hoxha

Nancy Marivoet

Anouck Smeets

Christina Van Goethem

Promotor:

Hajjar Ben Sliman-Ghomari

ARTESIS PLANTIJN
HOGESCHOOL ANTWERPEN

Inhoudstabel

Dankwoord	4
1. Inleiding	5
2. Literatuurstudie	6
2.1. Wat is racisme?	6
2.1.1. Institutioneel racisme in het onderwijs	6
2.1.2. Interpersoonlijk racisme	7
2.2. Wat zijn de gevolgen van racisme?	7
2.3. Wat is etnisch-rationale diversiteit?	7
2.3.1. Waarom is het belangrijk om etnisch-rationale diversiteit te (h)erkennen?	8
2.4. Wat is intercultureel/ antiracistisch onderwijs?	8
2.4.1. Waarom moet er intercultureel onderwijs zijn?	10
2.5. Diversiteit	10
2.6. Prentenboeken	11
2.6.1. Waarom is diversiteit in prentenboeken zo belangrijk?	12
2.6.2. Prentenboeken vol kleur	13
3. Probleemstelling (hypothese) – Vraagstelling	14
3.1. Probleemstelling – De onderzoeksvraag	15
3.1.1. Deelvragen	15
4. Onderzoeksmethode – Empirisch onderzoek	16
4.1. Observatie – turven	17
4.2. Bevragingen - interviews	17
4.3. Tijdspad	18
5. Resultaten	19
5.1. Resultaten – Onderzoeksvraag	19
5.2. Resultaten – Deelvragen	22

5.2.1.	Welke eventuele verschillen merken we op in het boekenaanbod tussen scholen met veel kinderen van kleur en scholen met voornamelijk witte kinderen?	22
5.2.2.	Wanneer leerkrachten multiculturele prentenboeken aanbieden in de klas, nemen ze dan de tijd om tijdens en/of na het voorleesmoment in gesprek te gaan met de kinderen over deze diversiteit?	23
5.2.2.1.	Wat bedoelen we met een kleurenblinde aanpak?	23
5.2.2.2.	Wat verstaan we onder kwaliteitsvolle gesprekken?	24
5.2.2.3.	Terminologie Diversiteit – Zeg ik het zo goed?	24
5.2.3.	Op welke manier motiveren leerkrachten het boekenaanbod in de klas?	25
5.2.4.	Hoe kijken leerkrachten naar het al dan niet aanbieden van multiculturele prentenboeken? Gaan zij bewust op zoek naar multiculturele prentenboeken en hoe belangrijk vinden zij een evenwichtig aanbod?	25
6.	Conclusies	27
7.	Discussies, beperkingen & aanbevelingen	29
7.1.	Beperkingen	30
7.2.	Aanbevelingen	30
8.	Bijlagen	32
8.1.	Brief en toestemmingsformulier voor de scholen en directie	32
8.2.	Turfblad	34
8.3.	Interviews	35
9.	Bibliografie	62

Dankwoord

Wij hebben het geluk gehad om met onze bachelorproef te kunnen starten vanuit het meerjarig onderzoeksproject “Kleu(te)rrijk: intercultureel en antiracistisch onderwijs”, geleid door Eva Dierickx, Kato Luyckx en Hajjar Ben Sliman-Ghomari. Wij willen hen dan ook graag bedanken voor deze kans, de inzichten en de feedback die we van hen kregen. We konden bovendien steeds met al onze vragen en bekommernissen terecht bij onze promotor: Hajjar Ben Sliman-Ghomari.

Daarnaast willen we uiteraard de deelnemende scholen bedanken. Het bekijken van het boekenaanbod op deze diverse scholen was heel interessant en zonder de goedkeuring van de directie en de klasleerkrachten was onze bachelorproef niet tot stand kunnen komen. Ook de leerkrachten die we mochten interviewen, willen we graag bedanken voor hun tijd en hun oprechte antwoorden. We merkten dat het onderwerp van onze bachelorproef leeft bij velen van hen.

Verder willen we graag ook elkaar bedanken. De samenwerking verliep heel vlot en het samen kunnen werken aan deze bachelorproef was zeker een meerwaarde. We waren alle vier zeer gemotiveerd om de wereld te veranderen en verdraagzamer te maken. Helaas hebben we racisme nog niet de wereld uit kunnen helpen maar we hopen met deze bachelorproef en door met meerdere mensen hierover in gesprek te gaan, de bewustwording te hebben vergroot. Wij kunnen als leerkrachten met relatief kleine ingrepen het verschil maken voor vele kinderen.

Wij wensen u graag veel leesplezier toe.

1. Inleiding

Vlaanderen, maar ook België heeft steeds meer een multi-etnische en multiculturele samenleving (Timmerman et al., 2004). Ook in onze basisscholen zien we deze superdiversiteit terug. Het is dan ook van groot belang dat het onderwijs hier mee aan de slag gaat en een eerste aanrijking biedt om kinderen te leren omgaan met deze diversiteit. Alle leerlingen, ook autochtone leerlingen, hebben baat bij een multiculturele aanpak (Celeste & Meeussen, 2019). Uit een onderzoek van KU-Leuven (Malfliet, 2014) blijkt dat wanneer een school diversiteit omarmt, deze het welzijn en de prestaties van zijn leerlingen met een migratieachtergrond versterkt. Door intercultureel onderwijs verwerven alle leerlingen kennis over de multiculturele realiteit (Van Loon, 2007). Onderzoek naar vooroordelen toont aan dat het in contact komen met mensen die anders zijn dan wijzelf – de zogenaamde “andere” – stereotypen helpt te verminderen. Wanneer we leren over “de andere”, leren we niet alleen dichter bij hen te komen, maar leren we ook hun verhalen kennen. Ze lijken hierdoor minder ver weg en onbekend, maar ook minder vreemd of anders (Epstein, 2017).

Onze basisscholen weerspiegelen tegenwoordig de steeds groter wordende diversiteit van cultuur, taal en vaardigheden in onze samenleving. De diversiteit van deze leerlingen zien we echter niet altijd terug in de educatieve benaderingen of materialen (Galda, Sipe, Liang & Cullinan, 2013). Voor ons onderzoek is het belangrijk om kort stil te staan bij multiculturele literatuur omtrent etnische achtergrond (kleur en cultuur). Kinderen hebben kennis nodig van hoe tekst en beeld samen een verhaal vertellen, oftewel van de mogelijke structuren van verhalen en van vertelconventies (Van der Pol, 2010).

(Kinder)boeken zijn volgens Grace Lin niet alleen ramen naar de wereld, maar zijn ook spiegels gericht op jezelf. “Wat zie je als je naar de wereld kijkt? Je ziet niet alleen het mooie weer of de zon, maar wat je echt ziet is de wereld. En dat is wat boeken doen, ze laten je de wereld zien.” Het gaat om het raam waardoor je kijkt. Als het licht precies goed valt, zie je niet enkel de wereld, maar zie je ook je eigen spiegelbeeld, waardoor het raam een spiegel wordt. Ook dat is een eigenschap van boeken. Ze laten je zowel de wereld als je weerspiegeling zien. Maar wat gebeurt er als je in een boek niemand ziet terugkomen die op jou lijkt (G.2016)?

In september 2022 werden we vertederd door de beelden die we zagen in het nieuws, op sociale media, ... Korte filmfragmenten van kinderen en jongeren van kleur die ontdekten dat de nieuwe film van de Kleine Zeemeermin vertolkt zal worden door een persoon van kleur. Hun reacties spraken boekdelen: “She’s black!” en “She’s like me!”. Aan de gezichtsuitdrukking lees je ongeloof en enorme blijdschap af. Je ziet de kinderen en jongeren glunderen van trots en er is geen mooier bewijs van wat representatie met iemand doet. Disney krijgt niet alleen positieve reacties maar helaas ook negatieve. Toch delen ouders massaal filmpjes met de reacties van hun kinderen. De reacties van de kinderen zijn hartverwarmend, maar helaas ook hartverscheurend. Enerzijds zie je plotseling herkenning op de gezichten verschijnen, anderzijds tonen deze reacties van ongeloof hoe zeldzaam het voor hen is om zichzelf gerepresenteerd te zien. Dat we onze samenleving weerspiegeld zien in films, boeken, reclame, ... zou vanzelfsprekend moeten zijn, maar helaas is dat geen realiteit (Redactie Trouw, 2022).

2. Literatuurstudie

2.1. Wat is racisme?

Racisme wordt in de Dikke Van Dale gedefinieerd als een opvatting dat mensen met een bepaalde huidskleur beter zouden zijn dan mensen met een andere kleur waarbij het wordt gebruikt als rechtvaardiging om mensen met een andere kleur slecht te behandelen. In De Verenigde Staten heeft deze definitie reeds een update gekregen: “Racisme is de systematische onderdrukking van een raciale groep tot het sociale, economische en politieke voordeel van een ander.”

Er gaan steeds meer stemmen op dat we antiracistisch moeten handelen want dat ‘niet racistisch zijn’ niet voldoende is om iets aan deze problematiek in onze samenleving te veranderen. In de huidige samenleving is racisme namelijk nog altijd sterk aanwezig, zowel expliciet als subtiel. Lodik beschrijft in haar boek, “het antiracismehandboek”, drie verschillende dimensies van racisme: interpersoonlijk racisme, institutioneel of systemisch racisme en geïnternaliseerd racisme. Hierover kan u verder meer informatie terugvinden.

Racisme vindt zijn oorsprong in Engeland aan het einde van de 16de eeuw. De Engelsen wilden de wereld veroveren en kolonisatie en kapitalisme legden de grondslag voor racisme. Europeanen vonden dat zij beschaafder en intelligenter waren dan Afrikanen, importeerden hen en verkochten hen als slaven. Wanneer enkele witte mensen vanwege hun geloof toch last kregen van hun geweten, zagen zij deze rangorde als een goed excuus om hun handelen te rechtvaardigen. Racisme werd door de eeuwen heen veelal als ideologische verantwoording gebruikt om een kleine minderheid de leiding te laten nemen en anderen ondergeschikt te houden (marxisme.be, 2019). Racisme is echter geen uiting van je gevoel, het is een houding die wordt aangeleerd van jongs af aan.

2.1.1. Institutioneel racisme in het onderwijs

Institutioneel racisme of systemisch racisme is racisme dat bevolkingsgroepen systematisch uitsluit of discrimineert. Het is ingebed in de samenleving en in instellingen zoals de overheid, de politie, de gezondheidszorg, de arbeidsmarkt, de media, de sportwereld en ook in ons onderwijs (diversiteitspraktijk.be, z.d.). Tananarive Due zegt: “Diversiteit zou gewoon realiteit moeten worden genoemd. Boeken, tv-programma’s, films, artikelen en curricula moeten de realiteit weerspiegelen.” Due en Lodik wijzen beiden op het belang van de representatie van mensen van kleur. De kinderen en jongeren van kleur worden vaak ook ongelijk behandeld in schoolcontexten t.o.v. witte kinderen. Zo krijgen witte kinderen vaker extra begeleiding bij een vermoeden van bijvoorbeeld een leerstoornis terwijl kinderen van kleur eerder worden gezien als druk of vervelend en dus eerder genegeerd worden. Ook zien we de dag van vandaag nog te vaak voorkomen dat onderwijzers te weinig moeite steken in het leren uitspreken van anderstalige namen. Ook de geschiedenis die aan bod komt in ons onderwijs wordt nog te vaak door een witte lens bekeken en er is weinig representatie van geschiedenishelden van kleur (Lodik, 2021).

2.1.2. Interpersoonlijk racisme

Interpersoonlijk racisme bestaat uit racistische uitingen die de ene persoon – bewust of onbewust – naar de ander maakt. Het is de vorm van racisme die we het makkelijkst herkennen en is vaak het gevolg van institutioneel racisme. Ook micro-agressies vallen onder interpersoonlijk racisme en zijn vaak zo alledaags dat wij het nog amper opmerken en het vaak sociaal geaccepteerd is. Uit onderzoek blijkt echter dat deze micro-agressies de herinnering aan traumatische, racistische incidenten kan triggeren. Het lijken ‘onschuldige grapjes’ maar kan leiden tot hoge niveaus van depressie en trauma. Micro-agressies komen voor in de vorm van micro-invalidaties, micro-beledigingen of micro-aanvallen.

Lodik belicht extra het racisme tegen drie specifieke groepen: anti-Aziatisch racisme, islamofobie en anti-Zwart racisme. Om te onderzoeken wat antiracisme tegenhoudt, gebruikt ze volgende begrippen: tone policing en gaslighting. Tone policing/ toonpolitie betekent antidebattactiek waarbij iemand de manier waarop argumenten worden gepresenteerd bekritiseert i.p.v. zich inhoudelijk bezig te houden met de argumenten zelf. Gaslighting is een vorm van psychologische manipulatie om iemand te laten twijfelen aan diens gezonde verstand. Ze geeft aan dat je jezelf kan uitspreken als slachtoffer, je het kan aanklaarten als toeschouwer en je jezelf kan trainen om tone policing en gaslighting niet meer toe te passen (Lodik, 2021).

2.2. Wat zijn de gevolgen van racisme?

Uit onderzoek van Sarrouj et al., (2021) is gebleken dat racisme en discriminatie vele effecten heeft op mensen die ermee te maken krijgen, waaronder ook op kinderen en jongeren. Een kind kan al snel beseffen dat iemand die een andere huidskleur heeft of uit een ander land afkomstig is, minderwaardig behandeld kan worden, waardoor de impact hiervan hard kan zijn op zijn mentaliteit. Het kind weet dan dat dit ook bij hem/haar zou kunnen gebeuren en dit kan leiden tot een onzeker gevoel (Motief, 2019). Dit onzeker gevoel kan er dan weer toe leiden dat mensen zichzelf niet durven zijn en zich bijvoorbeeld anders gaan kleden of bepaalde plaatsen gaan mijden. Anderzijds kan ook net het omgekeerde gebeuren: kinderen gaan zich gedragen naar de stereotypen, wat men geïnternaliseerd racisme noemt (Taspinar, 2015). Volgens Taspinar kunnen er bij kinderen ook trauma's en angstgevoelens naar boven komen na een racisme-ervaring, die op hun beurt een angstwekkend effect kunnen hebben. Op emotioneel vlak kan worden vastgesteld dat meer agressie een gevoel is van discriminerende handelingen. De trauma's van kinderen kunnen zorgen voor angstige reacties waar in de realiteit geen angst voor nodig is.

2.3. Wat is etnisch-rationale diversiteit?

Men spreekt over etniciteit wanneer een groep mensen gezamenlijke kenmerken zoals nationaliteit, verwantschap, religie, taal, fysieke kenmerken, cultuur of geschiedenis hebben. Een etnische groep kan ook bestaan uit mensen die een specifieke gemeenschappelijke afkomst hebben of denken te hebben. Wanneer meerdere van deze verschillende etnische groepen samenkomen, spreekt men van etnisch-rationale diversiteit (Agirdag, 2020).

Het is belangrijk om te beseffen dat baby's op de leeftijd van 3 tot 6 maanden al etnisch-rationale verschillen kunnen zien. Uit een artikel van Groeimee (2019) blijkt dat vanaf de leeftijd van negen maanden de uiterlijke kenmerken van aparte individuen steeds minder goed herkenbaar worden. Alle gezichten met dezelfde etnische kenmerken worden in dezelfde groep gecategoriseerd. Dit noemen ze ook wel de 'other-race-effect'. Dit effect vermindert van zodra kinderen in aanraking komen met kinderen of personen uit andere etnische groepen. Kinderen zien dus wel degelijk een verschil in huidskleur, zonder enige waardeoordeel eraan vast te koppelen. Dit waardeoordeel komt pas wanneer de kinderen ongeveer 3 jaar oud zijn. Dit wordt gevormd door wat kinderen hierover meekrijgen uit hun eigen omgeving of vanuit de schoolcontext.

Ook kunnen kinderen terughoudend zijn naar personen van kleur omdat ze hier nog niet mee in aanraking gekomen zijn (Stevenson, 2013).

In onderzoek van Bakker, J. en Denessen, E. (2012) werd onderzocht binnen de schoolcontext of er vriendschappen binnen verschillende culturen kunnen ontstaan. Hieruit blijkt dat hoe jonger kinderen (ongeacht de huidskleur) in een klas terecht komen, hoe makkelijker er vriendschappen ontstaan. Dat de etnisch-rationale diversiteit alom aanwezig is binnen onze samenleving en binnen onze scholen staat buiten kijf. Helaas zien we deze diversiteit nog te weinig terug in onze prentenboeken, het curriculum, het lerarenkorps, ...

2.3.1. Waarom is het belangrijk om etnisch-rationale diversiteit te (h)erkennen?

Ieder van ons heeft meerdere (deel)identiteiten. Om ervoor te zorgen dat iedereen zich thuis kan voelen en zichzelf kan zijn in onze samenleving is het belangrijk dat we al deze verschillende (deel)identiteiten erkennen, zo ook de etnische identiteit van een persoon (Hapers & Luyckx, 2021).

Onze samenleving is nog lang niet inclusief genoeg; niet alle burgers worden als gelijkwaardig beschouwd. We moeten leren om momenten bij onszelf te herkennen waarop we omschakelen van 'onbewust onbekwaam' naar 'bewust onbekwaam'. Deze momenten moeten we willen herkennen en bespreekbaar maken. Om te bouwen aan een inclusieve samenleving draait het om verbreding van de normen over racisme. Erkennen dat uitsluiting grotendeels onbewust en subtiel is. Vaak zijn het mechanismen die subtiel, onbewust en onopvallend zijn. Het gaat vaak om kleine dingen waarbij we uitgaan van het feit dat als we er niets verkeers mee bedoelen, dat het per definitie ook niet verkeerd is. Maar als je iets éénmaal zegt tegen iemand is het belangrijk om erbij stil te staan dat diezelfde persoon dit misschien al tientallen keren heeft gehoord op korte termijn. Als we deze normen zichtbaar maken, herkennen en erkennen, dan pas kunnen we de norm verbreden (Slootman, 2021).

2.4. Wat is intercultureel/ antiracistisch onderwijs?

Waar de term "multiculturaliteit" duidt op de feitelijke situatie van een cultureel gemengde populatie waarbij deze verschillende culturen en culturele groepen naast elkaar geplaatst worden en elkaar tolereren, gaat "interculturaliteit" verder dan dat. Wanneer men spreekt over een interculturele samenleving spreekt men over een samenleving waarbij er een respectvolle uitwisseling en interactie is tussen de verschillende culturen. Men houdt rekening met de verschillen tussen de culturen en hun rijkdom en gaat op zoek naar wat hen verbindt vanuit de gelaagde identiteit (VRT Diversiteit, z.d.) Een interculturele samenleving is dan ook antiracistisch, waarbij het uiteindelijke doel is om iedereen gelijkwaardig en rechtvaardig te behandelen.

Intercultureel onderwijs is geen vak, geen speciale onderwijsvorm, maar het is de rode draad die integreert doorheen je dagdagelijks onderwijs. Intercultureel onderwijs is een dynamische benadering van de manier waarop mensen betekenis geven aan hun onderlinge gelijkenissen en verschillen, zoeken naar momenten die aanleiding geven tot intercultureel leren, enzoverder (Verlot, 2000). Intercultureel onderwijs heeft te maken met het waarderen van verschillen tussen mensen en de manier waarop deze verschillen kunnen bijdragen tot een rijkere, meer creatieve en meer productieve leeromgeving. Onderwijs en instructie zouden in die zin moeten ontworpen worden voor de verschillende culturen die binnen dat onderwijs aanwezig zijn. Dit onderwijs moet gebaseerd zijn op consensus, respect en het aanmoedigen van culturele pluraliteit. Het belangrijkste doel is om de leerlingen de culturele verschillen en overeenkomsten te helpen begrijpen en appreciëren en hen de meerwaarde ervan te doen inzien (Danache, z.d.).

Wanneer Au Wayne tijdens een interview vroeg aan Enid Lee wat ze bedoelde met multicultureel onderwijs zei ze het volgende: "If you don't take multicultural education or anti-racist education seriously, you are actually promoting a monocultural or racist education (Enid & Au, 2009)." Volgens Enid heeft de term 'multicultureel onderwijs' veel verschillende betekenissen. De term die ze het meest gebruikt, is "antiracistische opvoeding". Multicultureel of antiracistisch onderwijs is in wezen een perspectief. Het is een gezichtspunt dat alle vakgebieden doorkruist en de geschiedenissen en ervaringen behandelt van mensen die buiten het curriculum zijn gelaten.

Het doel ervan is ons te helpen rechtvaardig om te gaan met alle culturele en raciale verschillen die we in de menselijke familie aantreffen. Het is ook een perspectief dat ons in staat stelt een verklaring te krijgen waarom de dingen zijn zoals ze zijn in termen van machtsverhoudingen, in termen van gelijkheidskwesties.

Dus wanneer Enid Lee multicultureel of antiracistisch onderwijs zegt, heeft ze het over het uitrusten van leerlingen, ouders en leraren met de instrumenten die nodig zijn om racisme en etnische discriminatie te bestrijden en om manieren te vinden om een samenleving op te bouwen die alle mensen op gelijke voet omvat. Het heeft ook te maken met hoe de school wordt geleid in termen van wie bij de beslissingen betrokken wordt. Het heeft te maken met ouders en hoe hun stem wordt gehoord of niet. Maar het heeft ook te maken met wie er in de school wordt aangenomen. Als je multicultureel onderwijs of antiracistisch onderwijs niet serieus neemt, promoot je eigenlijk mono-cultureel of racistisch onderwijs. Er is geen neutrale grond op dit punt vermeldde ze in een interview aan Au Wayne (Au., 2014)."

Om antiracistisch onderwijs mogelijk te maken, moeten leraren bereid zijn te accepteren dat sommige van de belangrijke tradities die historisch gezien synoniem staan met onderwijs, zoals systemisch en structureel racisme, kleurenblindheid en impliciete vooringenomenheid met zich meebrengen en deze overboord gooien. Ze moeten worden uitgedaagd om rechtvaardig onderwijs voor iedereen mogelijk te maken (Williams, 2021). Antiracistisch onderwijs kan heel moeilijk te benaderen zijn en kan ongemakkelijk zijn om aan te pakken binnen het onderwijssysteem en de klas wanneer het specifiek gaat over kwesties rond ras en etniciteit. Wanneer aangesneden, is een veelvoorkomende standaardbenadering voor leraren kleurenblindheid: ervoor kiezen om de raciale verschillen tussen hun studenten niet te erkennen (Husband, 2016). Zinnen zoals "Ik zie geen kleur." creëren een omgeving van onzichtbaarheid voor mensen die zich identificeren als zwart, inheems of als mensen van kleur, die worden gekenmerkt door ras of etniciteit. Gezien worden is cruciaal om gekend te worden, en de praktijk van kleurenblindheid belemmert dat proces. Leraren die de identiteit van studenten minimaliseren door te weigeren het ras en de etniciteit van hun studenten te erkennen, kunnen onbewust kleurenblindheid gebruiken als een hulpmiddel, waardoor raciale ongelijkheid in stand wordt gehouden (Burke, 2017).

Het aanpakken van rassen- en etniciteitskwesties onder leraren als het gaat om hun klascultuur kan ook voor nieuwe uitdagingen zorgen wanneer kleurenblindheid wordt gebruikt als bewijs van rassengelijkheid. Burke (2017) merkte op dat een algemeen systeem van overtuiging dat door velen wordt gedragen, is dat kleurenblindheid een gerenommeerde eigenschap is, aangeprezen als tolerantie onder mensen die diversiteit omarmen als een kans om hun eigen leven te verbeteren, maar het helpt niet bij het afbreken van structuren die blijven bestaan om mensen te marginaliseren. Het creëren van ruimtes die het idee aanmoedigen dat raciale en culturele ongelijkheden minimaal zijn, of zelfs niet bestaan, plaatst leraren in moeilijke situaties wanneer de noodzaak om diezelfde problemen aan te pakken zich voordoet. Volgens Husband (2016) leidt de neutraliteit van kleurenblindheid alleen tot negatieve resultaten voor zowel docenten als studenten. Newton en Soltani (2017) verklaarden bovendien dat kleurenblindheid de realiteit van privileges binnen de dominante cultuur uitwist, waardoor de ervaringen van personen van kleur worden geminimaliseerd. Leraren hebben de verantwoordelijkheid om studenten te bereiken waar ze zijn en hen aan te moedigen om te groeien als lerende en individuen.

Wanneer leraren echter binnen schoolomgevingen kleurenblind reageren, kunnen niet alle leerlingen worden bereikt en aangemoedigd, waardoor hun groei wordt belemmerd. Succesvol antiracistisch onderwijs maakt gebruik van billijke praktijken, die de realiteit van ras erkennen en de actualiteit van de geleefde ervaringen van alle volkeren blootlegt: zwart, inheems, mensen van kleur en wit. Leraren erkennen bovendien dat alle mensen het leven anders ervaren en accepteren dat "macht en voorrecht" eerder wordt verleend aan degenen die wit zijn, maar dat "pijn en lijden" vaak de last is van veel zwarte, inheemse en gekleurde mensen (Newton & Soltani, 2017, p. 98).

2.4.1. Waarom moet er intercultureel onderwijs zijn?

Door intercultureel onderwijs verwerven leerlingen kennis over de multiculturele realiteit. Op zich is dit gegeven niet voldoende om werkelijk te kunnen functioneren in een diverse samenleving. Het Steunpunt Diversiteit en Leren vindt dat leerlingen moeten leren omgaan met diversiteit. Ten eerste houdt dit in dat men erkent dat diversiteit een feit is. Mensen en groepen verschillen van elkaar in hun denken, spreken, handelen, enzoverder. Deze verschillen moeten aanvaard worden. Ten tweede dient er een proces op gang te komen waarin ideeën, verwachtingen, tradities, enzoverder uitgewisseld worden. Men moet dus in dialoog en interactie gaan. Mensen moeten met elkaar in contact komen. Tenslotte dient deze communicatie te leiden tot resultaten; tot een product. Deze stappen vormen het traject “omgaan met diversiteit”, vaardigheden die elke persoon dient te bezitten (Van Loon, 2007). Deze vaardigheden worden door Sercu (2007) “interculturele vaardigheden” genoemd. Deze vaardigheden bestaan uit verschillende componenten. Om te beginnen moet er voldoende kennis opgebouwd worden over de multiculturele samenleving. Vervolgens dienen deze vaardigheden ontwikkeld te worden om bijvoorbeeld problemen op een respectvolle manier te kunnen oplossen. De laatste component is een handelingscomponent. De leerlingen moeten leren functioneren in interculturele situaties. Ze mogen zich dus ook niet afzijdig houden van of onverschillig staan tegenover culturele verschillen. Deze stap komt overeen met het proces van interactie bij het Steunpunt Diversiteit en Leren. De leerlingen moeten leren op een respectvolle manier om te gaan met andere opvattingen, routines, ... (Van Loon, 2007).

2.5. Diversiteit

Met diversiteit bedoelen we verscheidenheid. Het is het besef dat elk individueel persoon anders en uniek is en dat er verschillen bestaan tussen bepaalde groepen van mensen (Ensie, 2011). Die verschillen kunnen variëren op het gebied van sekse, leeftijd, etnische afkomst, seksuele geaardheid, het hebben van een (arbeid)handicap, sociaaleconomische achtergrond, religie, politieke voorkeur, en zoveel meer. Je buurman, vriend, collega is niet één type persoonlijkheid (Ensie, 2011). Al decennialang is het evenwicht tussen diversiteit en neutraliteit een centraal thema in onze Belgische onderwijspolitiek. De grondwettelijk gewaarborgde vrijheid van onderwijs leidt in beginsel tot een diversiteit aan scholen. Eenieder is immers vrij om onderwijs in te richten. Onderwijsvrijheid kan weliswaar leiden tot diversiteit van onderwijs, maar daarmee is diversiteit in het onderwijs nog niet gewaarborgd (Verbeeck, 2012).

Onze basisscholen weerspiegelen tegenwoordig de steeds groter wordende diversiteit van cultuur, taal en vaardigheden in onze samenleving. De diversiteit van deze leerlingen wordt echter niet altijd aangepakt door educatieve benaderingen of materialen. Er zijn in de literatuur meerdere groepen die ondervertegenwoordigd zijn in verhalen vanwege ras, geslacht, seksuele voorkeur en handicap. Wij focussen ons in dit onderzoek op multiculturele literatuur, d.w.z. literatuur omtrent etnische achtergrond (kleur en cultuur) (Galda, Sipe, Liang & Cullinan, 2013). Door ruimte en tijd te bieden voor discussies over multiculturele literatuur komen de bredere perspectieven van de samenleving in de klas naar voor en kunnen kinderen democratische gemeenschappen creëren waarin diversiteit kan worden overwogen. Door literatuuordiscussies worden de stemmen van kinderen gehoord, kunnen ze de boeken verbinden met hun eigen leven en krijgen ze meerdere perspectieven op complexe kwesties zoals stereotypen en vooroordelen (Sayers Adomat, z.d.).

2.6. Prentenboeken

Om jezelf in een boek te vinden, moet je jezelf eerst verliezen in een boek. Als boeken de kracht hebben om ons te helpen onszelf te vinden, dan heeft een kinderboek superkrachten. Je gaat nooit meer van een boek houden zoals je deed als kind. De meesten van ons herinneren zich onze favoriete kinderboeken voor de rest van ons leven. Dat is een krachtige liefde en boeken hebben dit soort kracht. Lezen is een zeer complexe activiteit. Eén van de meest waardevolle zaken die we aan alle kinderen kunnen doorgeven, is een passie voor boeken. Dus wat willen we dat onze kinderen terugvinden in boeken? Waarom lezen we eigenlijk? We lezen niet alleen voor amusement, voor onderwijs of voor verlichting, maar vandaag de dag willen we lezen voor de ontwikkeling van empathie. Het soort empathie dat kan leiden tot betrokkenheid. Sue Park vraagt zich af of een kinderboek dit echt kan waarmaken en of een boek kan helpen om van een lezer een beter mens te maken (Sue Park, 2015). De betrokkenheid waarop Sue Park spreekt, willen wij uitdiepen in de betrokkenheid binnen het antiracisme.

(Prenten)boeken zijn volgens Grace Lin niet alleen vensters naar de wereld, maar ook spiegels gericht op jezelf. Als je naar de wereld kijkt, zie je niet alleen het mooie weer, de zon of de maan, maar wat je echt ziet is de wereld. En dat is wat boeken doen. Ze laten je de wereld zien. Het gaat voornamelijk over het venster waardoor je kijkt. Van zodra het licht precies goed valt, zie je niet alleen de wereld door je venster, maar ook je eigen reflectie of spiegelbeeld. Hierdoor wordt je venster ook een spiegel. Ook dat is een belangrijke eigenschap van boeken. Ze laten je de wereld zien, maar ook de weerspiegeling of reflectie van jezelf. Maar wat gebeurt er als je in een boek niemand ziet die op jou lijkt (G, 2016)?

Prentenboeken blijven een onschatbare bron van informatie en waarden. Zoals Grace Lin vermeldde, weerspiegelen boeken de houding in onze samenleving over diversiteit, machtsverhoudingen tussen verschillende groepen mensen en verschillende sociale identiteiten (bijv. ras, etnische achtergrond, geslacht, economische klasse, seksuele geaardheid en handicap). De visuele en verbale boodschappen die jonge kinderen uit boeken (en andere media) opnemen, hebben een grote invloed op hun ideeën over zichzelf en anderen. Afhankelijk van de kwaliteit van het boek kunnen ze het bevestigende zelfbeeld van kinderen versterken (of ondermijnen), nauwkeurige (of misleidende) informatie over mensen met verschillende identiteiten aanleren en een positieve (of negatieve) houding ten aanzien van diversiteit aanwakkeren. Prentenboeken leren kinderen wie belangrijk is, wie ertoe doet, wie zichtbaar is. Het zorgvuldig kiezen van kwaliteitsvolle prentenboeken is dan ook een onmisbare educatieve en opvoedingstaak (Derman-Sparks, 2013).

Kinderen hebben kennis nodig van hoe tekst en beeld samen een verhaal vertellen, oftewel van de mogelijke structuren van verhalen en van vertelconventies (Van der Pol, 2010). Een interessante studie met een veelzeggende titel is bijvoorbeeld 'How picture books work' (Nikolajeva & Scott, 2006). Het unieke karakter van prentenboeken als kunstvorm is gebaseerd op de combinatie van twee communicatieniveaus: het visuele en het verbale niveau. Gebruikmakend van semiotische terminologie kunnen we zeggen dat prentenboeken communiceren door middel van twee afzonderlijke sets tekens: de iconische en de conventionele tekens.

Zowel de conventionele als de iconische tekens hebben vanaf het begin in de menselijke cultuur bestaan en hebben geleid tot twee parallelle soorten communicatie: de visuele en de verbale. Een groeiend aantal kunstvormen en media maken echter gebruik van verschillende combinaties van verbale en visuele tekens: van Chinese rollen en Egyptische muurschilderingen tot theater, bioscoop, video, strips en prentenboeken. Afbeeldingen in prentenboeken zijn complexe iconische tekens en woorden in prentenboeken zijn complexe conventionele tekens. De basisrelatie tussen de twee niveaus is echter hetzelfde. De functie van afbeeldingen, de iconische tekens, is om te beschrijven of weer te geven. De functie van woorden, de conventionele tekens, is in de eerste plaats om te vertellen. Conventionele tekens zijn vaak lineair, terwijl iconische tekens niet-lineair zijn en ons geen directe instructies geven over hoe we ze moeten lezen. De spanning tussen beide functies creëert onbegrensde mogelijkheden voor interactie tussen woord en beeld in een prentenboek (Nikolajeva & Scott, 2006).

2.6.1. Waarom is diversiteit in prentenboeken zo belangrijk?

Nog te vaak zien we stereotyperende personages terugkeren in onze (prenten)boeken. De realiteit is nu eenmaal zo dat we niet allemaal een witte of donkere huidskleur hebben, we zijn niet allemaal even slank zoals de maatschappij in de reclames laat zien en we zijn ook niet allemaal hetero. Maar waarom zien we dit dan zo gereflecteerd in onze boeken? Wanneer we een boek lezen over superhelden zien we dat deze vaak vertolkt worden door witte jongens en dat meisjes die een hoofdrol spelen in een boek zeer schaars zijn (Kartosen-Wong, 2019). In de ogen van Heeger is dit helemaal geen goede afspiegeling van onze realiteit. We kunnen duidelijk opmerken dat diversiteit dringend nodig is in onze (prenten)boeken (Heeger, 2017).

In het artikel van Kartosen-Wong (2019) kan je lezen dat zulke literatuur een duidelijk effect heeft op het functioneren in de samenleving, op het zelfbeeld van een kind, maar ook op gedrag en de perceptie van buitenstaanders. Uit onderzoek van Heeger (2017) is gebleken dat er verschillende manieren zijn waarop je een boek meer divers kan maken. Je kan het hoofdpersonage en/of de bijpersonages een andere huidskleur geven, je kan één van de personages een homoseksuele voorkeur geven of je kan schrijven rond transgender. Het is belangrijk dat schrijvers durven afwijken van stereotyperende personages. Door boeken te lezen met diverse personages verrijk je de wereld. Diversiteit is goed voor ieder kind (Kartosen-Wong, 2019). Door zulke verhalen te lezen, begrijp je als lezer beter de leefwereld van iemand met een andere huidskleur of van iemand die verliefd is op iemand met hetzelfde geslacht. Boeken zijn meer dan alleen maar verhalen die voorgelezen worden op het eerste gezicht. De verhalen voor het slapengaan zijn niet alleen bedoeld als mooie afsluiter van de dag of een manier om in slaap te geraken; ze zijn een veilige manier om allerlei gevoelens en situaties te ervaren en te bespreken. Kinderen denken dat ze alleen maar worden verteld over avonturen van een schattig konijn, maar in werkelijkheid leren ze eigenlijk over de wereld om zich heen. Dat deze wereld divers is, is nu eenmaal de realiteit en dat moet meer weerspiegeld worden in onze (prenten)boeken.

Epstein (2017) vertelt dat prentenboeken zowel spiegels als vensters op de wereld kunnen zijn. Spiegels in die zin van het woord dat ze kunnen reflecteren op het eigen leven van kinderen. Vensters waarin kinderen de kans krijgen om over het leven van iemand anders te leren. Dit soort (zelf)reflecties en de mogelijkheid om over verschillende levens te lezen of te horen is essentieel voor jonge mensen. Onderzoek naar vooroordelen toont namelijk aan dat het in contact komen met mensen die anders zijn dan wijzelf – de zogenaamde “andere” – stereotypen helpt te verminderen. Wanneer we leren over “de andere”, leren we niet alleen dichter bij hen te komen, maar ook bij hun verhalen. Ze lijken hierdoor minder ver weg en onbekend, maar ook minder vreemd of anders. Net zoals Kartosen-Wong vermeldt Epstein dat we ondanks dat we weten hoe belangrijk het is dat diversiteit wordt vertegenwoordigd in ons dagelijks leven, er nog te veel prentenboeken zijn die bezaaid zijn met witte, mannelijke, gezonde, heteroseksuele en cisgender (een cisgender of cis seksueel is iemand van wie de genderidentiteit overeenkomt met het geboortegeslacht) personages. 80% van de karakters in prentenboeken hebben een witte huidskleur. In onderzoek van Epstein (2017) omschrijft ze via een quote waarom het belangrijk is om diversiteit aan te bieden. “I like to think that if we had more diverse children’s book, featuring a broad range of characters in many different jobs and situations, as well as more diverse role models in the media, young people would feel empowered, and they’d believe that when they grow up, they could be anyone and do anything they wanted. And they’d look at their friends and think the same for them, and they’d grow up respecting and appreciating everyone’s talents”.

2.6.2. Prentenboeken vol kleur

Multiculturele of inclusieve prentenboeken zijn prentenboeken die de raciale, etnische en sociale diversiteit weerspiegelen die kenmerkend is voor onze samenleving en wereld (Bischop, 1997). Uit onderzoek blijkt dat multiculturele prentenboeken meerdere positieve effecten hebben. Door een bredere en inclusieve representatie van de samenleving te tonen via deze boeken, zullen jonge kinderen positieve etnisch-raciale attitudes ontwikkelen en zal de kans op uitsluiting, omdat kinderen “anders” of “niet normaal” zijn, verkleinen.

Het herkennen van zichzelf in een boek heeft ook positieve effecten op het zelfbeeld en op de leesmotivatie van kinderen. Deze positieve effecten kunnen op hun beurt weer leiden tot een verbetering van de leerprestaties en de ontwikkeling van de kinderen in het algemeen.

We kunnen drie soorten multiculturele prentenboeken onderscheiden:

Afbeelding: (Dierickx et al., z.d.)

In **boeken met vanzelfsprekende diversiteit** zien we zowel witte personages als personages van kleur in eenzelfde boek terug. De verhaallijnen gaan niet over de diversiteit zelf maar bijvoorbeeld over emoties, vriendschappen, liefde, enzoverder. Deze boeken zouden in elke klas aanwezig moeten zijn omdat ze de diversiteit normaliseren en kinderen laten zien dat vriendschappen niet gebonden zijn aan een huidskleur.

Boeken over diversiteit zijn boeken die heel specifiek gaan over diversiteit en deze diversiteit heel bespreekbaar maken. De besproken topics kunnen gaan over huidskleur, genderidentiteit, seksuele oriëntatie, beperking, enzoverder.

(Cultuur)specifieke boeken zijn boeken die meer vertellen over een cultuur en waarin de beleving ervan centraal staat. Deze boeken gaan bijvoorbeeld over het dragen van een Hijab, de ramadan, maar ook over specifieke etnisch-raciale kenmerken zoals de vorm van je ogen. Deze boeken kunnen heel veel context en rijkdom bieden om meer te weten te komen over specifieke aspecten van bepaalde culturen en religies. Het is zeker een meerwaarde wanneer dit authentieke geschetste verhalen zijn. Deze gaan vaak goed in de diepte en kunnen veel informatie en achtergrond aanbieden. Dit soort boeken wordt ook wel **own-voices of eigen stemmen** genoemd. Als een boek 'own-voices' is, betekent dit dat zowel het hoofdpersoonage van het boek als de auteur ervan deel uitmaken van dezelfde minderheidsgroep. Je kan ook meer denken in de contemporary-sfeer: een lichamenlijk beperkte auteur die een contemporary-boek schrijft waar het hoofdpersoonage dezelfde lichamenlijke beperking heeft. Het verhaal is dan 'own voices'; mijn stem, mijn verhaal (KladBlog, z.d.). We verwijzen binnen deze boeken naar personages van kleur of genderidentiteit of naar personen met een beperking. Deze boeken zijn geschreven door auteurs met exact dezelfde identiteit vanuit hun eigen ervaring of perspectief (Dierickx et al., 2022).

3. Probleemstelling (hypothese) – Vraagstelling

De diversiteit in onze samenleving is de afgelopen jaren sterk toegenomen en men spreekt nu van superdiversiteit. Uit cijfers van Unia (2021) blijkt dat ook het aantal geopende dossiers rond racisme en raciale discriminatie jaar na jaar toeneemt. Deze stijgende cijfers geven aan dat racisme een zorgwekkend probleem is. We weten immers, onder andere uit het onderzoek van Sarrouj et al., (2021), dat racisme en discriminatie vele negatieve effecten hebben op de personen die hier slachtoffer van worden. Deze negatieve effecten zijn er voornamelijk op sociaal-maatschappelijk vlak en op vlak van sociaal welbevinden. Ook kinderen kunnen al snel beseffen en/of ondervinden dat mensen omwille van hun huidskleur, eventuele migratieachtergrond of geloof nog steeds minderwaardig behandeld worden. Dit kan een grote impact hebben op hun welbevinden: er kunnen onder andere gevoelens van onzekerheid, angst, onbegrip en boosheid ontstaan (Motief, 2019).

Uiteraard willen wij er als leerkracht voor zorgen dat elk kind een zo hoog mogelijke mate van welbevinden heeft ongeacht huidskleur, eventuele migratieachtergrond, geloof, thuistaal, thuissituatie, ... Het is de plicht van iedereen die met kinderen werkt om ervoor te zorgen dat een kind zich veilig voelt en dat het beseft dat het zichzelf kan en mag zijn. Om ervoor te zorgen dat elk kind zich thuis voelt in de klas en op school is het belangrijk dat leraren antiracistisch onderwijs creëren. Leraren moeten bereid zijn te accepteren dat sommige van de belangrijke tradities die historisch gezien synoniem staan met onderwijs, zoals systemisch en structureel racisme, kleurenblindheid en impliciete vooringenomenheid met zich meebrengen en moeten deze overboord durven gooien (Williams, 2021).

Onze basisscholen weerspiegelen tegenwoordig de steeds groter wordende diversiteit van cultuur, taal en vaardigheden in onze samenleving. Het is belangrijk om leerlingen te leren omgaan met deze diversiteit: door de leerlingen de culturele verschillen en overeenkomsten te helpen begrijpen en appreciëren en hen de meerwaarde ervan te doen inzien (Danache, z.d.). Ook wordt de diversiteit van de leerlingen niet altijd aangepakt door educatieve benaderingen of materialen. Zo wordt binnen ons onderwijs te vaak enkel gekeken vanuit een witte lens. Net dat laatste is voor ons onderzoek van groot belang.

Dat prentenboeken onmisbaar zijn in elke (kleuter)klas staat buiten kijf. Het belang van het aanbieden van prentenboeken wordt bevestigd door Kartosen-Wong (2019) en Epstein (2017). Zij zijn het erover eens dat prentenboeken zowel spiegels als vensters op de wereld kunnen zijn. Beiden vermelden ze dat spiegels een manier zijn van reflecteren over het eigen leven. Alsook zijn ze het erover eens dat vensters de kans bieden om te leren over het leven van iemand anders. Het grote voordeel van het aanbieden van spiegels en venster bij alle kinderen (zowel kinderen van kleur als witte kinderen) is dat ze hierdoor bepaalde rollen zullen normaliseren. Onderzoek naar vooroordelen toont dan ook aan dat het in contact komen met mensen die anders zijn dan wijzelf – de zogenaamde “andere” – stereotypen helpt te verminderen. De realiteit is echter anders. Kinderen van kleur herkennen zich volgens onderzoek nog te weinig in onze prentenboeken. Toch zou meer diversiteit in onze prentenboeken een positieve invloed hebben op zowel kinderen van kleur als witte kinderen, maar ook op leerkrachten (Heeger, 2017 & Kartosen-Wong, 2019 & Derman-Sparks, 2013).

Het probleem van onderrepresentatie treedt niet enkel tijdens de (voor)leesmomenten op maar ook nadien. Kinderen willen zich graag identificeren met personages in bijvoorbeeld boeken of op tv. Toch zien we nog te vaak stereotype (hoofd)personages terug in onze verhalen, waardoor de leerlingen op school zich niet gerepresenteerd voelen. Zoals Kartosen-Wong en Epstein al aangaven, is het belangrijk om tools aan te reiken binnen je literatuurkeuze om zowel vensters als spiegels aan te bieden voor elk kind. Een verhaal wordt hierdoor plots heel herkenbaar.

Conclusie: stereotypering is een probleem omdat een deel van de kinderen zichzelf niet herkent in onze (prenten)boeken. Daarnaast heeft dit ook het gevolg dat kinderen weinig voorbeelden zien van hoe een ander de wereld beleeft. Boeken zijn belangrijk voor het zelfbeeld van alle kinderen. Het is zo dat wanneer kinderen van kleur zich niet herkennen in een personage of niemand zien 'zoals zij' waar ze naar kunnen opkijken, dit een negatief gevolg heeft op het zelfbeeld. Wanneer witte kinderen geen personages zien met een andere etnische achtergrond, gaan ze dit misschien niet als 'normaal' beschouwen t.o.v. wanneer mensen van kleur wel gerepresenteerd worden. Dit beeld is echter verkeerd aangezien onze samenleving superdivers is. Toch zien kinderen op deze manier van jongs af aan continu dat witte mensen de norm zijn en mensen van kleur dus afwijken van deze norm. Dit leidt ertoe dat dit beeld in stand gehouden wordt.

Naast multiculturele literatuur kan men ook onderzoeken in welke mate diversiteit aanwezig is binnen de klasinkleding. Binnen het groter onderzoek van 'Kleu(ter)rijk: intercultureel en antiracistisch onderwijs' ontfermt een andere groep zich over diversiteit die aanwezig is in de klasinkleding. Toch gaat het nog veel verder dan enkel kleur en cultuur, want binnen **diversiteit** gaat het ook over het besef dat elk individueel persoon anders en uniek is en dat er verschillen bestaan tussen bepaalde groepen van mensen (Ensie, 2011). Die verschillen kunnen variëren op het gebied van sekse, leeftijd, etnische afkomst, seksuele geaardheid, het hebben van een (arbeid)handicap, sociaaleconomische achtergrond, religie, politieke voorkeur, en zoveel meer. Je buurman, vriend, collega is niet één type persoonlijkheid (Ensie, 2011).

Zoals je kan lezen gaat het heel ver binnen diversiteit. Om deze reden werden focus punten verdeeld. Enkel op deze manier kan kwaliteitsvol onderzoek verzekerd worden. Daarom legden wij met ons onderzoek de focus bij multiculturele prentenboeken.

3.1. Probleemstelling – De onderzoeksvraag

Dankzij het aanbieden van spiegels en vensters leren alle kinderen anders kijken naar de wereld. Enerzijds leren niet alleen witte kinderen via multiculturele prentenboeken verschillende culturen kennen en begrijpen, maar voelen anderzijds kinderen van kleur zich meer begrepen/thuis doordat ze gerepresenteerd worden in onze boeken. Hierdoor creëren wij, als leerkrachten, voor alle kinderen een veilige klas- en schoolcontext. Vertrekkende vanuit deze gedachten zijn wij tot de volgende onderzoeksvraag gekomen:

“Welk aandeel hebben multiculturele prentenboeken binnen het bestaande aanbod van de tweede kleuterklas t.e.m. het eerste leerjaar?”

3.1.1. Deelvragen

- Welke eventuele verschillen merken we op in het boekenaanbod tussen scholen met veel kinderen van kleur en scholen met voornamelijk witte kinderen?
- Wanneer leerkrachten multiculturele prentenboeken aanbieden in de klas, nemen ze dan de tijd om tijdens en/of na het voorleesmoment in gesprek te gaan met de kinderen over deze diversiteit?
- Op welke manier motiveren leerkrachten het boekenaanbod in de klas?
- Hoe kijken leerkrachten naar het al dan niet aanbieden van multiculturele prentenboeken? Gaan zij bewust op zoek naar multiculturele prentenboeken en hoe belangrijk vinden zij een evenwichtig aanbod?

4. Onderzoeksmethode – Empirisch onderzoek

Voor aanvang van ons onderzoek zijn we individueel gestart vanuit een literatuurstudie waarbij elke student kwaliteitsvolle bronnen onderzocht die pasten binnen het project 'Kleu(te)rrijk: intercultureel en antiracistisch onderwijs'. Vervolgens werden deze bronnen in groep geanalyseerd, besproken en samengevat. Vanuit deze samenvatting ontstond de literatuurstudie die u reeds hierboven kon teruglezen. Vanuit deze literatuurstudie kwamen we tot een probleemstelling, waaruit de onderzoeksvraag met de bijhorende deelvragen ontstond.

Om te kunnen onderzoeken welk aandeel multiculturele prentenboeken hebben binnen het bestaande aanbod van de tweede kleuterklas tot en met het eerste leerjaar, kiezen we ervoor om bij verschillende basisscholen te gaan **observeren**. Daarnaast willen we ook leerkrachten **bevragen** om antwoorden te krijgen op onze deelvragen. Via deze twee onderzoeksmethodes zullen we zelf gegevens verzamelen en dus een empirisch onderzoek uitvoeren.

- Gemeentelijke basisschool De Horizon, Antwerpsesteenweg 246 te 2390 Malle (OVSG)
- Kleuterschool Het Notendopje, Veldstraat 80 te 2110 Wijnegem (GO!)
- Basisschool Sint-Eduardus, Marialei 2 te 2900 Schoten (Katholiek Onderwijs Vlaanderen)
- Basisschool Groenendaal, Gagelveldenstraat 71 te 2170 Merksem (Katholiek Onderwijs Vlaanderen)
- TGO! De Spits, Thonetlaan 106 te 2050 Antwerpen (GO!)
- Basisschool Veltwijck, Veltwijcklaan 235 te 2180 Ekeren (GO!)
- Basisschool De Bever, Donkvijverstraat 30 te 9120 Beveren (GO!)
- Basisschool Heilige Familie, R. Van Britsomstraat 1 te 9100 Sint-Niklaas (Katholiek Onderwijs Vlaanderen)

Deze deelnemende scholen werden op voorhand via een brief geïnformeerd over ons onderzoek en ondertekenden ook het toestemmingsformulier (zie bijlage 8.1).

Twee van deze acht scholen bevinden zich in de provincie Oost-Vlaanderen. De andere zes scholen bevinden zich in de provincie Antwerpen: binnen de stad Antwerpen zelf, in de rand van de stad of buiten de stad. Vier van de deelnemende scholen zijn scholen waaraan wij gekoppeld zijn binnen het werkplekleren op AP: Kleuterschool Het Notendopje, Basisschool De Bever, Basisschool Sint-Eduardus en TGO! De Spits.

De deelnemende scholen maken deel uit van volgende drie onderwijsnetten: GO! (Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap), OVSG (Onderwijsvereniging van Steden en Gemeenten) en Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

We kiezen er bewust voor om bij zowel scholen van het officieel onderwijs als van het vrij onderwijs onderzoek te doen. Zo kunnen we bijvoorbeeld nagaan of er eventuele verschillen merkbaar zijn. Door te kiezen voor acht verschillende scholen vergroten we de betrouwbaarheid van ons onderzoek. Ook door op voorhand samen de observatiecriteria en vragen op te stellen, vergroten we de betrouwbaarheid.

De leerlingenpopulatie van bovenstaande scholen is heel verschillend. Eén school heeft bijna uitsluitend witte leerlingen en één school bijna uitsluitend leerlingen van kleur. In de andere scholen zien we alle mogelijke combinaties hiertussen. Wel stellen we vast dat de schoolteams van al deze scholen voornamelijk wit zijn. Wanneer we spreken over 'kinderen/ leerlingen van kleur', spreken we over een groep die zeer divers is wat huidskleur en etnische achtergrond betreft.

Voor ons onderzoek focussen we ons binnen deze scholen op klassen en leerkrachten van de tweede kleuterklas, de derde kleuterklas en het eerste leerjaar.

Aangezien ons onderzoek zal plaatsvinden op acht scholen is het uiteraard een relatief kleinschalig onderzoek. Toch hopen we met onze resultaten al een idee te krijgen van hoe het 'gemiddelde' aanbod van multiculturele prentenboeken in een tweede kleuterklas, derde kleuterklas of eerste leerjaar in Vlaanderen er uit ziet.

4.1. Observatie – turven

Om een antwoord te krijgen op onze onderzoeksvraag en deze observatie in kaart te brengen, zullen we werken met een turfsysteem (Zie bijlage 8.2).

We beginnen met het tellen van het totaal aantal prentenboeken dat aanwezig is in de klas en/of in de boekenkast. Nadien tellen we het aantal boeken waarin personen voorkomen. Daarbij kijken we naar de huidskleur van het hoofdpersonage: heeft het een wit hoofdpersonage, heeft het een hoofdpersonage van kleur, is de huidskleur van het hoofdpersonage onduidelijk of zijn er meerdere hoofdpersonages met diverse huidskleuren aanwezig? Per categorie zullen we nadien bekijken welke huidskleur(en) de eventuele andere personages (bijpersonages) in het boek hebben. Zo krijgen we ook een beeld van het aandeel boeken met enkel witte personages, het aandeel boeken met enkel personages van kleur en het aandeel boeken waarin we verschillende huidskleuren terugzien. We maken ook een onderverdeling in de verschillende soorten (multiculturele) boeken die we tegenkomen: boeken met vanzelfsprekende diversiteit, boeken over diversiteit en (cultuur)specifieke boeken.

We kiezen voor een turfsysteem omdat dat als grote voordeel heeft dat het een objectief resultaat weergeeft. Aan de hand van deze tellingen kunnen we de exacte aantallen in percentages en overzichtelijke diagrammen weergeven. Deze resultaten zullen dan ook een objectief antwoord kunnen geven op onze onderzoeksvraag: “Welk aandeel hebben multiculturele prentenboeken binnen het bestaande aanbod van de tweede kleuterklas t.e.m. het eerste leerjaar?”.

We zullen elke klas apart turven en deze resultaten ook eerst apart verwerken. Via een Excel-document zullen we de resultaten omzetten in percentages en diagrammen. Door elke klas eerst apart te verwerken, kunnen we een zicht krijgen op eventuele verschillen en overeenkomsten. Zo kunnen we bijvoorbeeld nagaan of er een verschil merkbaar is tussen scholen met een eerder gekleurde leerlingenpopulatie en scholen met een eerder witte leerlingenpopulatie; of er een verschil merkbaar is tussen het officieel onderwijs en het vrij onderwijs en of er een verschil merkbaar is tussen kleuterklassen en klassen van het eerste leerjaar.

Wanneer alle resultaten verzameld zijn, zullen deze samengevoegd worden zodat we gemiddeldes krijgen van het totaal aantal prentenboeken in de onderzochte klassen en scholen. Uiteraard wordt hierbij vertrokken van de exacte aantallen en niet van de percentages. Op die manier zorgen we ervoor dat de verhoudingen correct blijven en een klas met 20 prentenboeken niet hetzelfde gewicht zou krijgen als een klas met 200 prentenboeken.

4.2. Bevragingen – interviews

Naast onze onderzoeksvraag willen we ook graag antwoorden verkrijgen op volgende deelvragen:

- Wanneer leerkrachten multiculturele prentenboeken aanbieden in de klas, nemen ze dan de tijd om tijdens en/of na het voorleesmoment in gesprek te gaan met de kinderen over deze diversiteit?
- Op welke manier motiveren leerkrachten het boekenaanbod in de klas?
- Hoe kijken leerkrachten naar het al dan niet aanbieden van multiculturele prentenboeken? Gaan zij bewust op zoek naar multiculturele prentenboeken en hoe belangrijk vinden zij een evenwichtig aanbod?

We willen dan ook graag de klasleerkrachten van de geturfde boekenkasten via interviews bevragen. Dit interview bestaat uit de volgende tien open vragen:

- 1) Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?
  - a) Indien wel, wat maakt dat je er tevreden over bent?
  - b) Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?
- 2) Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?
- 3) Wij zijn hier in functie van onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?
- 4) Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?
- 5) Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele) prentenboeken kiest binnen een thema?
  - a) Hoe vaak gebruik je boeken over diversiteit in jouw klas?
  - b) Binnen welke thema's voornamelijk?
- 6) Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?
  - a) Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?
  - b) Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken?
  - c) Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?
- 7) Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?
  - a) Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?
- 8) Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?
  - a) Op welke manier doe je dat dan?
  - b) Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen?
  - c) Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens het voorlezen bespreekbaar maken)
- 9) Op welke manier let je nog op het tonen van diversiteit in je klas?
- 10) Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Sommige van deze interviews werden digitaal ingevuld. Dit op vraag van enkele deelnemers omwille van tijdsgebrek. Andere interviews werden met een dictafon opgenomen en door ons volledig uitgetypt. Om de verschillende interviews gemakkelijker te kunnen analyseren, kozen we ervoor om verschillende kleurcodes te gebruiken, bijvoorbeeld belemmering in het geel, het aanbod in het groen, ... Op basis van deze analyses konden we op zoek gaan naar eventuele overeenkomsten en verschillen tussen deze interviews. We bekeken ook of wat de leerkrachten zeggen in de interviews in dezelfde lijn ligt met hoe hun boekenkast er effectief uit ziet.

4.3. Tijdspad

We startten met ons onderzoek in februari 2023. Zodra we de toestemming verkregen van de deelnemende scholen konden we individueel van start gaan met het observeren van het boekenaanbod en het interviewen van de klasleerkrachten. Het turven verliep voor elk van ons anders. Terwijl de ene student op een vrije dag de deelnemende scholen observeerde, observeerden andere studenten dan weer tijdens de werkplekdag zelf.

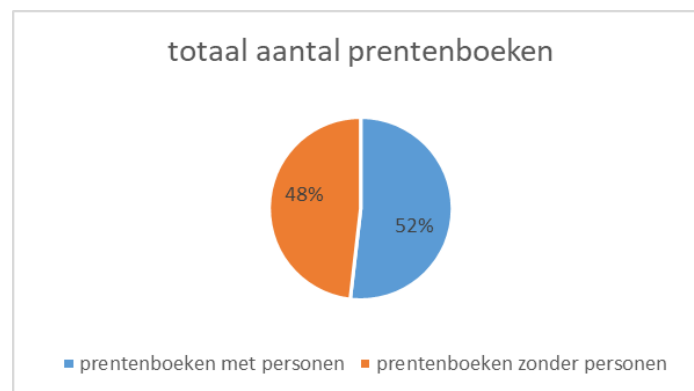
Vervolgens kwamen we meermaals online samen via Teams om de resultaten met elkaar te vergelijken. Wanneer alle turfresultaten verzameld waren en alle interviews afgenomen waren, konden we begin april van start gaan met het analyseren van deze verkregen resultaten. De geturfde aantallen werden omgezet naar percentages en diagrammen. Vervolgens werden de interviews geanalyseerd en samengevat. Daarna konden we starten met het uitschrijven van alle geanalyseerde resultaten, conclusies, discussies en aanbevelingen en dit in de periode van eind april, begin mei.

5. Resultaten

5.1. Resultaten – Onderzoeksvraag

“Welk aandeel hebben multiculturele prentenboeken binnen het bestaande aanbod van de tweede kleuterklas t.e.m. het eerste leerjaar?”

We onderzochten de boekenkasten van 16 verschillende klassen op 8 verschillende scholen via een turfsysteem. In deze klassen telden we in totaal 2592 prentenboeken. In 1344 prentenboeken (52%) kwamen personen voor; de overige 1248 prentenboeken (48%) gingen over dieren, auto's, treinen, ... of waren informatieve prentenboeken zonder personages. Hoewel deze verdeling niet in elke geturfde boekenkast helemaal gelijk was, stelden we toch vast dat in elke boekenkast veel prentenboeken met dieren aanwezig waren. Leerkrachten gaven ook aan dat ze het vaak gemakkelijker vinden om aan te bieden. *“Je kan er niets verkeerd mee doen.”*, *“Elke leerling kan zich erin herkennen.”* en *“Er is meer ruimte voor de kinderen om zelf te fantaseren.”* waren opmerkingen die regelmatig terugkwamen.

Voor ons onderzoek gingen we uiteraard verder met de prentenboeken met personen (52%). We legden in eerste instantie de focus op de huidskleur van het hoofdpersonage. We maakten hiervoor vier verschillende onderverdelingen:

- Prentenboeken met witte hoofdpersonages
- Prentenboeken met hoofdpersonages van kleur
- Prentenboeken met witte hoofdpersonages én hoofdpersonages van kleur (2 of meerdere hoofdpersonages)
- Prentenboeken met hoofdpersonages met een onduidelijke huidskleur

Van de 1344 prentenboeken met personen hadden er 1083 prentenboeken (81%) een wit hoofdpersonage. Wel willen we graag meegeven dat er zeker onderlinge verschillen waren tussen de verschillende boekenkasten. In één klas bestond de boekenkast alleen maar uit prentenboeken met witte hoofdpersonages (100%). In een andere klas hadden 58% van de prentenboeken witte hoofdpersonages. Wel waren, ook in de overige 14 klassen, de prentenboeken met witte hoofdpersonages steeds in de meerderheid.

We zouden verwachten dat de overige 261 prentenboeken dan een hoofdpersonage van kleur zouden hebben maar dat is niet het geval. Van de 1344 prentenboeken met personen hadden slechts 102 prentenboeken een hoofdpersonage van kleur, dit is 8% van het volledige prentenboekenaanbod met personen. Het hoogste percentage dat we tegenkwamen, is 26%. Zoals hierboven vermeld, was er een klas met enkel witte hoofdpersonages en dus geen enkel hoofdpersonage van kleur in de boekenkast. Daarnaast waren er nog twee klassen met respectievelijk 1% en 2% prentenboeken met een hoofdpersonage van kleur.

Dit terwijl er in elke onderzochte klas minstens één leerling van kleur zat. We willen ook nog meegeven dat van deze 102 prentenboeken ook zeer stereotype prentenboeken aanwezig zijn die nefast kunnen zijn voor het zelfbeeld van kinderen van kleur en vooroordelen kunnen creëren bij alle kinderen. Een aantal van deze boeken horen niet meer thuis (in scholen) in de 21e eeuw zonder dat er meer context aan gegeven wordt.

We kwamen tijdens het turven ook enkele prentenboeken tegen die meerdere hoofdpersonages hebben waarvan er minstens één hoofdpersonage wit en één hoofdpersonage van kleur is. Dit waren in totaal 20 prentenboeken of 1% van het totaal aantal getelde prentenboeken met personen.

Ook kwamen we prentenboeken tegen waarvan de huidskleur van het hoofdpersonage 'onduidelijk' was. Een onduidelijke huidskleur is bijvoorbeeld een blauwe, groene of gele huidskleur maar ook een huidskleur die we niet meteen konden categoriseren onder 'wit' of 'van kleur'. Dit waren in totaal 139 prentenboeken of 10% van het totaal.

Na het bekijken van de huidskleuren van de hoofdpersonages, keken we ook naar de huidskleuren van de andere personages (bijpersonages) in de prentenboeken.

Bij prentenboeken met witte hoofdpersonages, 1083 in totaal, stelden we vast dat bij 925 (85%) van deze prentenboeken ook alle andere personages wit waren. Bij de overige 158 (15%) waren er wel personages van kleur terug te vinden. Hierin zagen we wel grote verschillen tussen enkele klassen: van 0% bijpersonages van kleur tot 70% bijpersonages van kleur.

Bij prentenboeken met hoofdpersonages van kleur, 102 in totaal, waren er 56 prentenboeken (55%) waarin enkel personages van kleur terug te vinden zijn. In 46 prentenboeken (45%) zagen we naast personages van kleur ook witte personages terug. We zien dus duidelijk dat er veel meer prentenboeken zijn waarin enkel witte personages voorkomen, terwijl er bij prentenboeken met een hoofdpersonage van kleur ook vaak witte personages voorkomen.

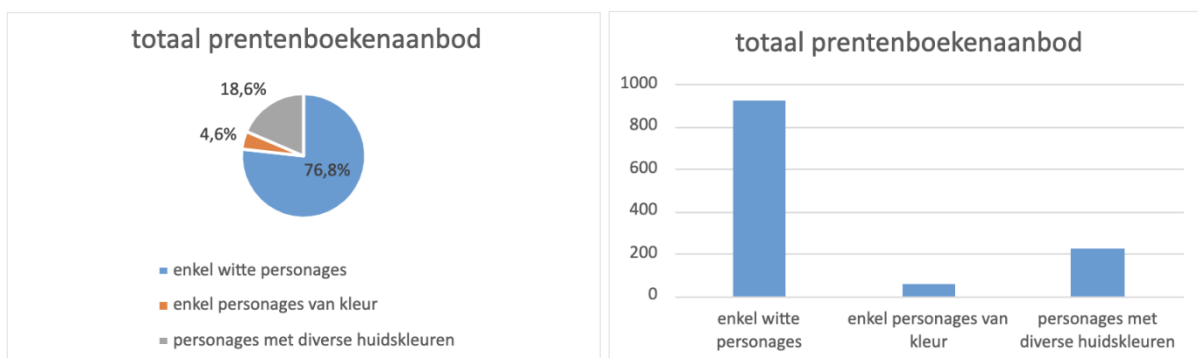

Om te kunnen zeggen welk aanbod multiculturele prentenboeken hebben in het bestaande boekenaanbod, tellen we alle prentenboeken met personen op behalve de prentenboeken met een hoofdpersonage met een onduidelijke huidskleur. Wanneer we de prentenboeken met witte hoofdpersonages (1083), de prentenboeken met hoofdpersonages van kleur (102) en de prentenboeken met een wit hoofdpersonage én een hoofdpersonage van kleur (20) optellen, komen we in totaal aan 1205 prentenboeken.

Van deze 1205 prentenboeken hebben er 925 uitsluitend witte personages (76,8%), 56 boeken (4,6%) bevatten uitsluitend personages van kleur en 224 boeken (18,6%) hebben personages met diverse huidskleuren. In totaal telden we dus 280 multiculturele prentenboeken (23,2%).

Met dit resultaat kunnen we dan ook onze onderzoeksvraag beantwoorden.

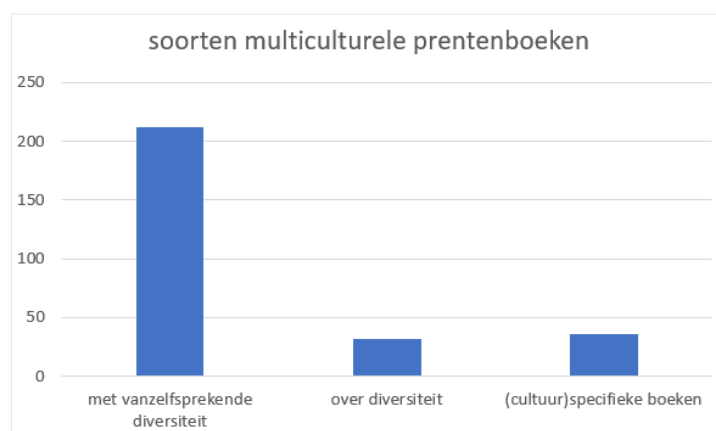
“Het bestaande prentenboekenaanbod van de tweede kleuterklas t.e.m. het eerste leerjaar waarin personen voorkomen, bevat gemiddeld 23,2% multiculturele prentenboeken.”

Wanneer we dit in het volledige prentenboekenaanbod zouden bekijken, inclusief prentenboeken met dieren en informatieve prentenboeken, is 11% van de prentenboeken een multicultureel prentenboek.

Binnen deze multiculturele prentenboeken kunnen we 3 categorieën onderscheiden: prentenboeken met vanzelfsprekende diversiteit, prentenboeken over diversiteit en (cultuur)specifieke prentenboeken.

Van de 280 getelde multiculturele prentenboeken zijn er 112 prentenboeken met vanzelfsprekende diversiteit, 32 boeken gaan over de diversiteit zelf en 36 zijn (cultuur)specifieke boeken.

Na het turven van de boekenkasten, interviewden we ook 15 leerkrachten op de 8 onderzochte scholen.

Tijdens de verwerking van de interviews merken we op dat bepaalde redenen steeds terugkeerden waarom leerkrachten niet of weinig inzetten op multiculturele prentenboeken. Zo ondervinden leerkrachten moeilijkheden tijdens het gericht zoeken naar (multiculturele) prentenboeken die daarnaast ook nog eens kwaliteitsvol zijn. Daarnaast gaven enkele leerkrachten aan een verzamelplek te missen waar men kwaliteitsvolle multiculturele prentenboeken kan terugvinden. Zo werd er ook vermeld dat wegens tijdgebrek de leerkrachten vaak terugvallen op boeken uit eerdere ervaringen en daardoor weinig vernieuwing brengen in hun bestaand boekenaanbod.

De meeste leerkrachten gaven ook aan dat ze nog weinig in gesprek gaan met kinderen over diversiteit. Sommige leerkrachten vinden de kinderen nog te jong om in gesprek te gaan, terwijl andere leerkrachten juist vinden dat we het er niet te dik moeten opleggen: *“Ik denk dat kinderen, zeker in een eerste leerjaar dat onderscheid niet maken. Maar hoe meer wij zelf dat onderscheid maken, hoe meer zij dat ook gaan maken (bijlage school 3 – juf 2).”* Leerkrachten die diversiteit wel bespreekbaar willen maken en hier bewust mee willen omgaan, weten vaak niet op welke manier ze dit correct moeten aanbrengen.

Ook blijkt de financiële kant een doorslaggevende factor te zijn waarom leerkrachten al dan niet multiculturele prentenboeken aanbieden. Vaak moeten leerkrachten zelf boeken aankopen en bekostigen. Hierdoor zijn leerkrachten vaak geneigd gebruik te maken van boeken die reeds in de school aanwezig zijn of leent men boeken in de bibliotheek. Helaas zijn de bibliotheken ook niet altijd even goed voorzien van multiculturele prentenboeken.

5.2. Resultaten – Deelvragen

5.2.1. Welke eventuele verschillen merken we op in het boekenaanbod tussen scholen met veel kinderen van kleur en scholen met voornamelijk witte kinderen?

Ondanks dat geen enkele boekenkast er exact hetzelfde uitzag, konden we geen opmerkelijke verschillen vaststellen tussen scholen met veel kinderen van kleur en scholen met voornamelijk witte kinderen.

Van de 16 klassen was er één klas met voornamelijk witte kinderen waarbij het boekenaanbod uitsluitend bestond uit witte personages. Ook de andere klas van deze school had opmerkelijk veel meer boeken met witte personages. Toch willen we hieruit niet concluderen dat scholen met voornamelijk witte kinderen geen of een kleiner aanbod van multiculturele prentenboeken hebben. In sommige klassen met meer kinderen van kleur zagen we namelijk minder multiculturele prentenboeken terug dan in sommige klassen met meer witte kinderen.

We stellen wel vast dat het boekenaanbod sterk afhangt van de klasleerkracht. Op eenzelfde school zagen we bijvoorbeeld in de ene klas dat 1% van de prentenboeken een hoofdpersonage van kleur had, in de andere klas was dat 26%. Deze verschillen zagen we ook terug in andere scholen en wijst erop dat scholen hier weinig als team mee bezig zijn maar dat het aanbod afhankelijk is van de individuele klasleerkracht.

Verder merken we ook niet meteen verschillen tussen de verschillende onderwijsnetten of jaarklassen. Wel stellen we vast dat er veel meer prentenboeken aanwezig zijn in de kleuterklassen dan in het eerste leerjaar. Leerkrachten van het eerste leerjaar gaven aan dat er meer aandacht is voor leesboekjes dan voor prentenboeken. Ook ervaren ze minder tijd om voor te lezen en wordt er op sommige scholen met een leesboek van een methode gewerkt.

5.2.2. Wanneer leerkrachten multiculturele prentenboeken aanbieden in de klas, nemen ze dan de tijd om tijdens en/of na het voorleesmoment in gesprek te gaan met de kinderen over deze diversiteit?

We merken op dat leerkrachten weinig multiculturele prentenboeken aanbieden. Een deel van hen geeft ook aan dat ze niet goed weten op welke manier ze hierover correct in gesprek kunnen gaan met de kinderen. Ze ervaren bij zichzelf een gebrek aan kennis over diversiteit en de correcte termen hierbij. Ze hebben schrik om iets verkeerd te zeggen. Ook vinden sommige leerkrachten dat kinderen op deze leeftijd nog te jong zijn om hierover in gesprek te gaan. Citaat leerkracht: *“Ik denk dat kinderen, zeker in een eerste leerjaar het onderscheid binnen diversiteit niet maken. Maar hoe meer wij zelf dit onderscheid gaan maken, hoe meer onderscheid onze kinderen gaan maken. Ik denk dat het meer gaat om inhoud [...] (bijlage school 3 – juf 2).”*

Dit in tegenstelling tot leerkracht X die op een andere manier in gesprek gaat met haar kleuters: *“[...] Maar dan vragen we alles algemeen zodat wie wil vertellen, kan vertellen. Niet iedereen wil dat en moet dat ook niet. We laten dat ook open dan. Als ik een boek vastneem waar een persoon van kleur in zit en het doel is om daar specifiek over te leren dan vertel ik daar uiteraard wel over, maar als het doel gaat over bijvoorbeeld thema ruzie maken en dat is een boek met toevallig een persoon van kleur, dan ga ik er niet op in. Ik ga dus enkel wijzen op huidskleur als dit een specifiek doel is. Het hangt natuurlijk dus ook af van de context van het boek [...] (bijlage school 4 – juf 2).*

We zien onder meer dat leerkrachten de huidskleur van de personages niet benoemen als dit geen thematische meerwaarde biedt. Wanneer gelijkenissen of verschillen door de leerlingen worden opgemerkt, neemt de leerkracht meestal tijd om hierover in gesprek te gaan. Leerkrachten grijpen echter wel de kans om dieper in gesprek te gaan met leerlingen wanneer het gaat om cultuurspecifieke boeken met als doel meer te weten te komen over bepaalde feestdagen, religies, enzoverder. Om correcte informatie mee te geven aan de leerlingen lezen de leerkrachten zich in en zoeken zij informatie op. Op deze manier voelen ze zich zelfverzekerd om te antwoorden op de vragen van leerlingen. Ook zien we dat enkele leerkrachten een kleurenblinde aanpak hanteren. Volgens hen is iedereen gelijk. Eén van de leerkrachten zegt bijvoorbeeld: *“Moet ik ingaan op de huidskleur van de personages als ik eigenlijk wil dat kinderen dit niet als ‘anders’ ervaren? Want door hierover vragen te gaan stellen, leg je de nadruk op het ‘anders’ zijn, terwijl ik eerder een multicultureel boek kies als weerspiegeling van onze maatschappij en wil ik vooral aanvaarding stimuleren, dat dit niet bijzonder is, maar normaal (bijlage school 1 – juf 3).”*

5.2.2.1. Wat bedoelen we met een kleurenblinde aanpak?

Je kan op verschillende manieren omgaan met diversiteit in de klas. Eén daarvan is de kleurenblinde houding. De intentie is om niemand buiten te sluiten (Van Doorn, 2021). Volgens Markus, Steele & Steele (2000) is het negeren van etnische verschillen een manier om met etnische diversiteit om te gaan. In de literatuur spreekt men over kleurenblindheid als een diversiteitsmodel (Knack, 2021). Kleurenblindheid gaat als ideologie een stap verder en stelt a priori dat etnische verschillen er niet toe doen. Ze zijn voor het onderwijs niet relevant.

Volgens Inclusive Teaching & Learning Center (2021) zijn er twee grote verschillen van aanpak binnen diversiteit namelijk: een diversiteitsstille en een diversiteitsbewuste aanpak.

Een diversiteitsstille aanpak is een visie die gebaseerd is op het idee dat verschil niet mag uitmaken. Iedereen dient gelijk behandeld te worden op basis van gelijke rechten. *“Ik zie geen kleur, want voor mij is iedereen gelijk”*. Toch leidt deze kleurenblinde benadering vaak tot generieke maatregelen waar maar één aanpak aangeboden wordt voor iedereen, afgestemd op een (witte) norm. Nietemin zijn de intenties goed bedoeld, maar gaat het bij de kleurenblinde aanpak toch vaak voorbij aan verschil in startpositie, met als gevolg dat mensen die niet behoren tot de vastgestelde norm, ondanks hun talenten, niet optimaal kunnen participeren of kunnen bijdragen.

Deze aanpak wordt dan ook vaak als makkelijk excuus gebruikt om het niet te hebben over een structurele uitsluiting. Ook wordt de identiteit van deze persoon genegeerd.

Dit in tegenstelling tot de diversiteitsbewuste aanpak, waarbij de visie gebaseerd is op het idee dat er al een verschil in startpositie waarneembaar is in de samenleving. Hierbij ligt de focus voornamelijk op het aanbieden van gelijke kansen. “Ik zie wel kleur en erken de uitdagingen van structurele uitsluiting, maar ook de meerwaarde die mensen met zich meebrengen en behandel iedereen gelijkwaardig”. Binnen deze visie is niet iedereen gelijk, maar dient iedereen wel gelijkwaardig behandeld te worden (Inclusive Teaching & Learning Center, 2021).

5.2.2.2. Wat verstaan we onder kwaliteitsvolle gesprekken?

Dankzij kwaliteitsvolle gesprekken verbreed je met inhoudelijke rijke teksten de leef- en belevingswereld van de kinderen. Kinderen die veel rijke teksten voorgelezen krijgen, raken namelijk vertrouwd met de taal en structuur van boeken en verhalen. Dankzij rijke teksten en/of gesprekken stimuleer je de mondelinge taalvaardigheid en de hogere denkvaardigheden (higher order thinking skills) van deze kinderen (Marliesalgot, 2022).

Wanneer je met kinderen in gesprek gaat, is het belangrijk je gesprek te starten met open vragen. Dit soort vragen lokt complexere antwoorden uit. Ze zetten kinderen niet alleen aan tot nadenken, maar ook tot het verwoorden van argumenten en denkprocessen. Na het stellen van open vragen is het van essentieel belang om door te vragen. Hiermee bedoelen we dan vooral gesprekken van vier of meer beurtwissels over hetzelfde onderwerp met hetzelfde kind. Hou hierbij wel rekening met het niveau van de kinderen wanneer je doorvraagt (Anouk vanherf, 2018b).

In een artikel van Vanhecke (2022) vertelt Eva Dierickx dat “volwassenen denken dat kleuters nog te jong zijn om in gesprek te gaan over diversiteit.” Ook onze geïnterviewde leerkrachten gaven dit soms aan. Maar wanneer kinderen niet in gesprek kunnen gaan, trekken ze vaak zelf eigen conclusies, die vervolgens de basis vormen van vooroordelen. Door in gesprek te gaan over diversiteit en huidskleuren te benoemen, haal je ze uit de taboesfeer. Volgens Dierickx is het belangrijk vragen omtrent diversiteit rustig en vooral eerlijk te beantwoorden, zoals bijvoorbeeld: *“Nee, dat kindje is niet vuil, dat is zijn huidskleur. Jij hebt een andere huidskleur. Net zoals sommige kinderen blond of bruin haar hebben of groene of blauwe ogen.”*

Tijdens onze interviews met leerkrachten werd aangehaald dat ze vaak niet weten op welke correcte manier ze met kinderen in gesprek kunnen gaan. We kunnen lezen in het artikel dat je bijvoorbeeld het begrip “racisme” niet volledig moet uitleggen tenzij specifieke vragen gesteld worden. Bij kleuters is het vooral handig om positieve diversiteit te tonen d.m.v. beeldmateriaal, prentenboeken en door aan te bieden in speelgoed en spel materiaal (Vanhecke, 2022). Ook binnen je klasinkleding kan diversiteit tonen.

5.2.2.3. Terminologie Diversiteit – Zeg ik het zo goed?

Om leerkrachten zelfverzekerd te maken om gesprekken te starten over diversiteit is het goed om te weten welke terminologie we wel of niet mogen hanteren. De Universiteit Gent voerde onderzoek binnen diversiteit en de correcte workeuze.

Zo plaats je in eerste instantie altijd de persoon centraal én niet diens afkomst. Je verwijst enkel naar iemands afkomst wanneer dat echt relevant is. Zo zeggen we bijvoorbeeld niet ‘allochtoon’, maar ‘persoon met migratieachtergrond’. Daarnaast is het belangrijk om als huidskleur de term ‘wit’ te gebruiken in plaats van ‘blank’. ‘Blank’ is namelijk geen kleur en heeft vaak koloniale connotaties. Wanneer het gaat om personen met ‘een donkere of zwarte huidskleur’ spreken we over ‘personen van kleur’. Als laatste is het cruciaal de term ‘ras’ te vermijden wanneer je wil verwijzen naar de gemeenschappelijke afkomst van een groep mensen. Gebruik daarvoor de term ‘etniciteit’ (Universiteit Gent, z.d.).

De terminologie gaat ook verder en is dus niet enkel beperkt binnen deze vorm van diversiteit. Er zijn ook belangrijke termen die men juist dient te gebruiken binnen de personen met functiebeperkingen, transgender personen en over non-binaire personen. Zo zeg je ‘personen met een functiebeperking’ i.p.v. ‘gehandicapte’ of zeg je ‘persoon met autismespectrumstoornis’ i.p.v. ‘hij is autistisch’ (Universiteit Gent, z.d.).

5.2.3. Op welke manieren motiveren leerkrachten het boekenaanbod in de klas?

De themaboeken in de klassen staan vaak in of op een kast waar de kleuters het boek goed kunnen observeren, zonder het te hanteren. Vaak beargumenteren leerkrachten dat hun eigen boeken niet gehanteerd mogen worden door de kinderen, omwille ter bescherming van het eigen boekenmateriaal. Naast deze plek zijn er echter wél boekenkasten, hoeken of bakken in de klas waar kleuters de boeken wel mogen uithalen om te lezen of te bekijken. Dit zijn vaak oude kinderboeken dus met andere woorden boeken met weinig of geen diversiteit. Ook kregen we te horen dat enkele leerkrachten met een groot boekenaanbod zelf niet op de hoogte zijn van wat er juist in hun boekenkast staat. Dit zijn dan vaak boeken die van klasleerkracht aan klasleerkracht worden doorgegeven. Het boekenaanbod dat de leerlingen dus mogen hanteren bestaat grotendeels uit de oude boeken of bibliotheekboeken. Toch kan het een mooie zet zijn om met bibliotheekboeken aan de slag te gaan, omdat steeds meer bibliotheken inzetten op diversiteit binnen hun assortiment. Toch gaven sommige leerkrachten aan dat bibliotheken niet altijd een open deur zijn naar diversiteit in het boekenassortiment omdat ze vaak onduidelijk gestockeerd staan. En het zo evengoed een zoektocht is naar een kwalitatief multicultureel prentenboek.

Daarnaast is er één steeds terugkerend element dat leerkrachten aanhalen in de afgenomen interviews: het kostenplaatje van de boeken. Leerkrachten staan vaak zelf in voor de financiële kosten wanneer ze nieuwe boeken willen aankopen. Hierdoor geven leerkrachten aan terug te vallen op het boekenaanbod van de klas en/of de school én op het boekenaanbod dat ze kunnen terugvinden in de bibliotheken.

De stad Antwerpen zette alvast een stap in de goede richting door in samenwerking met AP Hogeschool een divers boekenpakket samen te stellen en uit te delen aan alle Antwerpse kleuterscholen. Dit naar aanleiding van de internationale Dag tegen racisme. Ook één van onze geïnterviewde leerkrachten was blij met dit divers boekenpakket en gaf aan dat ze wekelijks met de bijhorende materialen, tips en tricks aan de slag gaat om diversiteit bespreekbaar te maken in haar klas.

5.2.4. Hoe kijken leerkrachten naar het al dan niet aanbieden van multiculturele prentenboeken? Gaan zij bewust op zoek naar multiculturele prentenboeken en hoe belangrijk vinden zij een evenwichtig aanbod?

Het blijft enorm belangrijk om de maatschappij te weerspiegelen. Ook onze geïnterviewde leerkrachten waren het hierover allemaal eens. Ze gaven aan dat het belangrijk is voor het zelfbeeld van de kinderen om zichzelf te herkennen in prentenboeken. Maar ondanks dat ze aangeven hoe belangrijk multiculturele prentenboeken zijn, vinden we deze diversiteit toch niet terug in het boekenaanbod.

Bij het beantwoorden van de vraag: “Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele) prentenboeken aanbiedt binnen een thema?” was er maar één leerkracht die hierop “ja” antwoorde. De overige leerkrachten gaven aan dat ze vooral kozen voor boeken waarin het thema voorkwam. Wanneer hier toevallig personages van kleur in voorkomen, lieten de leerkrachten weten dat het een meerwaarde is, maar dat ze hier dus niet specifiek naar op zoek gaan. Ik citeer: *“Ik stond daar, eerlijk gezegd en beschaamd, weinig bij stil. Maar sinds Nancy haar onderwerp voor haar eindwerk ook binnen ons team introduceerde, ben ik mij daar meer bewust van en houd ik er bij het kiezen van een nieuw boek rond een lesactiviteit wel rekening mee of deze een weerspiegeling is van onze huidige maatschappij (bijlage school 1 – juf 3).”*

Enkele leerkrachten uit het eerste leerjaar geven aan te werken met 'methode' boeken. Bij "Et en de letterfabriek" is dit een map waarin de kernwoorden worden aangebracht. Het is een verhaal dat heel het schooljaar door loopt. De leerkrachten werken bijna enkel en alleen met dit verhaal. Het verhaal bestaat uit een hoofdpersonage van kleur. De bijrollen in het verhaal worden vertolkt door witte personen. Ik citeer: *"Ik werk in het eerste leerjaar weinig rond andere boeken dan het verhaal uit de methode. Het hoofdpersonage is een kind van 6, met een Belgische mama en een Maleisische papa. Ik vind het fijn dat deze methode ook mensen van kleur bevat, al vind ik het jammer dat de andere rolletjes (buiten papa, zus Bo en Et) in het verhaal allemaal witte mensen zijn...Ik gebruik slechts heel beperkt nog andere boeken in de lessen (bijlage school 1 – juf 3)."*

6. Conclusies

Uit de geanalyseerde resultaten kunnen volgende conclusies gevorm worden omtrent de onderzoeksvraag: “Welk aandeel hebben multiculturele prentenboeken binnen het bestaande aanbod van de tweede kleuterklas t.e.m. het eerste leerjaar?”

Vertrekkend vanuit de literatuurstudie zijn we tijdens ons onderzoek individueel gestart, waarbij elke student kwalitatieve bronnen onderzocht die pasten binnen het groter onderzoek van ‘Kleu(te)Rijk: intercultureel en antiracistisch onderwijs.’

In de literatuurstudie werd het belang van diversiteit in prentenboeken veelvuldig aangetoond. Zo lazen we dat volgens Grace Lin (2016) prentenboeken niet alleen vensters naar de wereld zijn, maar ook spiegels zijn gericht op onszelf. Ze geeft aan dat het dan ook voornamelijk gaat over de vensters waardoor we kijken. Van zodra het licht precies goed valt, zien we de wereld door onze vensters, maar we zien ook onze eigen reflectie of ons eigen spiegelbeeld. Hierdoor worden onze vensters ook spiegels en laat dat nu net een belangrijke eigenschap van boeken zijn. Ook Epstein (2017) is van diezelfde mening. Hij vermeldt, net zoals Kartoson-Wong, dat desondanks we weten hoe belangrijk het is dat diversiteit vertegenwoordigd wordt in ons dagelijks leven, er nog te veel prentenboeken zijn die bezaaid zijn met witte, mannelijke, gezonde, heteroseksuele en cisgender (een cisgender of cis seksueel is iemand van wie de genderidentiteit overeenkomt met het geboortegeslacht) personages.

Ook wij kunnen na ons onderzoek concluderen dat de literatuur in ons onderwijs nog te wit gekleurd is en in onze literatuurstudie toonden we reeds aan welke effecten deze eenzijdige (en stereotype) representatie kan hebben op kinderen (van kleur). We onderzochten scholen met zeer verschillende leerlingenpopulaties, waaronder één school met voornamelijk witte leerlingen en één school met voornamelijk leerlingen van kleur. In de andere scholen zien we alle mogelijke combinaties hiertussen. Wel stellen we vast dat de schoolteams van al deze scholen voornamelijk wit zijn. We geven graag nog mee dat wanneer we over ‘kinderen van kleur’ spreken, deze groep zeer divers is wat huidskleur en etnische achtergrond betreft.

Wanneer we onze eigen resultaten vergelijken met gelijkaardige studies van Luyckx, K., & Dierickx, E. (z.d.) kunnen we concluderen dat de cijfers laag blijven wat diversiteit in de materialen betreft. Uit de eigen analyse van de 16 verschillende klassen van de tweede kleuterklas, de derde kleuterklas en het eerste leerjaar op 8 verschillende scholen telden we in totaal 2592 prentenboeken. Uit onze analyse bleek dat 1344 (52%) prentenboeken vertolkt worden door menselijke personages. De resterende 1248 (48%) prentenboeken gaan over dieren, auto's, treinen, ... of zijn informatieve prentenboeken zonder personages.

We toonden ook aan dat van de 1344 prentenboeken met personen er 1083 (81%) vertolkt worden door witte hoofdpersonages. Vervolgens zagen we dat van deze 1344 prentenboeken slechts 102 prentenboeken vertolkt worden door hoofdpersonages van kleur. Dit is amper 8% van het volledige prentenboekenaanbod.

De meest voorkomende multiculturele prentenboeken zijn prentenboeken met ‘vanzelfsprekende diversiteit’. Deze resultaten worden niet alleen bevestigd door eerdere onderzoeken, maar ook onze literatuurstudie bevestig dit. Er is sprake van een zeer grote ongelijkheid. Prentenboeken met (hoofd)personages van kleur zijn ondervetegenwoordigd in onze samenleving én in onze scholen. Ze komen absoluut niet overeen met hoe onze diverse maatschappij er uit ziet. Net zoals Heeger (2017) vermeld dat diversiteit dringend nodig is in onze (prenten)boeken, kunnen wij dit na eigen onderzoek enkel en alleen beamen.

De resultaten van onze literatuurstudie strookten zoals vermeld helaas niet met de realiteit uit ons onderzoek. Desondanks we vaak horen vertellen dat diversiteit een belangrijk gespreksonderwerp is, blijkt het werken rond diversiteit niet zo vanzelfsprekend te zijn voor scholen en/of klasleerkrachten. *“Hoe begin ik eraan?”* en vooral *“Hoe bied ik mijn leerlingen kwaliteitsvolle (multiculturele)prentenboeken aan?”* waren vaak terugkerende vragen gesteld door de geïnterviewde leerkrachten. Ook de vraag *“Waar moet ik op letten bij het kiezen van multiculturele prentenboeken?”* kwam regelmatig ter sprake. Desondanks leerkrachten aangeven dat het een opgave is om multiculturele prentenboeken te vinden, willen ze zeker wel bewuster leren omgaan met diversiteit.

De bevrageden gaven enerzijds aan dat ze openstaan om diversiteit te integreren in hun vaste (thematische) boekenaanbod. Anderzijds gaven ze aan dat het niet enkel gaat over het leren van andere culturen en geloven, maar dat het ook belangrijk is dat leerlingen zichzelf kunnen herkennen en daardoor de nodige spiegels en vensters aangereikt krijgen. Daarnaast kregen we vaak het antwoord: *“Nee, leerlingen vinden dit niet belangrijk. Voor onze leerlingen maakt het allemaal niet uit welke kleur de personages hebben.”* Ondanks dat leerkrachten in gesprek aangeven dat diversiteit hen wel warm maakt en ze er bewuster mee aan de slag willen gaan, zien we dit in de praktijk nog niet voldoende terug. Deze kleurenblinde aanpak houdt geen rekening met de (etnische) identiteit van de leerlingen en houdt bovendien het institutioneel racisme in het onderwijs in stand.

Er is dus bij de meerderheid van de leerkrachten bereidheid om te investeren in het gebruik van multiculturele prentenboeken. Er moet alleen volgens de leerkrachten geïnvesteerd worden in voldoende mogelijkheden om correcte kennis te verkrijgen over dit gespreksonderwerp. Met het oog op de toekomst zou het fijn zijn mochten wij dankzij deze bachelorproef meer leerkrachten kunnen inspireren om bewust aan de slag te gaan met multiculturele prentenboeken.

7. Discussies, beperkingen & aanbevelingen

Multiculturele of inclusieve prentenboeken zijn boeken die de raciale, etnische en sociale diversiteit weerspiegelen die kenmerkend is voor onze samenleving en wereld (Bischop, 1997). In onze literatuurstudie toonden we aan waarom het zo belangrijk is om multiculturele prentenboeken aan te bieden. Toch heerst hier bij velen nog een grote onwetendheid over, ook bij leerkrachten. Wat maakt dat er nog te weinig ingezet wordt op multiculturele prentenboeken én nog belangrijker, hoe kunnen wij leerkrachten warm maken om bewuster om te gaan met diversiteit in de klas?

In de stad Antwerpen ligt het diversiteitspercentage hoog. Antwerpen telt in totaal 197 verschillende nationaliteiten. De meerderheid van de inwoners heeft een migratieachtergrond (53%). Hierdoor concluderen wij dat de diversiteit in de stad zeer aanwezig is (Stad Antwerpen, z.d.). Ook binnen ons onderwijs is een grote aanwezigheid van diversiteit. Zo zien we dat in 2020 bijna de helft van de kinderen (46,3%) uit het basisonderwijs in Antwerpen een andere thuistaal spreekt dan het Nederlands (Diversiteitspraktijk, z.d.). Wetende dat de huidige klasgroepen zeer divers kunnen zijn en dat vanuit onderzoek gekend is dat multiculturele prentenboeken van groot belang zijn, zien we dit jammer genoeg niet weerspiegeld in de praktijk en is er dus nog veel werk aan de winkel (Heeger, 2017 & Kartosen-Wong, 2019 & Derman-Sparks, 2013).

Een belangrijke kanttekening bij deze cijfers is dat ook mensen met een migratieachtergrond uit (West) Europa hierbij worden gerekend: Nederlanders, Italianen, Polen, ... Binnen ons onderzoek ligt de focus op etnisch-raciale diversiteit: mensen met een niet witte huidskleur en een andere cultuur dan de West-Europese.

We kunnen dus concluderen dat ons onderwijs voornamelijk gericht is op de dominante witte cultuur wanneer we kijken naar de aanwezige prentenboeken. Deze houding is ontstaan vanuit een vooral negerende en kleurenblinde houding tegenover etniciteit (Van Doorn, 2021). Deze kleurenblinde aanpak moet omgevormd worden naar een kleurenbewuste aanpak waarbij verschillen als waardevol worden gezien (Inclusive Teaching & Learning Center, 2021).

Desondanks blijkt uit meerdere onderzoeken dat multiculturele prentenboeken meerdere positieve effecten hebben. Door een bredere en inclusieve representatie van de samenleving te tonen via deze (prenten)boeken, zullen jonge kinderen positieve etnisch-raciale attitudes ontwikkelen. Op deze manier zal de kans op uitsluiting, omdat kinderen "anders" of "niet normaal" zijn, verkleinen. Het herkennen van zichzelf in een boek heeft ook positieve effecten op het zelfbeeld en op de leesmotivatie van kinderen. Deze positieve effecten kunnen op hun beurt weer leiden tot een verbetering van de leerprestaties en de ontwikkeling van de kinderen in het algemeen (Heeger, 2017 & Kartosen-Wong, 2019 & Derman-Sparks, 2013 & Bischop, 1997).

Prentenboeken leren kinderen wie belangrijk is, wie ertoe doet, wie zichtbaar is, enzoverder. Het zorgvuldig kiezen van kwaliteitsvolle prentenboeken is dan ook een onmisbare educatieve en opvoedingstaak (Derman-Sparks, 2013). Toch gaven leerkrachten tijdens de afgenomen interviews aan het niet vanzelfsprekend te vinden om kwaliteitsvolle (multiculturele) prentenboeken te vinden. Uit de verschillende analyses merkten we vaak terugkerende vragen op die leerkrachten ons stelden: "Hoe begin ik eraan?" en vooral "Hoe bied ik mijn leerlingen kwaliteitsvolle (multiculturele) prentenboeken aan?". Maar ook de vraag "Waar moet ik op letten bij het kiezen van multiculturele prentenboeken?" werd vaak gesteld.

Uit eigen onderzoek kunnen we concluderen dat de meerderheid van de leerkrachten enerzijds een gebrek ervaart aan kennis over kwaliteitsvolle multiculturele prentenboeken en zien we anderzijds dat leerkrachten ervan overtuigd zijn dat onze populatiegroep nog te jong is om in gesprek te gaan over diversiteit. Ook gaven sommige leerkrachten aan dat leerlingen diversiteit niet opmerken of hier niet mee bezig zijn. Dit laatste kunnen we weerleggen want uit onderzoek blijkt dat vanaf de leeftijd van negen maanden de uiterlijke kenmerken van aparte individuen steeds minder goed herkenbaar worden. Alle gezichten met dezelfde etnische kenmerken worden in dezelfde groep gecategoriseerd, dit noemen ze ook wel de 'other-race-effect'.

Dit effect vermindert van zodra kinderen in aanraking komen met kinderen of personen uit andere etnische groepen. Kinderen zien dus wel degelijk een verschil in huidskleur, zonder enig waardeoordeel eraan vast te koppelen (groeimee.be, 2019).

7.1. Beperkingen

Tijdens het turven van de boeken kwamen we snel tot de conclusie dat het niet altijd even duidelijk was of bepaalde personages nu wel of niet van kleur waren. Zo bleek dat bij de personages uit de boekjes van o.a. 'Anna' het niet altijd even duidelijk was onder welke huidskleur we dit konden categoriseren. Daarnaast kwamen we prentenboeken tegen waarvan de huidskleur van het hoofdpersonage "onduidelijk" was. Hiermee bedoelen we dat sommige personages blauw, groen of oranje waren. Dit maakte het voor ons niet gemakkelijk om te beslissen onder welke categorie we deze personages moesten plaatsen. Wanneer we vervolgens naar de cijfers gaan kijken merken we op dat van het totaal aantal geturfde boeken er maar liefst 139 (10%) boeken bestonden uit personages met een onduidelijke huidskleur.

7.2. Aanbevelingen

Het onderzoek voor onze bachelorproef is vlak na de krokusvakantie 2023 gestart. Om de betrouwbaarheid van ons onderzoek te vergroten kozen we het haalbaar te houden voor onszelf maakten we de keuze om elk op onze werkplekschool en op één extra school te observeren en te interviewen. Zo konden we in totaal 16 verschillende klassen op 8 verschillende scholen onderzoeken.

Vertrekkend vanuit ons eigen onderzoek kan het interessant zijn om als vervolgonderzoek na te gaan of er een waarneembaar verschil is tussen witte scholen t.o.v. gekleurde scholen. Daarnaast vond ons onderzoek plaats in de gemeenten en/of steden van de werkplekken. Deze bevonden zich voornamelijk in en rond de regio Antwerpen op een paar werkplekscholen na, die zich in Oost-Vlaanderen bevonden. Toch lijkt het boeiend om te achterhalen of er waarneembare verschillen zichtbaar zijn in andere provincies. Deze verschillen kunnen achterhaald worden door beide resultaten te gaan vergelijken.

Tijdens onze observaties spraken we slechts één leerkracht van kleur. Uit onderzoek van de Vlaamse overheid blijkt dat slechts 6,4% van de Vlaamse leraren buitenlandse afkomst heeft (Gordts, 2021). Ook dit kan als vervolgonderzoek een interessant thema zijn om te onderzoeken. Gebruiken leerkrachten met een andere etnische achtergrond meer multiculturele prentenboeken tegenover witte leerkrachten?

Binnen ons onderzoek ondervonden we ook voornamelijk dat leerkrachten een bepaalde angst of onzekerheid voelen wanneer we de vraag stelden of ze met de leerlingen in gesprek gaan over diversiteit. Omdat dit nog weinig gebeurt door onwetendheid op welke correcte manier men dit het beste doet, kan het interessant zijn om te onderzoeken welke effecten het boek 'Inspirerend coachen' van Jef Clement kan betekenen voor de leerkrachten.

Durven praten over diversiteit met je leerlingen is één ding. Uit onze interviews kwam terug dat wanneer leerlingen vragen hebben, er reeds wel tijd gemaakt wordt om hierover in gesprek te gaan. Als leerkracht kan je ook zelf het gesprek starten. Maar hoe start je een kwaliteitsvol gesprek zonder verkeerde dingen te zeggen? Ook concludeerden we uit ons onderzoek dat nog steeds veel leerkrachten soms onzeker zijn over bepaalde woordkeuzes en gedachten: "Mag ik dit nu wel of niet zeggen?".

Graag nemen we jullie daarom mee in het boek 'Inspirerend coachen' van Jef Clement. In dit boek gaat Coaching over het ontwikkelen van mogelijkheden. Het gaat hierbij om het stimuleren van mensen, om anders te leren kijken. We starten als eerste bij het enthousiasme, het innerlijke enthousiasme, het geboeid zijn, je betrokken voelen en gewoon geïnteresseerd zijn en opgaan in iets. Bij het coachen gaat het erom dat je luistert en dat de leerling zich gehoord voelt, ook als het gaat over een gesprek rond diversiteit.

In het boek kunnen we o.a. zeven basisvaardigheden lezen met betrekking tot uitdagen en inspirerend coachen. Deze basisvaardigheden zijn: exploreren, waarderen en bekrachtigen, betrokken confronteren, uitdagen, inspireren, toelaten en ruimte geven en als laatste ontspannen. Verstop deze vaardigheden niet maar gebruik ze!

Graag prijzen we de masterclass van Kleu(te)rRijk aan, aangeboden door Eva Dierickx, Kato Luyckx en Hajjar Ben Sliman-Ghomari. Tijdens de startdag van deze masterclass kan u komen luisteren naar de voorstelling van hun boek 'SSSST! Dat mag je niet zeggen.' of deelnemen aan één van de workshops rond diversiteit. Meer informatie kan je bekomen via <https://www.ap.be/event/intercultureel-kleuteronderwijs-masterclass>.

En als mooie afsluiter van deze gehele bachelorproef verwijzen wij nog graag naar onze eigen [instagrampagina \(www.instagram.com/kleurrijk_lezen\)](https://www.instagram.com/kleurrijk_lezen) die opgericht werd als inspiratiebron voor leerkrachten, ouders, kortom voor iedereen die van boeken houdt. Het is een verzamelplek voor iedereen die diversiteit wil integreren in zijn boekenaanbod. Zo delen we onder andere diverse kwaliteitsvolle multiculturele prentenboeken en geven we meer informatie over ervaringsdeskundigen en experts die diversiteit hoog in het vaandel dragen (Hoxha, R., Marivoet, N., Smeets, A., Van Goethem, C., 2023).

8. Bijlagen

8.1. Brief en toestemmingsformulier voor de scholen en directie

Beste directie/ leerkracht

Wij zijn vier laatstejaarsstudenten aan de AP hogeschool. Voor onze bachelorproef krijgen wij de kans deel uit te maken van het groter onderzoek “Kleu(te)rijk: intercultureel en antiracistisch kleuteronderwijs”. Wens je hierover meer informatie verwijzen wij u graag door naar <https://www.ap.be/project/kleuterrijk>. Als klein onderdeel binnen dit onderzoek gaan wij op zoek naar de inhoud van klasbibliotheken en boekenhoeken. Aan de hand van een turfsysteem willen we graag onderzoeken welk aandeel multiculturele prentenboeken hebben in het bestaand boekenaanbod van de klas en/of school, meer bepaald in de tweede, derde kleuterklas én in het eerste leerjaar.

Met multiculturele prentenboeken bedoelen wij dat dankzij het aanbieden van spiegels en vensters dat alle kinderen een andere kijk krijgen op de wereld. Enerzijds leren niet alleen witte kinderen via multiculturele prentenboeken verschillende culturen kennen en begrijpen, maar voelen anderzijds kinderen van kleur zich meer begrepen/ thuis doordat ze gerepresenteerd worden in onze boeken. Hierdoor creëren wij, als leerkrachten voor alle kinderen een veilige klas- en schoolcontext (Heeger, 2017 & Kartosen-Wong, 2019 & Derman-Sparks, 2013). Daarnaast zijn multiculturele prentenboeken werken die de raciale, etnische en sociale diversiteit weerspiegelen die kenmerkend zijn voor onze pluralistische samenleving en de wereld (Luyckx & Dierickx, z.d.).

We zijn daarvoor opzoek naar enthousiaste leerkrachten die bereid zijn ons kort te woord te staan in de vorm van een klein interviewgesprek in hun klas. Dit neemt maximum een half uurtje van jullie tijd in beslag. Daarnaast nemen we ook graag een kijkje in het boekenaanbod van de klas.

Hebt u als school interesse om deel te nemen, dan mag u een mailtje sturen naar anouck.smeets@student.ap.be. We gaan dan samen op zoek naar een geschikt moment in februari, maart of april.

Wilt u meer weten over het onderzoek waarbinnen onze bachelorproef kadert of heb je nog vragen? Bekijk dan zeker <https://www.ap.be/project/kleuterrijk> of neem contact op met onze begeleidende lector en onderzoekster Hajjar via volgend mailadres: hajjar.bensliman-ghomari@ap.be.

Als bedanking voor jullie deelname aan het onderzoek zouden wij graag de naam van jullie school vermelden in onze bachelorproef. Hiervoor verwijs ik u graag even naar het toelatingsformulier waarin u ons al dan niet de toestemming kan geven.

Met vriendelijke groeten

Rovena Hoxha, Nancy Marivoet, Anouck Smeets en Christina Van Goethem (studenten)
Hajjar Ben Sliman – Ghomari, Kato Luyckx en Eva Dierickx (mentoren AP Hogeschool)

Toestemmingsformulier/ informed consent

- Ik heb de informatie(brief) gelezen. Ik kon indien nodig vragen stellen en deze vragen werden voldoende beantwoord. Ik had voldoende tijd om over mijn deelname te beslissen.
- Ik weet dat meedoen vrijwillig is en dat ik mijn toestemming kan intrekken op ieder moment van het onderzoek. Daarvoor hoef ik geen reden te geven.
- Ik weet dat als ik mij terugtrek, mijn gegevens tot dat moment gebruikt kunnen worden, tenzij ik ook vraag om de reeds verzamelde gegevens te wissen. Dit kan enkel als het onderzoek daardoor niet wordt geschaad.
- Ik geef toestemming voor het verzamelen, bewaren en gebruiken van mijn gegevens voor de beantwoording van de onderzoeksvraag in dit onderzoek dat deel uitmaakt van het onderzoek 'Kleu(te)rrijk: intercultureel en antiracistisch onderwijs'.
- Ik geef
  - wel**
  - geen**toestemming om deel te nemen aan het onderzoek.
- Ik geef
  - wel**
  - geen**toestemming om de verzamelde gegevens in het onderzoek te publiceren.

Naam deelnemer:

Handtekening:

Datum : __/ __/ __

Ik, de onderzoeker, verklaar dat ik deze deelnemer volledig heb geïnformeerd over het genoemde onderzoek.

Naam onderzoeker:

Handtekening:

Datum: __/ __/ __

8.2. Turfblad

Onderzoek: turven inhoud boekenaanbod

Totaal van alle aanwezige boeken									Aantal	
Hoeveel boeken met personen?									Aantal	100 %
Boeken met witte hoofdpersonages										
	Zonder etnische diversiteit of diversiteit in huidskleur		Vanzelfsprekende diversiteit		Over diversiteit		(cultuur)specifieke boeken		Aantal	%
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%		
Enkel witte personages										
Personages met diverse huidskleuren.										

Boeken met hoofdpersonages van kleur										
	Zonder etnische diversiteit of diversiteit in huidskleur		Vanzelfsprekende diversiteit		Over diversiteit		(cultuur)specifieke boeken		Aantal	%
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%		
Enkel personages van kleur.										
Personages met diverse huidskleuren.										
Boeken met witte hoofdpersonages én hoofdpersonages van kleur										
	Zonder etnische diversiteit of diversiteit in huidskleur		Vanzelfsprekende diversiteit		Over diversiteit		(cultuur)specifieke boeken		Aantal	%
Boeken met een hoofdpersonages met een onduidelijke huidskleur										

8.3. Interviews

8.3.1. School 1

8.3.1.1. Juf 1 – 2de kleuterklas

Nancy: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 1: Er zouden nog meer diverse boeken in de boekenhoek mogen maar mis hier soms budget voor. Dit om een meer divers vast aanbod (dus geen thematische boeken) in de boekenhoek te hebben

Nancy: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 1: Voor mij betekent dat iedereen ongeacht ras, kleur, geaardheid, culturele gewoonte zich welkom voelt om zo tot leren te komen

Nancy: Wij zijn hier i.v.m. onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 1: Multiculturele prentenboeken denk ik dat zich meer toespitsen op het evenwicht tussen de raciale en culturele gewoontes.

Nancy: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden?

Juf 1: Ja zeer zeker. Dit is een weerspiegeling van de maatschappij. Het is goed voor de kinderen hun zelfbeeld zodat ze zich herkennen.

Nancy: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema?

Juf 1: Ik probeer mijn boeken kritische te bekijken. Maar ik geef toe ik doe dit nog te weinig

Nancy: Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 1: Ik en mijn lichaam, ziek zijn, verhuizen, het bos En deze gebruikte ik multiculturele prentenboeken.

Nancy: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden? En waar let je op. Wat is voor jou een kwalitatief boek

Juf 1: Als er personages van verschillende rassen in voorkomen en als er hier voldoende evenwicht in te zien is (visueel) Als er met voldoende respect over verschillende culturele gebruiken wordt gepraat. Als er wordt gepraat over de gelijkenissen over mensen en niet telkens over de eventuele verschillen.

Nancy: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 1: Ik maak gebruik van bib boeken maar nog te weinig. Ik koop ook zelf boeken aan en die bekostig ikzelf.

Nancy: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?

Juf 1: ja vb Hey, die heeft dezelfde haren als ik. En soms glunderen ze gewoon

Nancy: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 1: Ik wijs hen op gelijkenissen

Nancy: Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 1: Nee eigenlijk niet

Nancy: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 1: Door divers beeldmateriaal rond het thema omhoog te hangen. Door interesse te tonen in de verschillende culturen door bv. in de huishoek materialen te leggen die ze van thuis hebben meegebracht (koekjes dozen, rijst, ...)

Nancy: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 1: Om boeken te vinden met voldoende diverse personages. Dikwijls is het eenzijdig en zijn de nevenpersonages van kleur. Ik merk ook dat er veel boeken zijn die raciale diversiteit tonen maar nog veel te weinig rond cultuurgebonden gebeurtenissen. Zo zijn er bijna geen boeken rond Romacultuur bijvoorbeeld.

8.3.1.2. Juf 2 – 3de kleuterklas

Nancy: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 2: Neen ik ben niet tevreden

Nancy: hoezo niet wat zijn je belemmeringen.

Juf 2: het aanbod dat in de klas ligt is oud en versleten. De verhalen zijn niet aantrekkelijk voor het oog en vele boeken zijn kapot. Helaas krijgen wij geen budget om boeken te kopen voor in de boekenhoek.

Ikzelf ga (bijna) wekelijks naar de bib om boeken uit te lenen om in de boekenhoek te leggen. De boeken die ik zelf aankoop (bv1 boek per thema) die leg ik niet in de boekenhoek omdat ze nieuw en duur zijn en ook omdat dit mijn eigen materiaal is.

Nancy: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 2: Intercultureel onderwijs is onderwijs waar verschillende culturen en diversiteiten te zien zijn in het schoolaanbod. De kinderen leren over hun eigen cultuur en andere culturen en deze worden niet verstoep.

Nancy: Wij zijn hier ivm het onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 2: Boeken waar personages in voorkomen uit andere culturen, geloof en Personages met een andere etniciteit en huidskleur.

Nancy: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 2: Uiteraard! In de wereld van nu moeten we accepteren en leren dat er verschillende culturen/geloven/etniciteit door elkaar leven en dit ook doorgeven aan onze kleuters (onze toekomst). Ook de kleuters zelf spelen hele dagen in een diverse klas, en door prentenboeken te bekijken/lezen en aanbieden leren en accepteren ze. Ook leren ze de andere culturen kennen.

Nancy: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema? Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas?

Juf 2: Als ik in de bib boeken ga uitkiezen in thema kies ik meestal willekeurig. Ik kies boeken die bij het thema passen, leerrijk zijn en aantrekkelijk. Als ik een boek tegenkom waarbij ik zie dat er diversiteit en andere culturen in voorkomt pak ik deze mee.

Nancy: Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 2: Mijn huis, familie, mijn straat.

Nancy: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

Juf 2: In de bibliotheek vind je niet meteen deze boeken gemakkelijk. Ze zitten willekeurig tussen de andere boeken en er is ook geen groot aanbod. Als ik zelf boeken aankoop doe ik dit meestal online en zoek ik meteen per thema of op titel. (Dus ik heb niet echt een idee hoe dit er in een boekenwinkel uitziet qua aanbod van multiculturele boeken.

Nancy: Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 2: Ik let erop dat de kaft allereerst aantrekkelijk is. Dit is de eerste indruk en het eerste dat kinderen zien als ze iets uitkiezen. Ik let erop dat het boek duidelijk is, m.a.w dat de kleuters van de prenten duidelijk kunnen aflezen over wat het boek gaat. Er komt voldoende taalverrijking in (om als LK voor te lezen) en uitdagend. Een kwalitatief boek ondersteunt je thema en lesaanbod en leert de kinderen dingen bij waar wij niet direct aan denken om te vertellen als LK.

Nancy: Zoals je al aangaf ga je vaak naar de bib gebruik je ook schoolboeken?

Juf 2: Ik gebruik zelden tot nooit boeken van de school. Het aanbod is schaars, gedateerd en versleten... Ik ga dus zoals ik al zei naar de bibliotheek om per thema 20tal boeken uit te lenen voor de kleuters. Als ik boeken aankoop doe ik dit meestal online (bol.com) en betaal deze zelf. Ik hou het maximum op 20-25 euro per boek. Deze boeken bewaar ik thuis en neem ik per thema mee om zelf voor te lezen.

Nancy: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?

Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 2: De kinderen geven reacties zoals 'Ik heb dat ook, ik heb dat bij mij thuis ook, ik heb dat al eens gezien, ik ken dat. Ze zijn meestal enthousiast en verbaasd zeker als dit over een andere of eigen cultuur gaat.

Nancy: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 2: Als er veel reactie is op iets dat tijdens het voorlezen komt dan neem ik even pauze en praten we hierover. Wie het allemaal thuis heeft, waar het voor dient. Meestal ga ik hierover in gesprek na het voorlezen.

Nancy: Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen?

Juf 2: Dat niet iedereen hetzelfde is en hetzelfde leeft. Elk gezin en elke cultuur is anders en heeft andere gewoontes die wij misschien nog niet kennen. Het is belangrijk dat de kinderen open staan voor deze nieuwe informatie en accepteren dat we niet allemaal hetzelfde leven, geloven. Maar ook dat ze zichzelf herkennen en zich niet alleen hoeven te voelen. Dat een ander geloof, cultuur of etniciteit hebben oke is en ook kan en moet over verteld worden.

Nancy: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 2: Bij activiteiten over familie, zichzelf, thuis, etc voorzie ik voldoende multiculturele prenten (bv mama met hoofddoek, papa met hoed,...) Ook tijdens eetmomenten spreken we hier vaak over wat er tussen onze boterham zit en wie wat thuis eet. Ook nabespreking ramadan en Suikerfeest uitleggen. Ingaan op de kleuters hun vragen en noden.

Nancy: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 2: Een groter aanbod aan multiculturele boeken binnen de school. Makkelijk toegankelijk (bv aparte boekenkast) en een breder aanbod aan boeken. Ik vind het uitdagend om gericht naar multiculturele boeken op zoek te gaan. Vooral in de bib is het aanbod miniem. Ook moet ik mijzelf er eens aan herinneren om gericht deze soort boeken te zoeken en niet luk raak wat uitkiezen.

8.3.1.3. Juf 3 – 1ste leerjaar

Nancy: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 3: Gemengd gevoel:

Nancy wat maakt dat je er tevreden over bent?

Juf 3: Ik werk met de taalmethode Et en de letterfabriek, waarbij een verhaal gedurende het gehele schooljaar wordt verdergezet. Grote hoeveelheid aan beginnende leesboekjes, op niveau van de leerlingen, die ikzelf kocht in de kringloopwinkel en op rommelmarkten

Nancy: Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 3: Te weinig prentenboeken voor het eerste deel van het schooljaar, wanneer leerlingen nog niet kunnen lezen; er is geen budget voor boeken en deze zijn duur.

Nancy: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 3: Intercultureel onderwijs betekent voor mij onderwijs voor iedereen, met oog voor de diversiteit in onze samenleving, waarbij we stilstaan bij de tradities en gewoonten van de verschillende culturen van de leerlingen in de klas en in de maatschappij, om het wereldbeeld van de leerlingen te verrijken.

Nancy: Wij zijn hier ivm onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 3: Boeken die een breed publiek aanspreken, die andere culturen in de kijker zetten zodat leerlingen met elkaars cultuur kennis kunnen maken, hun eigen cultuur herkennen en dit aanleiding geeft tot boeiende conversaties tussen de leerlingen rond de verschillen in gewoonten, tradities, ... maar langs de andere kant ook belichten dat wij in de eerste plaats allemaal gewoon mensen zijn, gelijkwaardig zijn ongeacht onze verschillen en dat leerlingen voorbij deze verschillen kijken. Ze mogen onze wereld verrijken, zonder dat ze zich buitenbeentjes of anders moeten voelen.

Nancy: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 3: Ik werk in het eerste leerjaar weinig rond andere boeken dan het verhaal uit de methode. Het hoofdpersonage is een kind van 6, met een Belgische mama en een Maleisische papa. Ik vind het fijn dat deze methode ook mensen van kleur bevat, al vind ik het jammer dat de andere rolletjes (buiten papa, zus Bo en Et) in het verhaal allemaal witte mensen zijn... Ik gebruik slechts heel beperkt nog andere boeken in de lessen.

Nancy: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema?

Juf 3: Ik stond daar, eerlijk gezegd en beschaamd, weinig bij stil. Maar sinds Nancy haar onderwerp voor haar eindwerk ook binnen ons team introduceerde, ben ik mij daar meer bewust van en houd ik er bij het kiezen van een nieuw boek rond een lesactiviteit wel rekening mee of deze een weerspiegeling is van onze huidige maatschappij.

Nancy: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 3: Als leerkracht lager onderwijs merk ik dat daar in de opleiding (22 jaar geleden...) zeer weinig aandacht aan werd besteed. Dit werd uitgebreider gedaan in de opleiding voor kleuteronderwijs. Ik vind de gebruikte beeldende taal belangrijk, de samenhang van de tekst en of deze past bij het onderwerp, en sinds Nancy haar pleidooi ook een juist maatschappelijk beeld.

Nancy: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 3: Ik gebruik voornamelijk de boeken van de methode, maar koop soms ook boekjes als ik iets heel specifiek nodig heb en deze bekostig ik zelf. In de methode worden boeken voorgesteld om enkele lessen rond te bouwen, maar deze zijn vaak nergens meer verkrijgbaar, zelfs niet in de bib en worden ook niet aangeboden door de uitgeverij, ook al hebben ze daarrond lessen gemaakt... Ik ga dan op zoek naar boekjes waarmee ik deze les aan de slag kan.

Nancy: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Op welke manier doe je dat dan?

Juf 3: Ik vind dit heel dubbel: Moet ik ingaan op de huidskleur van de personages als ik eigenlijk wil dat kinderen dit niet als anders ervaren? Want door hierover vragen te gaan stellen, leg je de nadruk op het 'anders' zijn, terwijl ik eerder een multicultureel boek kies als weerspiegeling van onze maatschappij en wil ik vooral aanvaarding stimuleren, dat dit niet bijzonder is, maar normaal.

Nancy: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 3: Tijd maken om de leerlingen te laten vertellen over de feesten die ze vieren, wanneer deze plaatsvinden. Zowel over hun schoentje zetten met Sinterklaas als het offerfeest, Chinees nieuwjaar, paaseitjes rapen en suikerfeest.

Nancy: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 3: Eenvoudige leesboekjes (niveau start- M3-E3) met meer oog voor multiculturele maatschappij vinden, want in die eerste leesboekjes is de witte huidskleur troef...

8.3.2. School 2

8.3.2.1. Juf 1 – 2de kleuterklas

Nancy: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 1: Als nieuwe klasjuf is het moeilijk om een groot boekenaanbod te kunnen hebben, Daarom werk ik ook met boeken van de bib om dit kunnen aanvullen.

Nancy: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 1: Oog hebben voor elk kind in mijn klas en maatschappij, ruimte voor gesprekken over andere culturen en gewoonten

Nancy: Wij zijn hier ivm onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf1: Andere huidskleuren laten zien, andere gezinnen, andere gewoonten

Nancy: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden?

Juf 1: Ja zodat elk kind zich hier toch in kan vinden of in herkennen

Nancy: Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas?

Juf 1: Niet zo vaak

Nancy: Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 1: Moederdag, in het begin van het schooljaar, wanneer dit ter sprake komt uit de kinderen

Nancy: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

En waar let je op bij het kiezen van een boek?

Juf 1: dat er geen vooroordelen in staan, respect voor elke cultuur

Nancy: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken of bibliotheekboeken of koop je ook boeken?

Juf 1: ik koop de boeken zelf

Nancy: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?

Juf 1: de kleuters reageerde Blij, enthousiast

Nancy: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 1: Ja we praten over de verschillen en gelijkenissen, ik benoem deze

Nancy: Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen?

Juf 1: dat iedereen anders is maar toch hetzelfde!

Nancy: Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 1: ja

Nancy: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 1: poppen in de klas, hoofddoek in verkleedkoffer.

Nancy: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 1: vooral iets verkeerd zeggen tijdens gesprekken over godsdiensten, hoe dit naar de ouders wordt gecommuniceerd via de kinderen

8.3.2.2. Juf 2 – 3de kleuterklas

Nancy: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 2: We hebben een bib koffer waar ongeveer 40 boeken inzitten, per thema haal ik nog boeken bij in de bib. Deze boeken worden per thema in de boekenkast voor de kleuters geplaatst. Ze mogen hier dus zelf mee aan de slag. De boekenhoek zit dan ook altijd vol met kleuters die elkaar boeken voorlezen. Daarnaast hebben wij op school ook een boekenkast waar we ook boeken mogen van gebruiken. Er zijn dus veel boeken in verschillende thema's.

Nancy: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 2: Waar er plaats is voor multiculturele zaken waar kinderen mee bezig zijn. (huidskleur, geloof,...)

Nancy: Wij zijn hier voor het onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 2: Dat zijn boeken met diversiteit, Boeken met verschillende huidskleuren, Boeken in verschillende talen, Boeken waar er over feesten gepraat wordt (in verschillende culturen) En Boeken die gaan over twee mama's of twee papa's ,... kortom alle zaken waarmee kinderen kunnen geconfronteerd worden die in onze samenleving jammer genoeg nog niet normaal zijn.

Nancy: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden?

Juf 2: Ja, zodat kinderen een ruimere en open blik hebben op de samenleving. Zodat kinderen zich niet anders gaan voelen maar ook aansluiting vinden in boeken

Nancy: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema? En Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas?

Juf 2: Zoveel mogelijk

Nancy: Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 2: Thema ziek zijn → boekje van Lou (hier komen verschillende huidskleuren in voor)

- Thema dierenarts → dierenarts die verliefd wordt op de dokter (twee mannen)
- Thema verjaardag: feest voor Ilyas → oma met een hoofdoek, ...
- Rond bepaalde feesten: het Suikerfeest van Samir → cultuur en geloof

.....

Nancy: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

En Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 2: Dat kinderen zich in het boek moeten kunnen herkennen.

Nancy: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken?

Juf 2: Ik koop vaak boeken zelf aan.

Nancy: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?

Juf 2: Ja, bijvoorbeeld als er twee mannen verliefd zijn op elkaar vinden ze dit best grappig. Soms zijn er zelf kleuters die zeggen dat mag niet van mijn papa (omwille van geloof).

Of als er iemand dezelfde huidskleur heeft merken ze dit vaak ook op.

Nancy: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 2: Ja door tijdens het verhaal vragen stellen

Nancy: Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen?

Juf 2: Dat ze gewoon respect leren hebben voor elkaar

Nancy: Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 2: Ja

Nancy: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 2: door Goedemorgen in verschillende talen tijdens het onthaal te zeggen. Bij het gebruik van prenten zet ik ook in op diversiteit. Door belang te hechten aan alle feesten

Nancy: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 2: Het vraagt veel tijd om een goed boek te zoeken. Maar ook opzoekingswerk over verschillende culturen zoals de feesten aangezien wij deze niet vanbuiten kennen en er vaak niet genoeg over weten.

8.3.3. School 3

8.3.3.1. Juf 1 – 3de kleuterklas

Christina: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over? Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent? Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 1: Doe boeken die ik heb, vind ik goede boeken. Leerrijke boeken. Hebben we het dan over de multiculturele prentenboeken?

Christina: Nee, dit is eigenlijk puur over de algemene vraag van je boekenaanbod in de klas. Want je geeft wel aan dat je tevreden bent. Een tweede vraag hierop zou zijn. Wat maakt dat je tevreden bent over het aanbod dat je momenteel in de klas aanbiedt.

Juf 1: binnen de thema's die ik doe, die ik geef, ben ik content van mijn boeken, ik ben tevreden van mijn boeken die ik zet. Ze zijn voor de kinderen leerrijk, en vallen binnen alle gegeven thema's.

Christina: En bedoel je dan dat ze duidelijk genoeg zijn voor de kleuters? Dat ze meteen weten ik zie dit prentenboek en ik weet meteen over wat het gaat of omdat ze er iets van kunnen bijleren?

Juf 1: Alle twee. Want dat is alle twee belangrijk. Ze moeten het ook niet altijd begrijpen. Ze mogen er ook naar kijken en als ze willen dat ik het voorlees dan lees ik het ook wel voor.

Christina: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 1: Intercultureel onderwijs?! Ja dat eu, Hoe moet ik dat zeggen. Wat een moeilijke vraag. Intercultureel onderwijs... Heeft dat te maken met alle verschillende culturen waar we mee te maken hebben tegenwoordig. Dat klinkt groffer dan ik bedoel. Wat heel veel is tegenwoordig. Kinderen komen van overal. En dat is helemaal prima. Ze hebben elk hun eigen rugzak, hun eigen verhaal, hun eigen cultuur mee. Eum, en dat is wat wij hier zien in school. Ze zijn er allemaal alle kinderen van alle slag en stoot. En daar moeten ze allemaal van leren en mee omgaan en dat is denk ik de norm van nu.

Christina: Als ik het dan allemaal even samenvat wil dat voor jou zeggen dat het ok is dat er cultuur diverse kinderen bij jou op school al dan niet in de klas.

Juf 1: Absoluut. Want dan krijg je ook vaak heel leuke verschillende verhalen van de kinderen van de thuisculturen of als ze ergens naar toe zijn geweest en dat is voor alle kinderen van toepassing. Zowel kinderen van andere landen die naar hier komen als onze eigen kinderen.

Christina: Wij zijn hier ifv onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 1: In mijn hoofd is dat een beetje hetzelfde als de vorige vraag, of toch misschien niet helemaal hetzelfde, Multiculturele prentenboeken daar komt ook van alle stoot en slag iets in. Verschillende soorten culturen en mensen, gewoontes gedragingen. Hoe mensen zich uiten in het dagelijks leven. Dat is een multiculturele boek. Maar ook boeken waarin mamas en mamas elkaar graag en papas en papas. Maar ook van boeken zoals "schaap wil een varkentje zijn", voor kinderen die zich anders voelen dan hoe ze zijn.

Christina: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 1: Ik zie daar wel het belang van in, weliswaar leeftijdsgebonden. Ik denk hoeveelste jonger je eraan begint hoe minder van belang dit is, versta me niet verkeerd dat dit minder belangrijk is, maar een kind van de derde kleuterklas staat er meer bij stil, denkt er verder over na dan bv een kind van een eerste kleuterklas. Ze hebben er minder weet van. Een kind van twee, twee en half jaar is in mijn opzicht nog niet bezig met dit item. Ik voel dat en zie dat. Denk maar bijvoorbeeld aan zwarte piet. Ze gaan hier minder belang aan hechten of denken die ziet er hetzelfde uit. In de derde kleuterklas kom ik dit jaarlijks tegen. En dan leg ik dat ook uit. Bijvoorbeeld kind X komt uit een ander land, maar ziet er idd donkerder of lichter uit dan ons juf. Ik leg dan goed uit dat Zwarte Piet iemand is die uit de schoorsteen komt en door roet vuil ziet maar kind X ziet er donker uit door zijn cultuur. Maar ik denk hoeveelste jonger je bent, hoe minder ze er bewuster bij stil staan om er al vragen over te stellen.

Christina: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema? Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas? Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 1: ten eerste weinig tot niet als ik er eerlijk in moet zijn. Ook eigenlijk nog nooit bewust bij stil gestaan, en ik weet dat dit meer en meer komt en er meer boeken over bestaat, maar ik kan er zelf nog in investeren. Ik pak zelf nu de boeken uit mijn kast omdat ik weet wat erin staat en die zijn goed, maar zijn dat dan multiculturele boeken, neen niet genoeg. Maar ik gebruik echt wel thema gerelateerde boeken. Maar weinig tot geen multiculturele boeken.

Christina: Ik ken jou natuurlijk van mijn stage vorig jaar en ik weet ook welke boeken aanwezig zijn in de klas, maar als jij uw themaboeken gebruikt, zijn er dan momenten binnen je thema dat je specifiek werkt met het boek, of is het enkel ik bied dit boek aan en de kleuters rijken dit boek aan.

Juf 1: De kleuters rijken dit boek zelf aan. Het kan zijn op vraag dat ik een boek ga voorlezen. En als ik het zelf ook een leuk boek vind om voor te lezen waar ze iets uit kunnen leren dan lees ik het ook voor, maar voornamelijk worden ze aangeboden in de boekenhoek zelf.

Christina: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

Juf 1: Awel, dat is nog zoiets... Ik wil dat allemaal wel aanbieden, maar effectief, waar in godsnaam moet je die gaan zoeken? In de bib waarschijnlijk, maar daar kom ik weinig omdat ik zelf enorm veel boeken heb. En ik ga naar winkels en winkels voor kleuters, maar daar heb je boeken zoals Anna, maar weinig specifieke boeken waar jullie het nu over hebben.

Christina: Een bijvraag hierop is: Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 1: De boeken die ikzelf gebruik, als ik boeken voorlees of vertel zijn dit boeken binnen het thema met altijd een moraal in verstoppt. Is dit multicultureel, dat niet. Daar let ik op. Wanneer ik boeken aanbied of voorlees dat er een moraal achter het boek zit. Ze leren er ten eerste iets over bij. Dit maakt het voor mij een kwalitatief boek.

Christina: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 1: De boeken huurde ik vroeger van de bib, maar dan konden de kinderen 1 boek per kind kiezen uit de bib. Maar ik pakte vooral de boeken van de school over. Ik kocht wel eens een boek, maar weinig vooral.

Christina: Samengevat zijn al je boeken die je aanbiedt in je klas voornamelijk boeken van de klas zelf of die je soms zelf aankoopt en soms gaat huren in de bib. Maar voornamelijk de boeken die nu aanwezig staan in je klas. Maar het is niet zo dat je specifiek boeken gaat kopen voor in je klas?

Juf 1: Nee, ik loop daar meestal op. Ik ben dan bijvoorbeeld ergens en ik zie dan een boek dat interessant kan zijn en dan durf ik dat wel kopen, maar ik ga niet speciaal opzoek naar boeken. De gelegenheid doe zich voornamelijk toe op het moment zelf.

Christina: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 1: Ja, ik heb bijvoorbeeld het boek gelezen “De wiebel billen boogie” voorgelezen. Dat gaat over papa, die een olifant speelt in het boek en die doet van alle gekke dingen met de kindjes, gooien kindjes in de lucht, gaan samen in bad, ... En dan hoor je veel verhalen dat papa’s dat ook doet en hen op bed gooien, met water plets enzo. Je voelt dat er veel terugkomt van de kinderen. Maar je moet op tijd een stop inroepen, want ze zouden oneindig blijven praten.

Christina: Ik ga dan de vraag even anders stellen, je hebt nog geen boeken aangeboden met personen van kleur, maar jij kent je klas natuurlijk het beste, zouden er kleuters in je klas zitten die hier ook op zouden reageren doordat ze zichzelf of iemand van de klas hierin herkennen?

Juf 1: ongetwijfeld. Ik denk eerder wel van die is hetzelfde als die. Of die ziet er hetzelfde uit als die. Ik denk wel dat er zeker reactie op zou komen mocht ik zulke boeken aanbieden.

Christina: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan? Op welke manier doe je dat dan? Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen? Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 1: Bij gewone prentenboeken hou ik wel de observatie hoog naar reacties of ze er iets over willen vertellen. Dus wanneer een papa iets doet zoals in het boek mogen ze er over vertellen, maar je moet op tijd wel afblokken en dan zeg ik gewoon dat ze strakjes kunnen verder praten en dan is dat ok. Er is wel tijd en ruimte voor. En dan gebeurt dit d.m.v. een klasgesprek.

Christina: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 1: Ik heb in de poppenkamer nog poppen liggen van kleur. En in andere hoeken komen ook zulke diversiteit zaken terug. Maar ook bv popjes in de lego die ook van kleur zijn.

Christina: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 1: Ik zou wel ondersteuning kunnen gebruiken binnen een lijst van welke boeken multicultureel zijn. Het zou mij wel helpen zulke boeken meer in te zetten als ik weet waar ik ze kan vinden of kan kopen. Dus het zoeken naar een goed multicultureel prentenboek. Het is niet altijd voor de hand liggend waar je deze kan vinden.

8.3.3.2. Juf 2 – 1ste leerjaar

Christina: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over? Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent? Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 2: Goh, ik heb niet heel veel prentenboeken, maar wij gaan wel om de twee weken naar de bib, en ik neem heel veel boeken daarvan mee naar gelang je thema van de klas. Ik plaats die dan op mijn groen rek. Je krijgt zoveel gerief mee in de klas en boeken kosten heel veel geld, en als je dat uit je eigen budget moet nemen, is dat wel een grote hap eruit. Maar ik heb wel boeken die ik elk jaar terug gebruik en ook boeken van mijn eigen kinderen. Maar voor de rest nemen we gewoon de boeken van de bib. Ze is dan ook naast de school en de mannen vinden dat dan leuk. Want ze mogen er dan zelf in kijken en dan vraag ik welke ik zal voorlezen, maar dan wisselt dit ook vaak af. Maar ik heb niet zoals juf Esther een eigen hoek apart. Hier zijn dat voornamelijk leesboeken.

Christina: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 2: Ja onderwijs, goh, intercultureel. Met verschillende Godsdiensten rekening houdend. Dat je niet zegt dat we allemaal een huidskleur kleurtje nemen want dat kan even goed bruin zijn of roos. En je houdt ook rekening mee dat de feestdagen bij iedereen anders zijn. In de klas hangen wij ook niet te veel van Godsdienst. We houden het vooral algemeen. Ook wel, ik heb bv een donker kindje in de klas van Somalië en die hebben heel andere gewoontes in hun cultuur, evengoed met kleuter F. bijvoorbeeld die praat thuis minder. Dat is binnen hun cultuur

meer op die manier. Thuis pakken die bv altijd een koek mee, maar in hun cultuur is dat evengoed middagmaal. De broertjes zorgen voor elkaar en dat valt daar ook onder.

Christina: Wij zijn hier ifv onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 2: Eum, oei oei, multiculturele prentenboeken. Vooral kinderen, vooral waarin allemaal blanke kinderen in voorkomen, maar ook kinderen een donker en een Chineseke in voorkomt. En inderdaad ook rekening houdend met tja, rekening houdend met die feesten, maar ook iets van Jezus enzo? Geen idee hoe je dat anders kan interpreteren.

Christina: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 2: Eum, het is niet zo dat ik specifiek opzoek gaan naar een boek waar dat een donker kindje in staat. Ik kijk vooral naar het thema van het boek en spreekt dit de kinderen aan. Ik ben er ook van overtuigd dat, bijvoorbeeld F. die ga niet denken oh da ben ik precies want dat is een donker kindje. Ik denk dat F. haar ook kan koppelen aan bijvoorbeeld een blank kindje maar dat het vooral gaat over de inhoud van het boek, wat dat wil niet zeggen dat ik het zeker wel leuk vind dat je boeken met kinderen van verschillende kleurtjes aanbrengt, maar ik geloof niet dat dit moet. Het kan evengoed ook een boek zijn met allemaal donker kindjes aanwezig zijn. Ik denk dat kinderen, zeker in een eerste leerjaar dat onderscheid niet maken. Maar hoe meer wij zelf dat onderscheid maken, hoe meer zij dat ook gaan maken. Ik denk dat het meer gaat om inhoud. Het kan zelf gaan om een vosje of om een eekhoorn. Kinderen kunnen zich vinden in gevoel en situatie dat gebeurt. Maar dat wil niet zeggen dat het leuk is wanneer het gemixt is, maar ik ga niet specifiek opzoek. Je gaat bijvoorbeeld ook niet specifiek opzoek naar een verhaal specifiek van een jongen of een meisje dat verdrietig is. Het gaat vooral over wat je mee wil geven uit het verhaal zonder te veel druk te leggen op hoe. Het is de normaalste zaak dat er verschillende kinderen van culturen in je klas zitten en nu is dat precies of we moeten dat te hard in de kijker zetten en dan geef je meer het gevoel dat ze anders zijn en dat willen we net niet.

Christina: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema? Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas? Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 2: Zie antwoord hierboven.

Christina: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden? Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is? Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 2: Ik vind dat niet altijd gemakkelijk, zelf niet wanneer ik naar de bibliotheek ga. Ik vind er staat dan wel ziek zijn en... Maar je moet echt al het verhaal lezen om te weten... Ik ga vaak wel op fb zoeken in groepjes en dan stel ik de vraag "heeft er iemand al bv een boek gelezen over een mama die zwanger is". En dan ga ik verder op de tips en ervaringen die worden meegedeeld. De titels ga ik dan opzoeken en zeggen van amai dat zijn wel echt goeie boeken en die neem ik dan mee naar mijn eigen klas. Maar echt om te zeggen van, ik ga naar de bib en ik vind hier een boek dat kwaliteit vol is. Er worden heel veel boeken gemaakt en ook boeken waarvan ik denk, daar zit nu echt niets in. En dan vind ik dat wel moeilijker. En om elk boek eerst te gaan lezen om te kijken of het verhaal goed genoeg is, dat kan ook niet. Evengoed een voorleesboek is leuk, maar zoek je een voorleesboek dat je op een half uur uitkrijgt, dan moet het al een voorleesboek zijn met niet al te veel tekst, eum. Dus ja, op die manier vind ik dat niet altijd gemakkelijk, nee.

Christina: Wanneer je op facebook goede tips van kwalitatieve boeken tegenkomt, wat maakt dan dat jij tegen jezelf zegt dit is inderdaad een kwalitatief boek? Is dat omwille van een goede inhoudelijke boodschap of omwille van een goede boekomslag met veel potentieel op?

Juf 2: Allebei wel een beetje. Er zijn ook heel vaak verhalen, ik heb nu bijvoorbeeld ook in het eerste leerjaar van elke kern of een boekje van taal dat wij doen, is er ook een leesboek, een voorleesboek, maar die prenten spreken niet aan. Die verhalen zijn soms ook echt zover gezocht. Dat ik denk, nee. Dus ik lees die niet altijd in de klas. Ik probeer dan een goed vervangend boek te zoeken en dan zit ik in zo een groepje "veilig leren lezen kind versie". Of er zijn leerkrachten die melden: "oo ik heb voor dat thema deze boek gebruik, of ik deze". Op die manier ga ik dan wel wat opzoek naar vervangende boeken. Nu soms kijk ik naar de omslag en soms ook echt naar het verhaal als je zo zegt van ok, deze boek gaat dan over dag en nacht, maar dan heb ik zoiets van deze boek van veilig leren, ja het thema gaat een beetje verloren in die boeken. Het gaat soms wel eens over de dag en over de nacht, maar ja. Maar niet, er zit geen les in voor kinderen van 's nachts moet je slapen en lig je in je bedje en overdag ga je naar school en in het weekend doe je iets anders. Echt zo de inhoud. Dan maakt het soms wel gemakkelijker als je met verschillende leerkrachten zoekt naar een boek binnen een bepaald thema. Tegenover dat je dit alleen moet doen. Het is ook wel zo dat je pas weet of een boek goed is, wanneer je hem volledig gelezen hebt, maar je kan moeilijk op voorhand altijd alle boeken eerst lezen om dan te kijken of dit een goed boek is of niet. Daarom zal ik sneller terugkoppelen naar boeken die ik wel ken uit eigen ervaringen en die zal ik dan sneller bestellen omdat ik weet dat ze hun doel bereiken met de kinderen. Maar ik ben ook niet een juf die heel graag voorleest t.o.v. juf E. Dus ik gebruik al sneller boeken waarvan ik weet dat ze de kinderen kunnen vasthouden dan bv een boek zoals "puk en de petteflet" waar veel tekst instaat en weinig prenten. Ik laat graag veel zien en daardoor krijg je veel inbreng van mezelf en de kleuters.

Christina: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 2: Ja, wanneer ik Bijvoorbeeld het boek "sorry" voorlees of gebruik in de klas. Dat gaat over twee dieren die ruzie maken over een Goude blaadje papier en die scheuren uiteindelijk dat papiertje in twee. En dan was dat wel leuk want ze gaan dan samen dat blaadje terug plakken en gaan ze dit delen met elkaar. De inhoud is dus heel mooi en veel kinderen herkennen zich hierin. Maar ook boeken zoals de gruffalo. Kinderen kunnen zich op deze manier wel herkennen. Kinderen steken wel meteen hun vinger in de lucht als ze zich herkennen in een verhaal en je moet dat vaak afremmen omdat ze heel ver in kunnen vertellen over het verhaal. Dat kan gaan over bijvoorbeeld een verhaal van een poes dat kinderen zeggen "ik heb ook een poes, of mijn vriendin heeft eentje of.". Het afblokken is echt nodig want op deze leeftijd hebben die kinderen dat nog heel fel dat ze op het minsten eigen ervaringen of representaties willen delen. Ik denk wel eens ze ouder worden, dat dit gedrag wel mindert. In een eerste hebben ze dat echt nog fel. Maar ik laat voldoende ruimte maar met de nodige afbakening. Maar als ik bij bepaalde verhalen merk dat een kind een verhaal eerst echt kwijt moet vooraleer we verder met de les kunnen, maak ik er ook wel ruimte voor. Bijvoorbeeld wanneer er iemand gestorven is en dat komt voor in een verhaal en dan kan het zijn dat ik de dag nadien pas het verhaal verder lees, maar nu in gesprek ga met die kinderen.

Christina: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan? Op welke manier doe je dat dan? Wat wil je dat de kinderen daar uit meenemen? Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 2: NVT.

Christina: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 2: Ik heb niet zo, ik zou dat niet erg vinden, maar ik heb niet meteen iets liggen dat speciaal gekocht is om willen van de diversiteit. Ik heb wel bijvoorbeeld spelletjes liggen waar donker kindje in voorkomt, maar niet specifiek om die reden. Ik ga er niet bewust naar op zoek. Ik vind het ok dat leerkrachten er meer werken, maar ik voel niet de nood om daar extra aandacht aan te besteden. Ik zeg het, ik vind, hoe meer je zelf er de nadruk op legt hoe feller je dat voor kinderen ook doe. Moest ik dat nu vragen aan de kindjes van de klas hoeveel donkere kindjes we hebben, ik denk dat die dat niet kunnen zeggen of weten. Wel als ze kunnen kijken. Ik zelf ook niet, want als je dat nu aan mij zou vragen, moet ik ze echt visualiseren om dan te zeggen die en die zijn van kleur. Maar ik kan dat niet van buiten zeggen alle sinds.

Christina: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 2: Ik vind dat niet moeilijk om aan te bieden, ik vind het gewoon zoals ik daarnet al zei zo al heel moeilijk om een goed boek te vinden. Ik heb zoiets van, als jij mij nu een lijst geeft en gij zegt dat zijn goede boeken en er staan multiculturele prentenboeken mee in op gelijst, zal ik die zeker wel gebruiken, waarom niet. Maar ik vind, het maakt het wel nog moeilijker om naar zo een specifiek boek op zoek te gaan. Maar ik heb zeker niet iets van ik bied het niet aan, maar ik ga er niet bewust naar zoeken om dat ik boeken zoeken al sowieso moeilijk vindt. Maar het is wel zoals ik bijvoorbeeld popjes bestel voor de klas, dan mag ik bijvoorbeeld vijf handpoppen kiezen, dan zorg ik er wel voor dat er diversiteit in zit. Dan pak ik niet 4 of 5 blanken. En het is niet dat ik er niet voor open sta.

8.3.4. School 4

8.3.4.1. Juffen 1 en 2 – 2de kleuterklas

Christina: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over? Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent? Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 4 & 5: Ja, ik ben best al tevreden over de boekenhoek, wij hebben boeken over verschillende thema's en onderwerpen. Ik zou de boekenhoek nog graag willen uitbreiden met meer recentere boeken en nog meer onderwerpen bespreekbaar maken hierdoor, maar ik ben er nog niet zo goed uit op welke manier. We proberen ook boeken van de bib te ontlenen, hiervoor schakelen we ouders of grootouders in die voor ons een keuze gaan maken in de bib. Zij proberen thema gericht boeken mee te brengen voor nog wat extra variatie.

Christina: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 4 & 5: Intercultureel onderwijs is onderwijs waar zowel blanke als gekleurde kindjes aanwezig zijn, maar ook besproken worden. Ze komen voor in opdrachtjes en prentenboeken en tijdens knutselactiviteiten. Wij hebben verschillende nationaliteiten in de klas en de kleuters merken dit vaak zelf op, bij het tekenen van elkaar en gaan hier gewoon mee om. Tijdens kringgesprekken komen verschillende gewoontes wel eens aanbod, zoals over het suikerfeest of bv als kinderen op reis moeten gaan om hun grootouders te kunnen zien, bij veel kindjes wonen de grootouders hier maar zeker niet bij alle kinderen.

Christina: Wij zijn hier ifv onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 4 & 5: Multiculturele prentenboeken zijn boeken over diversiteit, zowel blanke als gekleurde kindjes komen hier samen in voor. Voor mij is multicultureel ook verschillende gezinssamenstellingen. Er zijn kindjes hier op school met 2 mama's of maar enkel een mama. We hebben hier een prachtig boekje van in onze boekenkast. 'Dat is toch heel gewoon'. Dit gaat over de verschillende gezinssamenstellingen. Ook boekjes over gescheiden ouders vind je in onze boekenkast, boekjes over verdriet en zieke ouders hebben we ook in de rouwkoffer van de school. Dit behoort voor mij ook bij multicultureel.

Christina: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 4 & 5: Ik heb er nog niet zo bij stilgestaan. Wij kiezen leuke boeken in functie van het thema. Ik besef soms te weinig dat er ook gekleurde kindjes in voorkomen of niet. In onze klas is dit ook niet echt een serieus gespreksonderwerp, omdat de kindjes dit gewoon zijn. Misschien moeten we hier wel meer bewuster van zijn, maar dit is ook afhankelijk van het aanbod boeken dat er bestaat natuurlijk. Steeds meer boeken worden 'multicultureel' gemaakt. Bijvoorbeeld de Rikki boeken zijn hier een mooi voorbeeld van. Rikki ontmoet een vriendje dat een andere taal spreekt in 'rikki gaat naar zee' ook het boek van 'rikki en zijn vriendjes' komen er zwarte, bruine en witte konijntjes voor. Eigenlijk zijn de auteurs van kinderen boeken er wel steeds meer mee bezig maar valt het voor ons eigenlijk al niet meer op. Je moet er inderdaad echt bij stilstaan.

Christina: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema? Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas? Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 4 & 5: Onbewust maken we hier wel gebruik van, maar om daar een hoeveelheid en thema op te kleven is moeilijk. Onze klaspop LOELOE is multicultureel maar gebruiken we minder in de klas maar de jarige kinderen krijgen deze wel mee op logement naar huis. Ook De totaal methode die we hier rond hebben is multicultureel opgebouwd en in die prentenboeken is duidelijk dit verschil te zien.

Christina: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden? Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is? Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 4 & 5: Ik denk dat er tegenwoordig veel multiculturele boeken bestaan, waardoor het makkelijker is om goede multiculturele boeken te vinden. Wij hebben boeken op onze verjaardag lijst staan, krijgen boeken via de bib door de bibmama. Zelf kopen we ook boeken aan. Eenmaal je echt een goed boek gevonden hebt grijp je hier wel jaarlijks naar terug merk ik. Bv: ik ben echt wel fan van de RIKKI boeken omdat daar ook vaak een waarde of een onderliggende boodschap in zit, ook de boven genoemde boeken rond sociale vaardigheden en verschillen in kinderen hun leefwereld spreken mij echt wel aan.

Christina: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 4 & 5: Kindjes uit onze klas zijn het gewoon om gekleurde kindjes te zien, waardoor het in een verhaaltje ook minder opvalt dat er een gekleurd kindje in voorkomt.

Christina: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan? Op welke manier doe je dat dan? Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen? Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 4 & 5: Na een verhaal gaan we hier meestal niet over in gesprek. Met een verjaardag tekenen wij de jarige, dan bespreken wij de huidskleur van het jarige kindje. Hierdoor worden ze zich bewust van de verschillen tussen elkaar, maar ons doel is om hier geen onderscheid in te maken op andere vlakken.

Christina: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 4 & 5: Zoals in de vorige vraag bij een verjaardag. Tijdens bepaalde thema's hebben we ook de kans om rond projecten van Djapo te werken. We hebben hier ook een koffer op school met heel wat info over verschillende landen en culturen. Ik heb zelf veel liedjes en foto's van kinderen uit andere landen, in het bijzonder Afrika en ontwikkelingslanden. Dan zijn kinderen vaak wel erg onder de indruk dat daar de kindjes zich nog moeten gaan wassen in de rivier of zelfs uren moeten wandelen om hun fles water te vullen. We integreren dit misschien nog te weinig in alle thema's en beperken ons misschien te veel rond 'thema Afrika', 'Thema op reis', ...

Christina: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 4 & 5: Ik denk dat we de diversiteit misschien wel bewuster aan bod mogen laten komen in de klas, al ben ik ook van mening dat er geen nadruk op gelegd moet worden, omdat onze kindjes elkaar accepteren zoals ze zijn en die verschillen niet zien. Ik vind het vaak moeilijk om de verschillen te benoemen en dan toch zoveel mogelijk te benadrukken dat we allemaal 'GELIJK' zijn. We proberen de waarde van respect voor elkaar en voor elkaars cultuur mee te geven maar vaak is dit voor kleuters toch nog vrijwel abstract. BV: zet een bruine en een witte koe naast elkaar en dan vragen wij als leerkrachten direct 'at is het verschil' want we willen de verschillen benadrukken. Maar hoe leg je dan uit dat ze eigenlijk ook hetzelfde hebben en gelijkwaardig zijn, want je hebt net de verschillen benadrukt?? (tegenstrijdig he?)

8.3.4.2. Juf 2 – 3de kleuterklas

Christina: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over? Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent? Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 3: Niet echt. Omdat ik dat het een rommelige hoek vind. De boeken staan er allemaal zowat door elkaar. We hebben gewoon te weinig ruimte om er een knusse boekenhoek van te maken.

Christina: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 3: Los van de boeken betekent dit voor mij leren over verschillende landen. Wat ze daar anders doen dan bij ons. Deze zaken in de verf zetten en vergelijken met hoe wij leven en deze levenswijze gaan vergelijken. Maar dat kan gaan over verschil in voeding, kleding, enzoverder. Ik denk bijvoorbeeld ook aan een kindje in mijn klas die motorische problemen heeft. Maar die gaat er altijd super hard voor, is mega positief ingesteld, maar die is wel een beetje anders Ook dat is intercultureel

Christina: Wij zijn hier ifv onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 3: Boeken over andere landen, andere levenswijzes, maar bijvoorbeeld ok in thema heksen, die fantasie aanbieden, want dit komt ook veel voor in de derde kleuterklas. Ook dat is voor mij multicultureel.

Christina: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 3: Ik vind het wel belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden. Ik wil gewoon dat een kind zichzelf kan herkennen in een verhaal, zoals bijvoorbeeld wat ze nu met die barbiepoppen doen. Er is nu denk ik een mongooltje van een barbiepop gemaakt en nu kunnen ook deze kinderen zich ermee identificeren. Ik heb dan meteen aan Lenah (haar dochter) gedacht, dat ze misschien een poppeke kunnen maken met oortjes op haar hoofd (Cochleair implantaat). Dus in die zin vind ik dat belangrijk omdat je diversiteit hebt in je klas van kinderen, dat deze kinderen een boek vast nemen en zeggen dat ze zichzelf hierin kunnen herkennen. Ook zonder dat wij echt over een land of over cowboys of heksen leren. gewoon dat dat er altijd voor is. Ze kunnen er ook zelf voor kiezen, OF dat ze gewoon leren dat dit bestaat, dat het niet te eng wordt in hun leefwereld. Het moet gewoon genormaliseerd worden in deze tijden dat diversiteit normaal is. Of gewoon dat een kind anders is en dat niet iedereen hetzelfde is, want dat is niet. En dan denk ik aan een kindje in mijn klas die motorische problemen heeft. Maar die gaat er altijd super hard voor, is mega positief ingesteld, maar die is wel een beetje anders Ook dat is intercultureel en is een reden waarom multiculturele prentenboeken nodig zijn.

Christina: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema? Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas? Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 3: Wij gaan ook altijd naar de bib, zodat ze zelf kunnen kiezen. Maar wij stimuleren ze wel om bepaalde thema's te zoeken zodat deze aanbod kunnen komen.

Christina: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden? Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is? Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 3: Het is niet altijd gemakkelijk om kwaliteitsvolle boeken te zoeken. Het is namelijk zo dat je vaak bedot wordt door de omslag van het boek. Soms denk ik, dit ziet er super goed uit, maar wanneer je dan het boek gaat lezen stoot je vaak op slecht taalgebruik, of weinig inhoud of context. Het is niet altijd vanzelfsprekend om van de buitenkant te zien wat nu wel of niet kwaliteitsvol is. Je hebt ook niet altijd voldoende tijd om elk boek dat je wil aanbieden eerst te gaan lezen. Zeker niet wanneer je in de bib bent met je klas. Vroeger stond ik zelf in voor de eigen kosten van mijn boeken en van de hoek, maar ik ga dat niet meer doen. Ik vind dat de school ervoor moet zorgen dat er materiaal voorhanden is om bijvoorbeeld een boekenhoek of bepaalde boeken aan te bieden. Ook het aankopen van de boeken deed ik de vorige 20 jaren altijd zelf, maar nu sinds kort ben ik ook daar mee gestopt. Ik heb er thuis enorm veel staan, maar ik weet er gewoon geen blijf mee en heb gewoon te weinig ruimte tot stockage. Maar met de klasboeken en de bib boeken hebben we wel voldoende om aan te bieden.

Christina: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 3: Hangt een beetje samen met vraag 8

Christina: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan? Op welke manier doe je dat dan? Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen? Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 3: Ja, alleen als ik merk dat ze er behoefte aan hebben. Het is niet zo per se van “en hoe zit dat nu bij u ofzo”, maar soms reageren kinderen er wel op, of soms reageren ze er wel op met “ik ook, ik ook” en dan kan je er wel op doorvragen. Maar het is niet zo dat wij specifiek gaan zeggen van “....”. Soms nu wel, als je bijvoorbeeld in thema Marokko zit dan zeggen we wel van, kijk we hebben ook kindjes van Marokko in de klas zijn jullie daar geboren, of is jullie mama daar geboren? Maar dan vragen we alles algemeen zodat wie wil vertellen, kan vertellen. Maar niet iedereen wil dat en dat moet ook niet. We laten dat ook open dan. Als ik een boek vast neem waar een persoon van kleur in zit en het doel is om daar specifiek over te leren dan vertel ik er wel iets over, maar als het doel gaat over thema ruzie maken en dat is een boek met toevallig een persoon van kleur, dan ga ik er niet op in. Dus ik ga er enkel op wijzen als de kleur of huidskleur specifiek in doel staat. Hangt ook van de context af van het boek. als dat op het einde van de les is, en je hebt maar 5 min tijd om even te lezen ter afwachting dan ga ik er niet op in, maar ga je hele les over het boek en er wordt dan op gereageerd, dan ga ik wel in gesprek.

Christina: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 3: Naast het aanbieden of stimuleren van diversiteit in de boeken let ik soms wel op diversiteit in bepaalde opdrachten, maar ik voel wel dat het soms nog meer mag zijn. Ik wil het er ook vaak niet te dik op leggen. Ik wil niet het idee wekken dat diversiteit ineens in de picture gezet moet worden want dan gaat het zijn effect ook verliezen.

Christina: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 3: Ik vind het vooral lastig dat ik geen leuke, knusse boekenhoek kan aanbieden met voldoende ruimte voor diverse boeken. De bakken waar mijn boeken nu in staan zorgen ervoor dat ze eigenlijk niet mooi gepresenteerd kunnen worden, waardoor ik mijn eigen boeken nooit naar de klas neem. Daarnaast vind ik het niet altijd gemakkelijk te weten wat een goed boek is of niet. Na enkele jaren ervaring leer je wel bepaalde boeken kennen, maar zoals de nieuwe generatie boeken die er jaarlijks bijkomen, is het altijd moeilijk. Een schone boekomslag betekent niet altijd kwaliteitsvolle verhalen

8.3.5. School 5

8.3.5.1. Juf 1 – 2de kleuterklas

Rovena: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 1: Nee

Rovena: Indien nee, hoe zie je dit dan wel?

Juf 1: We hebben te weinig budgetten voor nieuwe boeken. We kopen al wel eens een boek met het klasbudget maar dit is zeer beperkt. We hebben een boekenlijst voor met de verjaardagen maar die wordt niet zoveel gebruikt. De meeste nieuwere boeken zijn multicultureel maar we moeten het vaak stellen met oudere tweedehandse boeken of oudere boeken die we al bezitten.

Rovena: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 1: We proberen met alle nationaliteiten om te gaan op dezelfde manier. We geven de kleuters mee dat iedereen gelijk is. De meerderheid van de kleuters kijkt doorheen een huidskleur of gewoontes. Ze bekijken alle kinderen als gelijken, ongeacht achtergrond, huidskleur, gewoontes.

Rovena: Wij zijn hier i.f.v. onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens jou?

Juf 1: Dat zijn boeken waar personen met andere achtergronden (huidskleur, gewoontes, geloof) in voorkomen.

Rovena: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden?

Juf 1: Ja! De meeste nieuwere boeken zijn multicultureel. Zonder het echt te benadrukken, zie je de kinderen met een andere afkomst vaak wel glunderen (krullenbol, donkere huidskleur, minder Vlaamse naam,). Dit is steeds fijn.

Rovena: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele) prentenboeken kiest binnen een thema?

Juf 1: Ik kies niet bewust voor deze boeken maar vind het wel een meerwaarde. Zoals ik voordien al vermeldde, kijken kleuters verder dan een huidskleur, hoofddoek, Ze zullen eerder zeggen: dat kindje met de bril ipv dat kindje met een donkere huidskleur.

Rovena: Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas?

Juf 1: Indien mogelijk, doe ik dat graag. We hebben te weinig budget voor nieuwere boeken. Onlangs kregen we wel enkele prentenboeken van de overheid rond diversiteit.

Rovena: Binnen welk thema gebruik je voornamelijk (multiculturele) prentenboeken?

Juf 1: Prentenboeken gebruik ik in elk thema. Multiculturele boeken zijn occasioneel, niet bewust gekozen. Nieuwe boeken bevatten dit standaard volgens mij.

Rovena: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve, multiculturele prentenboeken te vinden?

Juf 1: Ik vind het niet gemakkelijk om ze te vinden, enkel de nieuw gekochte.

Dus antwoord 2

Rovena: Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt dat het een kwalitatief boek is?

Juf 1: Mooie, duidelijke prenten, Differentiatie qua taalgebruik, Duidelijk verhaal met goeie inhoud (waar je zelf veel bijkomende vragen kan stellen)

Rovena: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 1: Ik gebruik de boeken van school, ook eigen boeken van mijn kinderen en koop er soms zelf (klasbudget of zelf bekostigen). We vragen ook bij de verjaardagen vrijblijvend voor een prentenboek (elke klas heeft een boekenlijst)

Rovena: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 1: Herkennen van krulletjes, huidskleur, 2 mama's, Kleuters reageren steeds fijn.

Rovena: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 1: Ik doe dit enkel wanneer het vanuit de kinderen zelf komt, ik wil hen niet het gevoel geven dat dit 'anders' is.

Rovena: Op welke manier ga je met hen in gesprek?

Juf 1: Enkel wanneer ze er zelf over beginnen, sta ik open voor elk gesprek hierover.

Rovena: Wat wil je dat de kinderen uit het gesprek meenemen?

Juf 1: Dat iedereen gelijk is, ondanks achtergrond, geloof, huidskleur, thuissituatie....

Rovena: Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bvb huidskleur van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)

Juf 1: Als je bvb vraagt: zien alle kinderen er hetzelfde uit? beginnen ze meestal over het haar, kledij....ze kijken verder dan de huidskleur.

Rovena: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 1: Het bespreekbaar maken van verschillende thuissituaties (2 mama's/papa's, huidskleur, hoofddoek...)

Rovena: Wat vind jij nog uitdagend of moeilijk? Waar zou jij nog ondersteuning in willen?

Juf 1: Al enkele keren kleuters gehad met 2 mama's. Hier vind je weinig materiaal rond.

8.3.5.2. Juf 2 – 3de kleuterklas

Rovena: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 2: Zeker. Ik heb een uitgebreid aanbod van boeken. Ik heb informatieve boeken, ik heb prentenboeken en zoekboeken. Allerlei soorten boeken heb ik.

Rovena: Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent?

Juf 2: De verscheidenheid van de boeken en ook altijd in thema heb ik ook altijd heel veel boeken. En ik heb ook veel natuurboeken rond dieren en de natuur echt. En dan heb ik ook rond mensen dus de verschillen tussen de mensen dus er zijn een paar categorieën die ik heb.

Rovena: Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 2: Nee

Rovena: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou? “Binnen ons onderzoek betekent Intercultureel onderwijs.....”

Juf 2: Intercultureel onderwijs wil zeggen dat de kinderen die een andere nationaliteit of andere huidskleur hebben hun anders-zijn ook aan bod komen. En dit heb ik dan ook in mijn boekenhoek. Ik heb ook emotie stenen en die stenen in mijn boekenhoek hebben ook verschillende huidskleuren dus daar herkennen ze zich ook in. En ook in mijn boeken van de mensen en van de wereld, van de werelddelen en de landen en ook de mensen met verschillende etniciteit zien.

Rovena: Wij zijn hier ifv onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u? “Binnen ons onderzoek bedoelen wij met multiculturele prentenboeken ....”

Juf 2: Multiculturele prentenboeken zijn volgens mij boeken rond diversiteit maar vooral rond verschillende huidskleuren en cultuurverschillen.

Rovena: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 2: Ja zeker. Want als je zulke boeken aanbiedt gaan kindjes met andere huidskleur of nationaliteit zich herkennen in de verhalen en personages en gaan ze ook weten dat ze ook een deel zijn van de wereld en dat ze erbij horen? Ik heb die ook in mijn boekenhoek en ik doe ook met juf Tanja elke donderdag de boekjes die we gekregen hebben over diversiteit.

Rovena: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema?

Juf 2: Zeker. Ik heb nu niet zo heel veel kindjes met andere afkomsten. Maar ik heb zeker zulke boeken in mijn boekenhoek en ook poppen in mijn poppenhoek met verschillende huidskleuren.

Rovena: Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas?

Juf 2: niet zo vaak.

Rovena: Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 2: Mijn familie

Rovena: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

Juf 2: Je krijgt een budget waarmee je die kunt aankopen en dat doe ik ook geregeld, en in de bibliotheek kan je die vinden. Met verjaardagen maken wij ook een boekenlijst waarvan ouders boeken kunnen kopen voor de klas.

Rovena: Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 2: Dat het vooral voor de 3de kleuterklas is en dat er diversiteit in de boeken zit.

Rovena: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 2: Ik gebruik schoolboeken en koop er zelf ook wel redelijk veel.

Rovena: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?

Juf 2: Ja zeker. Dat ze de personages of gewoonten herkennen.

Rovena: Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 2: Dat ze de personages of gewoonten herkennen.

Rovena: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 2: Ja

Rovena: Op welke manier doe je dat dan?

Juf 2: Wij stellen altijd vragen bij elke pagina. Wie staat erop? Waar zijn ze? Wat doen ze? Wat zou er kunnen gebeuren? en dan komt dat toch altijd wel aanbod.

Rovena: Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen?

Juf 2: Dat ze leren dat iedereen anders is en dat ze elkaar moeten aanvaarden zoals ze zijn.

Rovena: Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 2: Meestal komt dat van de kinderen zelf. In mijn klas komt dat van de kinderen zelf.

Rovena: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 2: Dat is dan in verschillende hoekjes. In de poppenhoek en poppenhuis heb ik poppen met verschillende huidskleuren. Prenten die ik ophang en prentenboeken die ik aanbied.

Rovena: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 2: Ik weet hoe ik ermee moet omgaan.

8.3.6. School 6

8.3.6.1. Juf 1 – 2de en 3de kleuterklas

Rovena: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 1: Ja, ik vind dat er de laatste jaren wel meer multiculturele boeken zijn, meer boeken waar er gekleurde kindjes in meedoen. En ook in boeken buiten het thema multicultureel, dus ook in het thema passen bijvoorbeeld. Het aanbod is nog heel beperkt.

Rovena: Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent?

Juf 1: Het aanbod is inderdaad nog beperkt. Wij gaan naar de schoolbib en de bibliotheek op linkeroever. Dus we doen wel ons best om zoveel mogelijk multiculturele boeken te hebben. In onze klas is het redelijk uitgebreid maar het kan altijd meer.

Rovena: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 1: Het is belangrijk dat het niet alleen in boeken voorkomt maar ook in andere activiteiten. Ik heb bijvoorbeeld meerdere kleuren wasco's gekocht zodat ze niet alleen maar 1 kleur hebben voor de huidskleur, ook in de poppenhoek heb ik verschillende poppen.

Rovena: Wij zijn hier i.f.v. onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn Multiculturele prentenboeken volgens jou?

Juf 1: Prentenboeken of gedichten, liedjes in andere talen. Boeken over andere culturen of huidskleuren.

Rovena: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 1: Het is sowieso belangrijk. Want in onze klas is er veel diversiteit. Dus het is belangrijk dat kinderen een groot aanbod zien van diversiteit.

Rovena: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema?

Juf 1: Wij doen een thema multicultureel. En dat is dus een dag waar alle kinderen gerechten of traditionele dingen meenemen van thuis.

Rovena: Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 1: In de bib proberen ze een groot aanbod te hebben van multiculturele boeken. En online heb je ook boeken. Maar daarvoor heb je een budget nodig. De schoolbib heeft veel boeken die aangekocht worden door de school. En boeken binnen het thema kunnen aangekocht worden met het schoolbudget.

Rovena: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Indien ja, op welke manier ageerden de kinderen?

Juf 1: Veel kinderen herkennen dingen in boeken die ze thuis ook hebben.

Rovena: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 1: Ja, zeker wel. Kinderen herkennen ook veel dingen en daar hebben we dan een gesprek over. Vaak gebeurt dat onbewust.

Rovena: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 1: Op klasdojo kunnen ouders de brieven/emails vertalen als ze het niet begrijpen. En ook tijdens oudercontacten kan er eventueel een tolk gebruikt worden zodat alle ouders kunnen praten over hun kinderen. Alles bespreekbaar maken.

Rovena: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 1: Ik denk dat wij wel goed op weg zijn. Dus er is niet echt iets waar wij hulp bij nodig hebben.

8.3.6.2. Juf 2 – 1ste leerjaar

Rovena: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over?

Juf 2: Ja

Rovena: Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent?

Juf 2: De methode zwijgen zorgt voor een mooie mix van multiculturele hoofdrolspelers in de themaboeken. En ook in de leesboekjes van de uitgeverij zijn vele etniciteiten vertegenwoordigd.

Rovena: Indien nee, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf2: geen belemmering

Rovena: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou?

Juf 2: kinderen leren omgaan met diversiteit en dit op diverse vlakken maar ook overeenkomsten leren ontdekken in de diversiteit zodat respect voor elkaar groeit op basis van de uniekheid van de mens onafhankelijk van ideeën, culturen, afkomst, waarden en normen.

Rovena: Wij zijn hier i.f.v. onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn Multiculturele prentenboeken volgens jou?

Juf 2: Prentenboeken waarin alle kinderen zich kunnen identificeren met personages in de verhalen d.w.z. dat verschillende etniciteiten worden afgebeeld of een rol spelen, maar ook verhalen waarin anders zijn of anders denken gerespecteerd wordt.

Rovena: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 2: Iedereen moet zich kunnen identificeren en omdat herkenning vaak samenhangt met afbeeldingen is dus ook het gebruik van andere afkomsten een verrijkend gegeven zowel voor de kinderen van andere culturen omdat ze zichzelf herkennen maar ook voor de niet- gekleurde kinderen omdat die zich met hun klasgenootjes kunnen vergelijken en leren dat kleur er niet toe doet.

Rovena: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema?

Juf 2: De methode biedt dit al aan ik moet er dus niet extra rekening mee houden. De selectie waar ik mee werk zorgt al voor diversiteit. Plus als school met een groter percentage autochtoon publiek en dus overwegend niet-gekleurd is het niet nodig om hierop nog meer in te zetten.

Rovena: Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas?

Juf 2: In elk thema

Rovena: Binnen welke thema's gebruik je voornamelijk (multiculturele)prentenboeken?

Juf 2: In bijna elk Thema

Rovena: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

Juf 2: antwoord op vraag 4

Rovena: Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 2: Kleurrijke boeken of boeken met net dat ietsje meer die de interesse wekken hebben bij mijn keuze al een

stapje voor. Op het gebied van multiculturele inhoud zijn de vertegenwoordiging van de verschillende culturen belangrijk. Als kinderen via het boek dan ook nog de cultuur van de personages kunnen opsnuiven is dat mooi meegenomen, maar ook doodgewone dagdagelijkse activiteiten maar beleefd door een kind van andere afkomst is ook leuke om ook gelijkenissen te herkennen. Diversiteit mag geen hokjes denken veroorzaken. We zijn allemaal mensen verschillend maar ook oh zo vaak hetzelfde op veel vlakken. Zoekmachines en internet zijn een goede ondersteuning in het zoeken naar geschikte boeken. En er zijn er veel.

Rovena: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 2: schoolboeken, bibliotheekboeken. Aankopen zijn voor eigen rekening maar zijn dan ook je persoonlijk bezit. Ik heb een hele grote klasbibliotheek maar deze is voor 85% mijn eigen materiaal.

Rovena: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen? Indien ja, op welke manier ageerden de kinderen?

Juf 2: Ik moet eigenlijk zeggen dat kinderen vaak niet denken in kleur en etniciteit. En als ze dat dan doen is dat vaak omdat ze dat thuis horen of grotere kinderen dat hebben horen zeggen. Verder leven kinderen mee met het verhaal of de personages nu van de eigen kleur of een andere huidskleur zijn. De fantasie speelt ook mee zelfs dieren kunnen personages zijn die dingen meemaken net zoals mensen en ook dan krijg je reacties.

Rovena: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Juf 2: Ik lees verhalen interactief voor d.w.z. dat ik gedurende het verhaal ook vragen stel over het verhaal. Het actief volgen van het verhaal wordt zo gestimuleerd. Ik vind het onderstrepen van diversiteit juist een bevestiging dat men anders is dus vind ik het niet fijn om dat te doen tenzij het verhaal dit vraagt. Als het bijvoorbeeld een boek is over het Suikerfeest wordt er natuurlijk gepraat over het beleven van dat feest maar er wordt ook steeds gezocht naar gelijkenissen.

Rovena: Op welke manier ga je met hen in gesprek?

Juf 2: Vraaggesprekken en interactief voorlezen geven ruimte om te spreken over wat voorgelezen wordt.

Rovena: Wat wil je dat de kinderen uit het gesprek meenemen?

Juf 2: Wat het verhaal vraagt: Gelijkenissen of juist diversiteit. Maar meestal zijn mijn verhalen niet specifiek over diversiteit er wordt alleen rekening gehouden met het luisterpubliek dat divers kan zijn. Ik vind het wel belangrijk de eigen cultuur over te brengen want ook al kan een klas divers zijn het blijft belangrijk om de cultuur van het land waar men woont en les volgt te kennen en te respecteren.

Rovena: Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleur van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)

Juf 2: Nee, mijn personages zijn kinderen in de klas. Ik wijs daar ook niet op de verschillende huidskleur. Wij zijn allemaal kinderen in de klas. Tenzij het verhaal daarover zou gaan dan zal dit besproken worden.

Rovena: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Juf 2: Andere geloofsovertuigingen bespreekbaar maken, andere culturele gebruiken bespreken in thema's, gezinssamenstellingen vergelijken, levenspartner bespreekbaar maken. Vooral verdraagzaamheid overbrengen vind ik belangrijk. We zijn allemaal uniek maar we zijn allemaal mens waarbij afkomst, cultuur, geloof of geen geloof, keuze van partner geen verschil zou mogen maken over hoe we de ander zien. Ik hoop dat ik deze boodschap in mijn klas kan meegeven.

Rovena: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 2: Niets is echt moeilijk. Een lijst met leuke boeken is natuurlijk altijd een leuk extraatje.

8.3.7. School 7

8.3.7.1. Juf 1 – 1ste leerjaar

Anouck: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over? Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent? Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 1: Ja, omdat wij avi-start-boekjes moeten hebben en avi-1'tjes dus dat zit er wel in. Ook naar de andere leerjaren: al die avi's zitten erin. Er zitten ook sowieso boeken tussen die eruit moeten omdat die gedateerd zijn maar we halen die er niet uit zolang we er geen nieuwe kunnen insteken.

Ook niet tevreden omwille van te weinig aanbod en de belemmering is daar financieel, puur financieel. Ik denk dat al mijn boeken die daar zitten, dat ik die allemaal zelf heb aangekocht. En nu zijn die voor de school maar op zich is dat niet leuk dat je zelf dat geld daaraan moet geven. Mijn naam staat er wel in maar die worden gebruikt door alle kinderen van het eerste, tweede en derde leerjaar. Dus als die kapot zijn, zijn die kapot en dat is heel jammer. Terwijl als de school dat budget zou geven, dan ... Kinderen zijn daar ook niet altijd voorzichtig mee. Dus het is nog voor verbetering vatbaar, sowieso. Maar er is genoeg aanbod om te kunnen leren lezen.

Anouck: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou? Hoe werk je daar aan?

Juf: (denkt even na) Dat vind ik een moeilijke vraag.

Anouck: Ik leg uit dat intercultureel onderwijs voor ons het samenbrengen van verschillende culturen en het afstappen van het wij-zij denken betekent. We kunnen van elkaar leren als we samenleven en leren.

Juf 1: Ik denk dat dat in het eerste sowieso al moeilijk is omdat we gewoon redeneren "ieder is hetzelfde". Kinderen kennen ook hun eigen culturele achtergrond niet altijd of kunnen daar niet over praten. Ze weten ook nog niet wat er bijvoorbeeld in hun godsdienst belangrijk is. Dus ja, voor daar dan onderwijs bij te betrekken... Ik denk gewoon dat wij proberen om elk kind hetzelfde te benaderen, onafhankelijk van kleur, gezinssituatie, financiële toestand thuis.

Anouck: Wij zijn hier ifv onderzoek naar multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 1: Prentenboeken waar dat het hoofdpersonage dan geen "witteke" is of over gemengde vriendschappen.

Anouck: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 1: Ik kijk daar eigenlijk niet specifiek naar maar ik vind dat wel belangrijk en als dat dan toevallig zo is, zal ik daar ook wel even de nadruk op leggen. Ik heb ook enkele kinderen in de klas met een donkere huidskleur en er zijn verschillende rassen in de klas zitten dus moest dat in een prentenboek aan bod komen, dan denk ik wel dat zijzelf hier misschien iets over gaan zeggen of dat ik er wel aandacht aan besteed. Maar prentenboeken worden eigenlijk nog weinig gelezen en voorgelezen in de klas wegens tijdsgebrek.

Anouck: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest binnen een thema?

Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas? Binnen welke thema's voornamelijk?

Juf 1: Ik gebruik heel weinig prentenboeken. Wij gebruiken ook geen prentenboeken om iets aan te brengen. Er is gewoon geen tijd voor. En er wordt momenteel geen thema's rond dat onderwerp. We zijn wel op zoek naar een nieuwe methode, vooral voor wero, waar hopelijk zo'n thema in zit.

Nu met de Zuid-actie is dat wel even actueel omdat we dan voor de kinderen in Afrika aan het sparen zijn. Maar zelfs ouders zijn daar ook niet mee bezig, we halen ook geen centen niet meer op om door te sturen naar daar. Deze spaaractie is zo ver weg van de leefwereld van de kinderen. En ook doordat onze kinderen zelf het niet altijd even goed hebben financieel, wordt het moeilijk.

Anouck: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 1: Ik vind dat moeilijk. Ik ga nooit specifiek op zoek naar zo'n prentenboek. Ik kijk misschien wel naar de kaft van een boek maar vooral of het boek voor een eerste leerjaar nog aangenaam is of dat het al te kinderachtig is. En ik zoek eigenlijk meer richting de dieren altijd. Dus ik gebruik dat niet zo veel.

Anouck: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 1: Ik koop zelf af en toe boeken aan en ik gebruik inderdaad de schoolboeken. Naar de bib ga ik ook wel, als je echt een leuk thema hebt en je zou eens de tijd hebben om rond dat thema te werken. Maar nu staat dat op een heel laag pitje.

Anouck: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?

Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 1: Ofwel reageren ze met hun mimiek te tonen en dan vraag je "Oh, wat is er?". In de mate van het mogelijke vertellen ze daar dan over. Ofwel beginnen ze dat echt wel te roepen en willen ze hun verhaal wel doen. Maar dat is dan ook op niveau van het eerste leerjaar met één zin bijvoorbeeld. Zij gaan geen heel verhaal errond vertellen. Maar dat gebeurt wel eens. Ook niet alleen bij multiculturele boeken. We proberen hen dat wel te leren om te babbelen met volzinnen en er echt over te vertellen maar dat is voor hen nog wel moeilijk soms.

Anouck: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan? Op welke manier doe je dat dan? Ik geef aan dat ik al hoorde dat ze soms wel de tijd neemt tijdens of na het voorlezen om met de kinderen hierover in gesprek te gaan.

Juf 1: Dat gebeurt spontaan en geïmproviseerd. Een voorbeeld, dat was niet met boeken, maar ik had muziek opstaan en dat waren allemaal exotische vogels, o.a. een toekan. Niemand kende een toekan maar wanneer ik dat vertelde, zei Ibrahim "Ik heb dat gezien toen ik in Brazilië was." En dan ga je hierop in en dan heeft hij een beetje over Brazilië verteld, waar zijn familie woont. Maar dat was voor hem ook een vakantie, het is niet dat hij er op zich alles van weet. Dus zo, geïmproviseerd, sporadisch, met heel kleine dingen gebeurt dat wel. Maar echt met een prentenboek en die bespreken, daar hebben die de concentratie niet voor.

Anouck: Ik geef zelf een voorzet om de focus terug te leggen op de huidskleur: Je zegt dat je af en toe wel wijst op de huidskleuren tijdens het voorlezen, vind je het dan belangrijk enkel voor die kinderen of ook voor de hele groep?

Juf 1: Voor allemaal. Het nadeel is wel, nu bijvoorbeeld in mijn klas, dat bij sommige kinderen de thuissituatie zo schrijnend is dat je hier ook niet verder op in wil gaan. Dus je houdt dat heel 'sec' maar ik denk ook niet dat ik daar echt dieper op ingaan om ze daar iets mee te leren maar wel om daar even bij stil te staan. Om daar een les uit te leren, daarvoor gebruik ik geen prentenboeken. De hoofdpdracht nu in mijn klas bij een prentenboek voorlezen is dat ze gewoon al eens 10 minuten geconcentreerd kunnen luisteren en stil zijn. Stilletjes aan is het nu wel wat begrijpend lezen, voor zichzelf ook dus nu kan ik daarna wel eens een vraag stellen en dan kan je dat wat meer bespreken denk ik. Maar nu is het voorlezen meer een rustig, ontspannend momentje voor iedereen. Niet zozeer een les om uit te leren.

Anouck: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

Ik vraag of ze hier bijvoorbeeld rekening mee houdt bij het maken van werkblaadjes.

Juf 1: Dat zit zo in onze handleiding, er wordt weinig eigen materiaal gemaakt. We hebben een pauw en uil, wij gebruiken ook weer dieren als klassymbolen. Mijn twee klaspoppen zijn wit. De heks is ook wit. Dus neen, eigenlijk niet nee.

Anouck: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 1: Ik denk dat ik mezelf daar meer op attent op moet maken. Dat ik daar op gemakkelijke manieren wel verandering in kan brengen. Door inderdaad als we iets doen, en dat doe ik eigenlijk ook al wel, als er bijvoorbeeld staat “Janneke en Mieke” in het boek staat dit te veranderen in bijvoorbeeld “Abdulah en Lara”. Dat ik die kinderen van de klas gebruik en die namen wissel, dat doe ik wel. Ook om ze dan er dichter bij te betrekken met hun eigen namen.

Ik denk dat ik er gewoon alerter in moet zijn en dat ik daar op deze moment niet mee bezig ben. Het is nu mijn 28e jaar, ik ben daar mee in gegroeid en voor mij zijn die kinderen niet anders dan een ander kind. Ik denk dat als je als nieuwe leerkracht nu binnenkomt, vanuit de normaalschool, dat je daar misschien wel les rond hebt gehad. Maar vroeger was dat niet. Als je dan binnenkomt en je ziet al die verschillende individuen rondlopen, dat je dan wel verschiet. En dat je er dan misschien wel alerter in zult zijn in uw klaspraktijk. Maar als je er in mee rolt, dan is dat allemaal vanzelfsprekend en eigenlijk zie je dat dan niet, dat verschil. En ook de kinderen zijn dat zo gewoon dat er verschillende huidskleuren in hun klas zitten, dat er kinderen in hun klas zitten die een andere taal spreken. Dat is de normaalste zaak van de wereld bij die “mannen”, wat een voordeel is. Die zijn ook gewoon van met elkaar te communiceren, samen te leven, dingen samen te doen dus daar staan die kinderen denk ik al verder in dan de volwassenen.

Ik leg het concept en het belang van “spiegels en vensters” bij prentenboeken uit. Ze kende dit niet maar begrijpt dit nu beter. Ze geeft ook nog mee dat ze het nu vanzelfsprekend vindt om bijvoorbeeld op natuurklassen Halal voeding te voorzien. Als afsluiter geeft ze nog mee dat ze het echt heel jammer vindt dat er de laatste jaren zo weinig tijd is om een boek te lezen.

8.3.8. School 8

8.3.8.1. Juf 1 – 1ste leerjaar

Anouck: Wanneer je een kritische blik werpt naar je boekenaanbod van je klas, ben je hier dan tevreden over? Indien ja, wat maakt dat je er tevreden over bent?

Indien niet, hoe zie je dit dan wel? Zijn er belemmeringen?

Juf 1: De kostprijs. De meeste boeken heb ik zelf aangekocht. Veel boeken haal ik in de bib.

Anouck: Wat betekent intercultureel onderwijs voor jou? Hoe werk je daaraan? (Intercultureel onderwijs betekent voor ons het samenbrengen van verschillende culturen en het afstappen van het wij-zij denken. We kunnen van elkaar leren als we samenleven en leren.)

Juf 1: De school waar ik lesgeef is 100 procent multicultureel. De kinderen ervaren dagelijks de verschillen van huidskleur, afkomst, godsdienst, ... Het is dus niet "zij zijn zus en die zijn zo". Het gaat om wie wij zijn als groep. Respect voor elkaar. Waarden en normen.

Anouck: Onze bachelorproef gaat over multiculturele prentenboeken. Wat zijn multiculturele prentenboeken volgens u?

Juf 1: Boeken die gaan over een verschillende afkomst. Ook de verschillen op sociaal gebied. Kan over mensen maar ook over dieren, ...

Anouck: Vind je het belangrijk om multiculturele prentenboeken aan te bieden? Waarom wel/niet?

Juf 1: Absoluut. Alles wat kan bijdragen tot een groei naar een mooie gemixte samenleving met respect voor elkaar is heel belangrijk.

Anouck: Houd je rekening met de diversiteit van je klas wanneer je (multiculturele)prentenboeken kiest (binnen een thema)? Hoe vaak gebruik je de boeken over diversiteit in jouw klas?

Juf 1: Héél regelmatig

Anouck: Binnen welke thema's voornamelijk?

Verschillende landen, geloof, handicap,

Wero/ Godsd : Wie ben ik en wie ben jij? Mijn lichaam, De dieren in de zoo, Sociale vaardigheden.

Anouck: Hoe gemakkelijk is het voor u om kwalitatieve multiculturele prentenboeken te vinden?

Waar let je op bij het kiezen van een boek? Wat maakt het dat het voor jou een kwalitatief boek is?

Juf 1: Afhankelijk van mijn klassamenstelling en de actuele gebeurtenissen. De kinderen moeten zich kunnen spiegelen/ inleven in de personages. Waarden en normen moeten vanuit het boek naar boven komen en bespreekbaar worden.

Anouck: Maak je enkel gebruik van de schoolboeken, de bibliotheekboeken of koop je ook boeken? Indien je boeken aankoopt, wie bekostigt deze?

Juf 1: De bibbus komt aan school. Met wat geluk vind ik daar een boek. Ik ga ook vaak zelf naar de bib op zoek naar een passend boek. Ik kocht ook heel wat boeken zelf. Van de school heb ik heel weinig boeken.

Anouck: Merkte je al eens op dat kinderen reageerden tijdens het voorlezen op zaken die ze herkennen?

Indien ja, op welke manier reageerden de kinderen?

Juf 1: Vb. Een stukje maan in de koffie gaat over een kindje dat problemen heeft met haar huidskleur. Dit wordt in de klas besproken en de kinderen met een andere huidskleur worden bevraagd naar gevoelens. Dit gevoel wordt dan teruggeschakeld en bevraagd. Vb. Hoe zou jij je voelen als mensen zo tegen jou zouden reageren? (Inleving/ respect). Ook bijvoorbeeld: Ik heb een kind met een handicap aan de handen en voeten. We zochten naar boeken over het lichaam en ook hier werd er gewerkt rond beperkingen en hun gevoel errond. De bewondering naar het kind groeide en het respect ook.

Anouck: Wanneer je multiculturele prentenboeken aanbiedt in jouw klas, neem je dan tijdens en/of na het voorleesmoment tijd om met de kinderen over deze diversiteit in gesprek te gaan?

Op welke manier doe je dat dan?

Juf 1: A.d.h.v. een kringgesprek of een duopraat. Soms ook een tekening maken en nadien bespreken wat ze getekend hebben en hoe ze zich daarbij voelen.

Anouck: Wat wil je dat de kinderen daaruit meenemen?

Juf 1: Iedereen is anders en dat is helemaal ok. Respect hebben voor elkaar en hun verschillen.

Anouck: Heb je tijdens het voorlezen al eens gewezen op bv. huidskleuren van de personages? (Diversiteit tijdens voorlezen bespreekbaar maken)?

Juf 1: Héél regelmatig.

Anouck: Op welke manier let jij nog op het tonen van diversiteit in je klas?

(bv. werkblaadjes, klasaankleding, ...)

Juf 1: Foto's van de kinderen van de klas. Talenten tonen. Ik kan dit goed en wat kan jij goed?

Thema geboorte en groeien: foto's van ouders met hun baby, geboortesuiker of andere attributen, mama die komt vertellen, ... Godsdienstige feesten (Suikerfeest, paasfeest, ...) Muziek uit verschillende delen van de wereld. A.d.h.v. een prentenboek/ een poppenkast kinderen het verhaal laten naspelen met popjes... of laten natekenen.

Anouck: Wat vind je nog uitdagend of moeilijk? Waar zou je nog ondersteuning in willen?

Juf 1: Sommige kinderen hebben zo'n strikte opvoeding die weinig openstaat voor de verschillen. Enkel hún gebruiken en gewoonten zijn ok. Dit is moeilijk. Hier zijn veel inlevingsmomenten nodig. Vaak doe ik ook een gesprek hierover met de ouders.

9. Bibliografie

- Agirdag, O. (2020). *Onderwijs in een gekleurde samenleving*. Berchem: EPO.
- Anoukvanherf. (2018, 18 september). *Tijd voor een goed gesprek: kwaliteitsvolle interactie tussen leerkracht en kleuters*. *Kleutergewijs*. <https://kleutergewijs.wordpress.com/2015/11/29/tijd-voor-een-goed-gesprek-kwaliteitsvolle-interactie-tussen-leerkracht-en-kleuters/>
- Au, W. (2014). *Rethinking Multicultural Education: Teaching for Racial and Cultural Justice (1ste editie)*. Rethinking School. https://books.google.be/books?hl=nl&lr=&id=NfV8ly4CNaoC&oi=fnd&pg=PA9&dq=what+is+anti-racist+education&ots=rZcZJQMNRN&sig=3dNncaNkY2Q6r-SHcByDFlzrLc&redir_esc=y#v=onepage&q=what%20is%20anti-racist%20education&f=false
- Bakker, J., & Denessen, E. (2012). *Inleiding op het themanummer 'Cultureel-etnische diversiteit in maatschappij en onderwijs'*. *Pedagogiek*, 32(2), 101–103. <https://doi.org/10.5117/ped2012.2.bakk>
- BILLIET, J. & DE WITTE, H., *Naar racisme neigende houdingen in Vlaanderen: typologie en maatschappelijke achtergronden*. *Cultuur en Migratie*. 1991, p25-62.
- Bonick, M., & Farfán-Vallespín, A. (2016, februari). *On the origin and consequences of racism*. Enconstor. Geraadpleegd op 31 maart 2022, van <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/149635/1/877545383.pdf>
- Burke, M. (2017). *Colorblind racism: Identities, ideologies, and shifting subjectivities*. *Sociological Perspectives*, 60(5), 857-865. <https://doi.org/10.1177/0731121417723827>
- Celeste, L., & Meeussen, L. (2019, 12 september). *Alle leerlingen hebben baat bij multiculturele aanpak*. *Sociaal.net*. Geraadpleegd op 2 maart 2022, van <https://sociaal.net/achtergrond/alle-leerlingen-hebben-baat-bij-multiculturele-aanpak/>
- College voor de Rechten van de Mens. (2020, 10 juni). *Veilig jezelf zijn in het openbaar - Jaarlijkse Rapportage Mensenrechten in Nederland 2019 10–06–2020*. mensenrechten.nl. Geraadpleegd op 31 maart 2022, van <https://mensenrechten.nl/nl/publicatie/5ee058401e0fec037359c28b>
- College voor de Rechten van de Mens. (2020b, juli 1). *De bewustwording is er, nu tijd voor aanpakken van racisme*. *Mensenrechten.nl*. Geraadpleegd op 31 maart 2022, van <https://mensenrechten.nl/nl/nieuws/de-bewustwording-er-nu-tijd-voor-aanpakken-van-racisme>
- Danache, S. (z.d.). *Multicultureel onderwijs*. tools.udel21.eu. Geraadpleegd op 1 maart 2022, van https://tools.udel21.eu/dokumenty/udel21//katalog/dok_109/1810203011447752448155125223021.pdf
- De Jong, L. (2016, 2 augustus). *Strijd voor diversiteit gaat door*. *Hebbaan*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.hebbaan.nl/artikelen/strijd-voor-diversiteit-gaat-door>
- Derman-Sparks, L. (2013). *Guide for Selecting Anti-Bias Children's Books*. *socialjusticebooks.org*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.tosasallcityread.com/wp-content/uploads/2020/03/Guide-for-Selecting-Anti-Bias-Books.pdf>

- Dierickx, E., Luyckx, K., & Ben Sliman-Ghomari, H. (z.d.). *kleuterrijk intercultureel en antiracistisch onderwijs*. AP Hogeschool. Geraadpleegd op 24 mei 2023, van <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=kleuterrijk+intercultureel+en+antiracistisch+onderwijs&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
- Dierickx, E., Windzak, Z., & Luyckx, K. (2022, 30 maart). *Kinderboeken vol kleur*. Bibliotheek leuven. Geraadpleegd op 16 februari 2023, van <https://leuven.bibliotheek.be/kinderboekenvolkleur?theme=773>
- Diversebooks.org. (z.d.). *We need diverse books*. <https://diversebooks.org>.
- Diversiteitspraktijk. (z.d.). *Wat is structureel racisme?*. Geraadpleegd op 31 mei 2023, van <https://www.diversiteitspraktijk.be/artikels/wat-is-structureel-racisme>
- Diversiteitspraktijk. (z.d.). *Waarom is Antwerpen een majority-minoritystad?* Geraadpleegd op 18 mei 2023, van <https://www.diversiteitspraktijk.be/artikels/waarom-is-antwerpen-een-majority-minoritystad#:~:text=In%202020%20had%20bijna%20de,wat%20dat%2039%2C9%25>.
- Enid, L., & Au, W. (2009). *Taking Multicultural, Anti-Racist Education seriously*. Rethinking School. https://books.google.be/books?hl=nl&lr=&id=NfV8Iy4CNaoC&oi=fnd&pg=PA9&dq=what+is+anti-racist+education&ots=rZcZJQMNRN&sig=3dNcaNky2Q6r-SHcByDFIzxrLc&redir_esc=y#v=onepage&q=what%20is%20anti-racist%20education&f=false
- Ensie. (2011, 31 januari). *Diversiteit?* Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/diversiteit>
- Epstein, B. J. (2017, 6 February). *Why children's books that teach diversity are more important than ever*. Theconversation.com. <https://theconversation.com/why-childrens-books-that-teach-diversity-are-more-important-than-ever-72146> <https://theconversation.com/why-childrens-books-that-teach-diversity-are-more-important-than-ever-72146>
- EvaDierickx. (2021, 29 september). *4 do's en don'ts van een inclusieve, multiculturele boekenhoek*. Kleutergewijs. <https://kleutergewijs.wordpress.com/2021/09/29/4-tips-en-4-valkuilen-voor-een-inclusieve-multiculturele-boekenhoek/>
- G, L. [TED talks]. (2016, 18 maart). *The windows and mirrors of your children's bookshelf [Video]*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=wQ8wiV3FVo>
- Galda, L., Sipe, L. R., Liang, L., & Cullinan, B. (2013). *Literature and the Child (8th edition)*. NY: Wadsworth.
- Gordts, P. (2021, 4 november). *DPG Media Privacy Gate*. Geraadpleegd op 18 mei 2023, van <https://www.demorgen.be/nieuws/aantal-leerkrachten-met-buitenlandse-roots-neemt-nauwelijks-toe~b0ad8c65/>
- groeimee.be. (2019, 11 februari). *Racisme bij kinderen*. Kwadraatantwerpen. Geraadpleegd op 17 mei 2022, van <https://www.kwadraatantwerpen.be/kwadraat/nieuws/racisme-bij-kinderen>
- Hapers, S. & Luyckx, K. (2021). *Zorg voor diversiteit A : Hoofdstuk 1: Diversiteit*. Antwerpen: AP Hogeschool.

- Heeger, P. (2017, 3 december). *Waarom diversiteit in boeken zo belangrijk is*. Must mag. <https://mustmag.nl/waarom-diversiteit-boeken-zo-belangrijk-is/>
- Hooghe, M., & De Vroome, T. (2014). *De perceptie van etnische diversiteit en negatieve houdingen ten opzichte van immigranten*. *Res Publica*, 56(2), 272–274. <https://doi.org/10.5553/rp/048647002014056002007>
- Husband, T. (2016). *But I don't see color: The perils, practices, and possibilities of antiracist education*. Brill Sense.
- Inclusive Teaching & Learning Center. (2021, 11 november). *Kleurenbewust & kleurenblind kader - Inclusive Teaching & Learning Center*. <https://www.tlcenter.nl/kaders/kleurenbewust-kleurenblind-kader/>
- KladBlog. (z.d.). #ownvoices: wat een waarom? Geraadpleegd op 4 juni 2023, van <https://kladblog.weebly.com/ownvoices.html>
- Klasse. (2015, 21 oktober). Vlaamse klassen worden superdivers (Dirk Geldof) [Videobestand]. Geraadpleegd via <https://www.youtube.com/watch?v=2TSYVSpFbyE&t=56s>
- Knack. (2021). 'Kleurenblindheid in de klas heeft ook een invloed op de prestaties van leerlingen' *Knack*. <https://www.knack.be/nieuws/belgie/onderwijs/kleurenblindheid-in-de-klas-heeft-ook-een-invloed-op-de-prestaties-van-leerlingen/>
- Lodik, C., (2021) *Het antiracisme handboek: Voor iedereen die de wereld een stukje beter wil maken*. Amsterdam: A.W. Bruna Uitgevers B.V..
- Lovevery, T. (2021, 14 september). *Je peuter maakt nu al onderscheid in huidskleur en etniciteit, zo blijkt uit onderzoek*. <https://lovevery.eu/community/blog/nl/kinderontwikkeling/je-peuter-maakt-nu-al-onderscheid-in-huidskleur-en-etniciteit-zo-blijkt-uit-onderzoek/>
- Luyckx, K., & Dierickx, E. (z.d.). *Kritische analyse van multiculturele prentenboeken*. edu-leraar. Geraadpleegd op 16 februari 2023, van <https://www.edu-leraar.be/files/Velov-event-13-kritische-analyse-van-multiculturele-prentenboeken.pdf>
- Malfliet, P. K. (2014). *Beleidsplan diversiteit*. KU leuven. https://www.kuleuven.be/diversiteit/pdf/BRO_BELEIDSPLAN_DIV.pdf
- Marliesalgoed. (2022, 2 februari). Een koffer vol rijke teksten! Kleutergewijs. <https://kleutergewijs.wordpress.com/2022/02/02/een-koffer-vol-rijke-teksten/>
- marxisme.be. (2019, 29 juli). *De oorsprong van racisme*. <https://nl.marxisme.be/2019/07/29/de-oorsprong-van-racisme/>
- Motief. (2019). *De impact van racisme en discriminatie op jongeren*. Geraadpleegd op 1 april 2022, van https://www.motief.org/wp-content/uploads/2019/03/PositieveID_Handboek_ImpactRacisme.pdf
- Newton, J., & Soltani, A. (2017). *New framings on anti-racism and resistance: Volume 2 – Resistance and the new futurity*. Brill Sense.
- Nikolajeva, M., & Scott, C. (2006). *How picturebooks work*. Taylor & Francis, New York. <https://doi.org/10.4324/9780203960615>

- Redactie Trouw. (2022, 16 september). *Met open mondjes, gejuich en snikken ontdekken kinderen van kleur dat de nieuwe Ariël zwart is*. trouw. Geraadpleegd op 21 mei 2023, van <https://www.trouw.nl/binnenland/met-open-mondjes-gejuich-en-snikken-ontdekken-kinderen-van-kleur-dat-de-nieuwe-ariel-zwart-is~b9affe52/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Sarrouj, I., Taheri, I., & Ahammed, S. (2021). Welke invloed heeft racisme op de mentale gezondheid van adolescenten in Vlaanderen. KULeuven. Geraadpleegd op 31 maart 2022, van <https://soc.kuleuven.be/ceso/prijsociologie/onderzoekspapers/6ecwe-pulhof.pdf>
- Sayers Adomat, D. (z.d.). *Exploring Issues of Disability in Children's Literature Discussions*. *Disability studies Quarterly*. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://dsq-sds.org/article/view/3865/3644>
- Sierens, S. (2007). *Leren voor diversiteit. Leren in diversiteit: burgerschapsvorming en gelijke leerkansen in een pluriforme samenleving*. Een referentiekader, p. i en p. 91
- Silverans, J. (2012). *Racisme en discriminatie onder Vlaamse studenten middelbaar onderwijs. Geen zwart-wit verhaal. Wat leeft er?* Universiteit Gent. Geraadpleegd op 1 april 2022, van https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/060/605/RUG01-002060605_2013_0001_AC.pdf
- Slootman, M. (2021, januari). *Niet 'invechten' maar de norm verbreden om discriminatie uit te bannen*. Vrije universiteit Amsterdam. Geraadpleegd op 30 april 2022, van https://www.researchgate.net/profile/Marieke-Slootman/publication/348327608_Niet_'invechten'_maar_de_norm_verbreden_om_discriminatie_uit_te_bannen/links/5ff84a12299bf140887e124a/Niet-invechten-maar-de-norm-verbreden-om-discriminatie-uit-te-bannen.pdf
- Stad Antwerpen. (z.d.). *Rapport Demografie: District Antwerpen*. Geraadpleegd op 18 mei 2023, van https://stadincijfers.antwerpen.be/databank/Report?id=demografie_parents&input_geo=antwerpen_1
- Stevenson, H. (2013, juli). *Talking to children after racial incidents*. <https://www.gse.upenn.edu/news/talking-children-after-racial-incidents>
- Stichting Lezen. (2022, 11 april). *Nederlandse prentenboeken weinig divers* - Stichting Lezen. Geraadpleegd op 21 mei 2023, van <https://www.lezen.nl/onderzoek/nederlandse-prentenboeken-wenig-divers/>
- Sue Park, L. [TED talks]. (2015, 2 december). *Can a children's book change the world?* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=40xz0afCjnM>
- Taspinar, B. (2015). *Racisme en de psychologische effecten op het kind*. Geraadpleegd op 1 april 2022, van <https://www.kinderrechtencoalitie.be/wp-content/uploads/2018/12/2015-Birsen-Taspinar-psychologische-effecten-van-racisme.pdf>
- Thpanorama. (z.d.). *De 18 soorten racisme die er zijn in de wereld*. Geraadpleegd op 14 april 2022, van <https://nl.thpanorama.com/articles/curiosidades/los-18-tipos-de-racismo-que-existen-en-el-mundo.html#:~:text=De%2018%20soorten%20racisme%20die%20er%20zijn%20in,geïnternaliseerde%2C%20ruimtelijke%2C%20institutionele%2C%20kleur%2C%20xenofobe%2C%20leeftijd%20en%20aversie> ve.

- Timmerman, C., Lodewyckx, I., Vanheule, D., & Wets, J. (2004). *Wanneer wordt vreemd, vreemd?* Acco, Leuven. https://books.google.be/books?hl=nl&lr=&id=Czcl70TYPVAC&oi=fnd&pg=PA11&dq=wat+is+antiracistisc+h+onderwijs+&ots=oDusXY95F8&sig=b6tNssFt8mMQ1VJlIC2wLnhOEf4&redir_esc=y#v=onepage&q=wat%20is%20antiracistisch%20onderwijs&f=false
- Unia. (2021, 29 juli). *De antiracismeweg bestaat 40 jaar en wat nu?* Unia.be. Geraadpleegd op 31 maart 2022, van <https://www.unia.be/nl/artikels/de-antiracismeweg-bestaat-40-jaar-en-wat-nu>
- Universiteit Gent. (z.d.). *Zeg ik het goed?* <https://www.ugent.be/nl/univgent/missie/diversiteit-en-inclusie/voor-de-ugent-community/inclusievecommunicatie/woordkeuze>
- Van Avermaet, P., & Sieren, S. (2010). *Diversiteit is de norm. Er mee leren omgaan de uitdaging. Een referentiekader voor omgaan met diversiteit in onderwijs.* Researchgate.net. Geraadpleegd op 2 februari 2022, van https://www.researchgate.net/profile/Sven-Sierens/publication/303460563_Diversiteit_is_de_norm_er_mee_leren_omgaan_is_de_uitdaging_Een_referentiekader_voor_omgaan_met_diversiteit_in_het_onderwijs/links/5a300c9b458515a13d852f17/Diversiteit-is-de-norm-er-mee-leren-omgaan-is-de-uitdaging-Een-referentiekader-voor-omgaan-met-diversiteit-in-het-onderwijs.pdf
- Van den Bossche, S., & A, K. (2020). *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit.* Eburon, Utrecht. https://api.boekenbank.be/sample_content/9789/463/012/9789463012867.pdf
- Vandeperre, E., Plaats, J., & Azabar, S. (2017). *Positieve identiteitsontwikkeling met moslimjongeren – Een tool- en handboek voor eerstelijns werkers.* Garant. https://www.motief.org/wp-content/uploads/2019/03/PositieveID_Handboek_ImpactRacisme.pdf
- Van der Pol, C. (2010, 17 december). *Prentenboeken lezen als literatuur.* pure.uvt.nl. Geraadpleegd op 20 april 2022, van https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/1283299/Proefsc_VanDerPol_prentenboeken_17-12-2010.pdf
- Van Doorn, R. (2021). *Kleurenblinde aanpak van diversiteit is niets meer dan ‘wishful thinking’.* ScienceGuide. <https://www.scienceguide.nl/2021/11/kleurenblinde-aanpak-van-diversiteit-is-niets-meer-dan-wishful-thinking/>
- Van Goethem, C., Marivoet, N., Smeets, A., & Hoxha, R. (2023, 1 mei). *Instagram. Kleurrijk lezen.* https://www.instagram.com/kleurrijk_lezen
- Vanhecke, E. (2022). *Hoe praat je met je kleuter over huidskleur en racisme?* Goedgezind.be by Gezinsbond. <https://www.goedgezind.be/jonge-kinderen/hoe-praat-je-met-je-kleuter-over-huidskleur-en-racisme/>
- Van Loon, E. (2007). *Multiculturalisme en interculturalisme in het onderwijs. Een vergelijking tussen Vlaanderen en Québec.* Universiteit Gent. https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/396/494/RUG01-001396494_2010_0001_AC.pdf
- Verbeeck, B. (2012). *Schooldiversiteit versus overheidsneutraliteit? In Neutraal en toch divers. Een te moeilijke evenwichtsoefening voor het onderwijs in Vlaanderen?* (11e jaargang ed., Vol. 3, pp. 13–25). Ethiek & Maatschappij. https://www.ethiekenmaatschappij.ugent.be/wp-content/uploads/2012/11/EM_113-2008-Verbeeck.pdf

- Verlot, M. (2000). *Intercultureel onderwijs. Leren in verscheidenheid*. KU Leuven. <https://lirias.kuleuven.be/1794479?limo=0>
- VRT Diversiteit (z.d.) *Intercultureel, multicultureel*. Geraadpleegd op 8 mei 2022 via <https://diversewoordenlijst.vrt.wordpress.com/2016/11/24/bi-cultureel/>
- Wat is racisme?* (z.d.). Unia. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.unia.be/nl/discriminatiegronden/racisme>
- Wikipedia. (2021, 12 november). *Antiracisme*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://nl.wikipedia.org/wiki/Antiracisme>
- Williams, S. (2021). *Dismantling Barriers to Anti-Racist Education*. Journal Articles; Reports - Descriptive. Geraadpleegd op 4 april 2022, van <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1306974.pdf>